

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ

**АСОЦИЈАЦИЈА ЦЕНТРА ЗА ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНЕ И
МУЛТИДИСЦИПЛИНАРНЕ СТУДИЈЕ И ИСТРАЖИВАЊА – АЦИМСИ
ЦЕНТАР ЗА МЕНАџМЕНТ У СПОРТУ**

**СПОРТ КАО СВЕТОВНА РЕЛИГИЈА И РИТУАЛНИ
ОБРАЗАЦ ПОНАШАЊА**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Ментор:

Проф. др Драган Коковић

Кандидат:

мр Борис Латиновић

Нови Сад, 2015. године

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
АСОЦИЈАЦИЈА ЦЕНТРА ЗА ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНЕ И
МУЛТИДИСЦИПЛИНАРНЕ СТУДИЈЕ И ИСТРАЖИВАЊА – АЦИМСИ
ЦЕНТАР ЗА МЕНАџМЕНТ У СПОРТУ

КЉУЧНА ДОКУМЕНТАЦИЈСКА ИНФОРМАЦИЈА

Редни број: RBR	
Идентификациони број: IBR	
Тип документације: TD	Монографска документација
Тип записа: TZ	Текстуални штампани материјал
Врста рада: VR	Докторска дисертација
Име и презиме аутора: AU	мр Борис Латинић
Ментор: MN	Проф. др Драган Коковић
Наслов рада: NR	Спорт као световна религија и ритуални образац понашања
Језик публикације: JP	Српски (ћирилица)
Језик извода: JI	Српски/Енглески
Земља публикавања: ZP	Србија
Уже географско подручје: UGP	Војводина
Година: GO	2015
Издавач: IZ	Ауторски репринт
Мјесто и адреса: MA	

Физички опис рада: FO	Број поглавља: 5 / страница: 208 / референци: 63
Научна област: NO	Социологија спорта
Научна дисциплина: ND	Социологија спорта
Предметна одредница, кључне речи: PO	Спорт, световна религија, ритуали, спектакл, навијачи
UDK	
Чува се: ЋУ	У Централној библиотеци УНС, Др Зорана Ђинђића 1, Нови Сад
Важна напомена: VN	
Извод: IZ	<p>Природа спорта као драме, условљена је улогом коју спорт има у друштву. Спортски спектакл је савремена паганистичка свечаност којом се владајућим односима и вриједностима даје судбинска димензија. Спорт је ритуално исказивање покорности духу који влада свијетом и у том смислу највиша религиозна церемонија која има литургијски карактер.</p> <p>Спорт и религија на први поглед дјелују као двије потпуно неповезиве ствари, а колико су заправо слични доказују сакрални објекти на многобројним изложбама, које паралелно приказују вјерске иконе и култне предмете из свијета спорта.</p>
Датум прихватања теме од стране Сената: DP	16.05.2012.
Датум одбране: DO	
Чланови комисије КО	<p>предсједник:</p> <p>члан:</p> <p>члан:</p>

University of Novi Sad
ACIMSI
Key word documentation

Accession number: ANO	
Identification number: INO	
Document type: DT	Monograph documentation
Type of record: TR	Textual printed material
Contents code: CC	PhD thesis
Author: AU	mr Boris Latinović
Mentor: MN	PhD Dragan Koković, full profesor
Title: TI	SPORT AS A SECULARY RELIGION AND RITUAL BEHAVIOR PATTERN
Language of text: LT	Serbian (cyrillic)
Language of abstract: LA	eng. / ser.
Country of publication: CP	Serbia
Locality of publication: LP	Vojvodina
Publication year: PY	2015
Publisher: PU	Author reprint
Publication place: PP	

Physical description: PD	Chapters: 5 / pages: 208 / references: 63
Scientific field SF	Sociology of sports
Scientific discipline SD	Sociology of sports
Subject, Key words SKW	Sport, secular religion, rituals, spectacle, supporters (fans)
UC	
Holding data: HD	In the Central library UNS, Dr Zorana Đinđića 1, Novi Sad
Note: N	
Abstract: AB	<p>The nature of the sport as drama, is conditioned by the role that sport plays in society. Sporting spectacle contemporary pagan ceremony laying the governing relations and values gives fatal dimensions. Sport is a ritual expression of obedience to the spirit that rules the world and in this sense, the highest religious ceremony that has a liturgical character.</p> <p>Sport and religion at first sight look like two totally unrelated things, and how they actually prove similar religious buildings in many exhibitions that also depict religious icons and cult objects from the world of sport.</p>
Accepted on Senate on: AS	16.05.2012.
Defended: DE	
Thesis Defend Board: DB	<p>president:</p> <p>member:</p> <p>member:</p>

САДРЖАЈ

УВОД.....	2
ПРЕДМЕТИ И ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА.....	4
МЕТОДОЛОШКИ ОКВИРИ ИСТРАЖИВАЊА.....	5
1. СВЕТОВНА РЕЛИГИЈА, РИТУАЛ И РИТУАЛНЕ ПРАКСЕ.....	7
1.1. Појам световне религије	9
1.2. Ритуали као свакодневна пракса.....	13
1.3. Спорт као световна религија и „ново божанство“.....	16
1.4. Спорт као светковина и празник.....	28
1.5. Спорт – стварање и рушење идола	46
2. ПОЈАМ СПОРТСКОГ СПЕКТАКЛА.....	64
2.1. Спортски спектакл као модерна врста ходочашћа	79
2.2. Медијска презентација спортског спектакла.....	87
3. СПОРТСКИ РИТУАЛ КАО ОБРАЗАЦ ДРАМАТИЗАЦИЈЕ	107
3.1. Ритуали у спортским такмичењима	129
3.2. Ритуали других актера у спорту.....	136
3.3. Спорт као образац дисциплине и девијантности	143
3.4. Спорт као социјална манипулација и оружје капитализма.....	158
4. СПЕЦИФИЧНОСТ НАВИЈАЧКИХ РИТУАЛА – „НАВИЈАЧКА ПЛЕМЕНА“	164
4.1. Насиље и ритуални облици понашања	173
4.2. Насиље навијача као екстремна ритуална драматизација.....	178
5. БУДУЋНОСТ И НЕСТАЈАЊЕ РИТУАЛА У СПОРТУ	186
ЗАКЉУЧАК.....	200
ЛИТЕРАТУРА.....	205

УВОД

Природа спорта као драме, условљена је улогом коју спорт има у друштву. Он није активистичка интеграција владајуће класе, као што су то биле античке олимпијске игре и средњевијековни витешки турнири, већ је „наткласна“ појава и као таква представља увлачење потлачених у духовну орбиту владајуће класе и њихово деполитизовање. Његов смисао је оплодња човјека владајућим духом, његово везивање за постојећи свијет, уништење ума, маште, тежње ка бољем свијету итд.

Класична и световна религија носе ореол озбиљности, коју надахњују и покрећу људе на најразличитије поступке. Обе религије су присутни обрасци нашег времена. Без обзира што има мишљења да је световна религија таутологија, да је више световна и мање религија, овај модел је хеуристички плононосан за објашњење многих појава савременог друштва и културе.

Спортски спектакл је савремена паганистичка свечаност којом се владајућим односима и вриједностима даје судбинска димензија. Он не пружа могућност човјеку да се на разуман начин односи према постојећем свијету, већ га у потпуности интегрише у постојећи свијет. Човјек постаје играчка судбине, што значи основних процеса капиталистичке репродукције. У спорту је укинут дуализам стварности и идеала. У њему нема супротности између игре и живота: он представља живот у његовом егзистенцијалном и есенцијалном смислу.

Спорт је аутентични облик играња живота и као такав је његово глорификовање, којим треба створити религиозни однос према владајућим вриједностима. У спорту се не рефлектује људско, већ је човјек средство за обоготворење владајућих односа и вриједности. Спорт је ритуално исказивање покорности духу који влада свијетом и у том смислу највиша религиозна церемонија која има литургијски карактер. У њему доминира сакрална озбиљност. Отуда такав значај има „олимпијска заклетва“: спорт је култ постојећег свијета, а човјек се у спортском ритуалу појављује као симболично отијелотворење духа који влада свијетом.

У модерном друштву спорт није више само ствар заједнице и друштва. Он је постао бизнис који се може носити равноправно са свим другим друштвеним дјелатностима и поред свог слободног, добровољног, односно необавезног карактера представља домен дјелатности од великог интереса и значаја за модерно друштво, те стога не треба презати ни од административних мјера, ни појединих ефикасних инструмената, да би се дало знатно преимућство развијању активног спортског масовног покрета.

Стадиони су мјеста на којима долази до изражаја колективна снага идентитета. Кроз спорт и борбене дисциплине се увијек најбоље његовао спартански дух и држање масе далеко од културе и књиге, било да је то био царски Рим, Спарта, викторијанска Енглеска, нацистичка Њемачка или данас САД. Зато се од данашњег спортисте тражи да „гине и остави срце на терену“. Та ратничка реторика на данашњим стадионима, који одишу колективним заносом и снагом, није нимало случајна.

Као религиозно окупљање, утакмица не спаја само велику групу локалних људи на видљиву гомилу, она их такође повезује са уобичајеним и снажним вјеровањем: не више са вјеровањем у божанство, него са вјеровањем у тим. Неки могу сматрати да је то слаба замјена и у смислу групне филозофије. За младе ентузијасте, од којих многи у фабрикама и продавницама воде једноличан и понављајући живот за егзистенцију, утакмица је „акутни“ тренутак у „хроничној“ седмици. За њих је то врхунац искуства, дајући им јединствену прилику да прикажу, са бојама и грбовима, повицима и клицањем, њихово присуство у заједници и њихову заједничку вјеру у заједнички циљ. Чињеница да овај циљ који није ништа више до успјех њиховог локалног тима, умјесто неке више, грандиозније потјере за остваривањем политичких или вјерских идеала, ни на који начин не одузима утисак поводом његовог психолошког значаја.

ПРЕДМЕТИ И ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА

Неупитна је чињеница да је спорт данас легитимно присвојио префикс световне религије, јер се наступање спортиста практично увијек одвија уз присуство гледалаца. Они подржавају спортисте, као и њихов однос према такмичењу, што често има велики утицај на одвијање сусрета и коначни резултат. Паралелно, они већ устаљеним ритуалним обрасцима (навијањем) (не)свјесно спортском догађају дају форму светог тренутка.

Проблем истраживања: Како спорт као нова и модерна врста световне религије утиче на социолошке, филозофске, економске и психолошке аспекте човјека као појединца и шире друштвене заједнице? Публика се најчешће сматра социјалним агрегатом, гдје су личности повезане неким привременим заједничким интересом. Публика је подвргнута извјесном реду и организацији које условљава сам чин у коме они желе да учествују, али је ипак њена основна карактеристика неструктурираност и неорганизованост у смислу функционалне или статусне структуре. С друге стране, спорт као врста световне религије задовољава потребе публике за јаким и страсним узбуђењима.

Предмет истраживања је спорт као световна религија и ритуални образац понашања, са становишта социологије. Као и друге јавне приредбе које привлаче бројну публику, спортски догађај је признат пут за ослобађање од напетости. Присуство спортске публике (навијача), најсликовитије можемо објаснити као ритуал за одстрањивање сталне напетости појединца, која сваким даном постаје све већа. За саме навијаче, овај ритуал представља идеалну прилику за ослобађање од напетости, гдје се толерише девијантно понашање или гдје се може изразитије манифестовати понашање чије се одступање од норме иначе толерише само до одређеног степена. За готово све навијаче одређеног клуба или репрезентације, спорт, као и сами спортисти често имају улогу једине и недодирљиве, али и изузетно опипљиве религије.

Циљ истраживања је научно описати, истражити и објаснити спорт кроз призму световне религије, појам световне религије, однос спорта, световне религије и ритуалних образаца понашања, предуслове за стварање световне религије, структуру спортске хијерархије, начине и методе испољавања световне религије, хронолошку девијацију и изостанак основних социолошких норми унутар спорта, као и многе друге чињенице, неопходне за рашчлањивање и евентуално рјешавање овог проблема.

МЕТОДОЛОШКИ ОКВИРИ ИСТРАЖИВАЊА

- Световна религија, снажније институционално утемељена, zauzela je područje pseuđomitova, potħrađujuđi svođim meħanizmima iluziju da se zaправо radi o jединим могућим митовима овога времена.
- Са масовном културом проширена је једна митологија обожавања звијезда, световних богова, филмских и телевизијских звијезда, пјевача, спортиста итд. Најживописнији примјер су навијачи спортских (углавном фудбалских) клубова, који некритички и до граница фанатизма обожавају звијезде својих тимова и (не)заслужено их уздижу до неслућених висина. Идентификација је максимална. Преувеличавају се спортска збивања, клубови и њихови симболи. Све ово наликује и има озбиљне елементе религиозности, јер представља функционални елемент класичне религиозности, сурогат религије баш као што би се и за навијање, због пасивности на којој се темељи, могло рећи да је сурогат спорта. Ова врста световне религије или, како неки истраживачи кажу, квази религиозности, сусреће се на многим подручјима друштвеног живота.
- Ма колико будио оно најживотније у човјеку, ма колико био средство и сврха којом се лучи најплеменитије, најсврховитије и најбоље људско, спорт савременог доба лута од најсвјетлијих тренутака побједничког славља, узорног прегалаштва и оправдане славе спортских хероја и институција које испуњавају срца милиона спортиста и гледалаца, до најмрачнијих кутака људске свјести испуњене трагедијама, удесима, скандалима, а неријетко и несрећним друговањем са окултним и оностраним. Парадоксално, или по законима психолошких динамизама, таква, тамнија страна спорта, ефикасно комуницира са уроћеним двојством у човјеку, тако да глобални спорт и посредством једне такве, негативне пропаганде, никада не губи на популарности.
- Спорт само „идеализује борбу за одржање“, те чини да се постојећи поредак показује као непромјењив. Другим ријечима, док ритуал и религија говоре о небу и рају као о оностраној збиљи која допуњује, заокружује и даје најдубљи смисао земаљском свијету и животу, спорт само овјековјечује садашњост у њеној савременој капиталистичкој артикулацији.

- Оно што је заједничко спорту и ритуалима, почива на погрешном разумијевању, које изједначује култно понашање са ритуалом као таквим. Такво поистовјећивање је крајње површни и прије свега погрешно, јер би то значило да свака масовна приредба (нпр. фудбалска утакмица) може интерпретирати као својеврсни ритуал и религија за себе.
- Спорт нема никакво небо које би било у функцији оспоравања „овоземаљске долине“ суза, нити укључује било какву утјеху. Он само „идеализује борбу за одржање“, те чини да се постојећи поредак показује као непромјењив. Другим ријечима, док ритуал и религија говоре о небу и рају као о оностраној збиљи која допуњује, заокружује и даје најдубљи смисао земаљском свијету и животу, спорт само овјековјечује садашњост у њеној савременој капиталистичкој артикулацији.

1. СВЕТОВНА РЕЛИГИЈА, РИТУАЛ И РИТУАЛНЕ ПРАКСЕ

Световна религија, снажније институционално утемељена, „заузела је подручје псеудомитова, потхрањујући својим механизмима илузију да се заправо ради о јединим могућим митовима овога времена. Та узурпација је скоро тотална – чак и велики дио теоријске мисли подлегао је симплификацијама у којима се мит проглашава за лаж, неистину, небиће, а световна религија за механизам којом се уз помоћ митова „управља масама“, како је то поједностављено закључивао *Берђајев*.¹

Масовна култура је постала митолошка творевина у чијем окриљу појединци сањају да постану богови. Новокомпоновани митови масовне културе данас су очито скинути са неба на земљу. То најбоље показује стање идолатрије, пасивног повођења за узорима и величинама које лансира моћна индустрија слободног времена.

Тако се уз слободно вријеме и масовну културу везује савремени феномен идолатрије, идеологије „звјезда“ и „олимпијаца“, дакле, оних чија су станишта на врховима гдје најчешће, по митолошким казивањима, бораве богови. Са масовном културом проширена је једна митологија обожавања звјезда, световних богоба, филмских и телевизијских звјезда, пјевача, спортиста итд.

Најживописнији примјер су навијачи спортских (углавном фудбалских) клубова, који некритички и до граница фанатизма обожавају звјезде својих тимова и (не)заслужено их уздижу до неслућених висина. Идентификација је максимална. Преувеличавају се спортска збивања, клубови и њихови симболи. Све ово наликује и има озбиљне елементе религиозности, јер представља функционални елемент класичне религиозности, сурогат религије баш као што би се и за навијање, због пасивности на којој се темељи, могло рећи да је сурогат спорта. Ова врста световне религије или, како неки истраживачи кажу, квази религиозности, сусреће се на многим подручјима друштвеног живота. У питању је функционално поимање религије. Такву дефиницију, понудио је

¹ Грујић, Р. *Духови времена*. Београд: БИГЗ. 1994. (стр. 208)

Милтон Јунгер. По њему, религија је „систем вјеровања и вјезби гдје се група људи „бори“ са проблемима људског живота“. Он сматра да је позитивизам – са својом вјером у науку, марксизам са вјером у револуцију, фројдизам са вјером у психоанализу – постављен као световна алтернатива класичној религиозности. *Бернард Шо* је добро примјетио да „дивљак обожава идоле од дрвета и камена, а цивилизован човјек од крви и меса“.

Световна религија, без обзира колико она на први поглед изгледала безбожно и посветовњачено, у суштини је, ипак, култура новог облика (секуларизоване) религиозности. Без обзира на све спољашње околности (културне, економске, социјалне, политичке, историјске) човјекове егзистенцијалне потребе остају исте. По овом онтолошком устројству, човјек је боголико (теоцентрично) биће. Ако га лишите исконског Бога, истините и везе и заједнице с Њим, онда за њега наступа једна трагична одисеја за изналажењем нових божанстава, светилишта и ритуала. Зато су заиста у праву они који тврде да је човјек по својој природи религиозно биће, јер многе појаве у савременој историји свједоче да је модерна култура створила или боље речено обновила „пантеон“ нових божанстава без обзира што тежи да се ослободи класичних религија. На те посветовњачене облике религиозности, на религиозни карактер саме секуларизације, данас указују многи мислиоци (социолози, психолози, филозофи, богослови) и то свакако с разлогом.

1.1. Појам световне религије

Световна религија је свједочанство да, иако су наступила нека друга времена, остају стари проблеми. Теолошка наука је не прихвата, већ јој одриче својство религиозне преданости и сматра је псеудо религијом.²

Многи аспекти класичне религије могу се примјенити на световну, али постоји и разлика. Што се тиче сличности, треба истаћи да и елементи световне религије нису изведени ни из чега. Једном изведени, имају снагу присиле која се може избјећи само под цијену заоштравања односа са групом, чији је већински дио религиозан на овај начин.³

Класична и световна религија носе ореол озбиљности, коју надахњују и покрећу људе на најразличитије поступке. Обе религије су присутни обрасци нашег времена. Без обзира што има мишљења да је световна религија таутологија, да је више световна и мање религија, овај модел је хеуристички плодноносан за објашњење многих појава савременог друштва и културе.

То што класична религија понекад задржава резерве према свом супарнику није ништа ново: она је ионако увијек настојала свако конкурентско вјеровање, које је сужавало њен монопол и светост, прогласити сујевјерјем, идолопоклонством и остатком култова. Но „сујевјерје“ се досад показало довољно отпорним да преживи све покуде са стране: јер оно је настајало из истих и врло сличних извора као и класична религија, па је и оно могло стављати у питање или бар ослабити друге системе „последњег значења“.

Констатујући да су се у условима опште секуларизације друштва појавили нови и неочекивани облици световне религије, *Јаков Јукић* се задржава на три модела такве религије:

² Коковић, Д. *Социологија религије и образовања*. Сомбор: Учитељски факултет. 1996. (стр. 134-135)

³ Дуганција, Н. *Свјетовна религија*. Београд: Младост. 1980. (стр. 41)

Први модел се односи на цивилну религију. Цивилна религија не ствара нове вјерске представе, него преузима и искоришћава старе црквене симболе. Стављање црквене религије у службу световних интереса значи њено искоришћавање и манипулисање њоме.

Други модел световне религије односи се на потрошачко друштво. Овај модел се надовезује на претходни (цивилна религија) али за разлику од ње, за своје учвршћивање се не користи хришћанским симболима, него се представља као изразито сакрална појава. На тренутак се учинило да је рођено толико очекивано друштво општег благостања, земаљски рај без криза и сиромаштва, савршен световни Еден и дуготрајно златно доба. Створена је илузија о могућности потпуног ослобођења од оскудице, ратова, тјескобе и друштвених немира.⁴

Трећи модел се односи на политичку идеологију. По овом концепту, с политичким средствима се све рјешава. Слично потрошачком, врло често, и политичко друштво поприма идеолошка, утопијска и религијска значења. Политика је друга моћна световна религија данашњице. Политичка обећања се доживљавају попут неке религиозне објаве, нарочито ако се од политике очекује да надвлада и отклони све оно што је мучило и отуђивало људско биће у досадашњој историји.

На попришту су као најмоћније остале потрошачка и политичка религија, сажимајући у себи готово све могућности живљења светог у данашњем свјетовном простору свијета.⁵

Овome треба додати и питање световне харизме, тј. однос модерног доба према харизматском феномену, поготово однос електронске технологије. Модерни харизматски политичар сличан је споратској звијезди.⁶

Теодор Рожак, истраживач контракултурних феномена, примјетио је да „духовни импулс нашег доба прекорачује границе укупне религијске традиције“. И други истраживачи масовне и алтернативне културе упозоравају да су васкрснули нови богови,

⁴ Јукић, Ј. *Будућност религије*. Загреб: Матица Хрватска. 1991. (стр. 37)

⁵ Јукић, Ј. *Будућност религије*. Загреб: Матица Хрватска. 1991. (стр. 37)

⁶ Коковић, Д. *Социологија религије и образовања* Сомбор: Учитељски факултет. 1996. (стр. 137)

који су превише земаљски да би имали призивак вјечности. Небеске силе су пречесто биле сувише удаљене да би њихова помоћ стигла у право вријеме. Зато су се освртали око себе и у лику неких друштвених творевина, или њихових симбола, чија је присутност била мање удаљена, можда у лику каквог хероја чијим су својствима били импресионирани, они су могли наћи оно што је досадашње небо ускраћивало. Тако се „небо спустило ниже“, па, намјесто „божјег“ сада је настајало „политичко“ и „национално“, али оно није морало бити ништа мање изгледно и инспиративно. Новостворена врховна вриједност одговарала је на један фантастичан, али у исто вријеме и на стваран начин на потребе које су довеле до њеног настајања, иако ни њена постојаност, баш као и постојаност вриједности у класичној религији није била неизмјенљива.

Небо као да се спустило „на дохват руке“. Савремени човјек, који живи у времену испражњеног и ишчезлог смисла, у технизираном и отуђеном друштву, све мање са собом носи репертоар симболичких слика које су вијековима сачињавале „пртљак имагинарног“. По мишљењу *Ђина Дорфлеса*, претерано инсистирање на „тоталној егзистенцији“ у смислу „десакрализације егзистенције“, последица је сувише дугог повезивања мита са светом или религиозном компонентом. Рedefинисање појма мита и религије и укључивање нових садржаја савременог свијета (нпр. идеологије и нације), може значити и обрт у мишљењу и стварима свакодневног живота.⁷

Класична религиозност је само један од могућих модела религиозности. У модерном свијету постоје нови облици религиозности, тј. световна религиозност. Додуше, ова теза није нова, јер су се њом бавили сви значајнији теоретичари религије нашег времена. Међутим, оно што је посебно значајно јесте то, што се тиме потврђује теза о друштвеној суштини религије. У основи, световна религиозност потврђује став да је религиозност у суштини облик друштвености, те да је овај њен облик који се показује у савременим друштвима само један од могућих модела. Религија тако постаје друштвени феномен, те само мијења своје форме, обзиром на економско-политичко устројство и културни модел друштва.

⁷ Коковић, Д. *Социологија религије и образовања*. Сомбор: Учитељски факултет. 1996. (стр. 127-128)

За разумијевање световне религиозности, најзначајније је да се идентификује колективитет који представља њеног социјалног носиоца, те да се трансцендентни свијет, који тај колективитет представља, види у свјетлу времена и светог.⁸

Тако *Ђуро Шушњић* примјећује да: „потребе које задовољава традиционална религија, могу бити једнако задовољене и у извјесним системима идеја, вјеровања и праксе“.⁹

Често се истиче да у световној религиозности предмет светог нису „с оне стране“, већ управо супротно, припадају свијету свакодневног живота или искуства, те се по овом разликује класична од световне религиозности. Међутим, може се рећи да и у класичној религиозности предмети светог могу бити искуствене природе.

Различити облици световне религиозности развијени су у различитој мјери. То значи да у друштвеном простору данас постоје цјеловити религијски системи световног типа са овим неопходним елементима, а такође постоје и они који су полуразвијени или тек у зачетку. Док први имају развијене симболе, ритуале, чак и институционализован основ, најчешће световна религиозност подразумјева не тако развијене облике.¹⁰

⁸ Бешић, Д.; Ђукановић, Б. *Богови и људи – религиозност у Црној Гори*. Соцен: Подгорица. 2000. (стр. 94)

⁹ Шушњић, Ђ. *Отпори критичком мишљењу*. Вук Караџић: Београд. 1971. (стр. 81)

¹⁰ Бешић, Д.; Ђукановић, Б. *Богови и људи – религиозност у Црној Гори*. Соцен: Подгорица. 2000. (стр. 96)

1.2. Ритуали као свакодневна пракса

Ритуали се описују као не рационално понашање и увјерење да се на будућност може на неки начин утицати одређеним поступцима, упркос чињеници да нема узрочне везе између тог понашања и његовог исхода. Ритуал је скуп обреда који се изводе у складу са вјеровањем у одређеним ситуацијама и по уходаном редосљеду, с циљем да вјерници искају и одрпе своју вјерску традицију и увјерења. Култ је обредни вид понашања у коме се на симболичан начин исказује обојаване или поштовање одређене ствари или личности којима се придају мистичне моћи и вриједности.

Ритуал се може сматрати, с једне стране, за религијску рутину, за пуко придржавање формалности које налажу обичаји, али, с друге стране и за сам врхунац религије, за чин у коме се остварује сусрет са божанством. Он може да служи одржавању вјеровања, навика и обичаја који друштвеној или културној групи дају идентитет, али може да буде и начин за пребацивање до основних космичких или психолошких принципа који превазилазе било које интересе групе и имају општи значај. Наравно, ритуалне радње могу бити симптом душевне болести ако се ради о једноставном понављању радњи, одвојеном од било каквог значења. Но управо ритуали који илуструју и разрађују значење јесу моћно средство за уздизање и рад на људским емоцијама и мислима.

Ритуали служе и за мирење, за услишавање молбе или за иницирање; могу бити ритуали плодности, ритуали преласка у ново животно доба, ритуали поновног извођења подухвата богова; могу да служе за увођење и измјењена стања свијести; могу да ослобађају најниже нагоне људске природе или да стимулишу и помажу њене најузвишеније тежње; могу се сматрати за бјежање од стварности али и као средство за још дубље продирање у њу. Религиозном човјеку ритуал пружа драматичност у његовој вјери: то је средство којим се оном сакралном омогућава да се одвија у простору и времену. Вријеме је за религиозног човека оштро подијељено на сакрално и профано. Сакрално вријеме је прије свега вријеме великих религијских празника. Све религије имају овакве празнике, који нису само комеморације неких прошлих догађаја него и њихово поновно проживљавање. Постојало је вријеме када су богови живјели на земљи, и

у току празника они поново постају присутни и живи међу људима. У сакрално вријеме се улази помоћу ритуала.

Структура савремених друштава, социјална стратификација и диференцијација, учиниле су „да већина не може да стекне материјалне приходе, што аутоматски значи да су неспособни да допру до циљева које намеће економска активност. У таквој ситуацији, илузорно задовољавање може да се постигне идентификацијом са „звјездама“ и личностима. Звјезде и личности из свијета забаве стварају елиту без власти, која не побуђује завист и класну мржњу, већ ствара референтан стил живота ван локалне заједнице.¹¹

Наводећи идеју *Барнса*, који сматра да су „модерна забава и активности слободног времена у свакодневном животу замјена за ритуалне елементе који су му у прошлости давали значај“, *Мек Квејл* налази за сходно, да је овај став „веома сличан са *Мореновом* концепцијом о митолошкој функцији масовне забаве“, јер људи „теже да илузорно партиципирају у узбудљивом и чаробном начину живота, мада та потреба не мора обавезно да буде на нивоу фантазије“. Они заиста чезну да побјегну од суморне реалности која их спутава у контакту са масовним медијима, а ту такође проналазе и породични ритуал, који им обезбјеђује већу сигурност, друштвеност и смисао живота.

На тај начин, масовна култура ствара пасивно, некритичко осјећање, за које је процес потрошње културе аналоган нпр. пушењу цигарета. Масовна култура има специфичне начине изражавања, јер се не оријентише само и искључиво на реалистична средства, већ користи разноврсне изражајне могућности које указују на митолошку функцију сазнања.

У древним културама, вријеме се дјелило на „свето“ и „профано“. Празници су тада били извор светог времена. „Профано“ вријеме је историјско, друштвено, тегобно и обично. „Свето“ вријеме је метаисторијско, вјечно, радосно, бесмртно, раздрагано итд. Кроз празнике је „профано вријеме“ доживљавало своју катарзу и преображавало се у сакрално. Све до новијег времена, осјећала се хармонија између празника и свеопштег

¹¹ Мек Квејл, Д. *Увод у социологију масовних комуникација*. Глас: Београд. 1976. (стр. 94)

космичког ритма. Човјек је по својој природи „хомо адоранс“ (биће које слави и радује се). У свим епохама и културама, човјек вапи за бесмртношћу и вјечним временом. Зато су празници (религијски и световни) својеврсно порицање свијета и историје, тј. порицање њиховог апсолутног значења и важења.¹²

Овакво стање ствари се, такође, манифестује и на спортским догађајима, посебно фудбалским утакмицама или турнирима, када се успостављају сасвим нова правила живота, која не важе у тегобној свакодневници. Савремена цивилизација је створила „индустрију слободног времена“, претворивши га у празне и нерадне дане, дане доколице, разбире, релаксације, беспосличарења, забаве, комерцијалног блуда, програмираног уживања, неограничене потрошње итд. Већина људи не зна куда ће са собом у „нерадне дане“, па у том случају настоје да побјегну негдје далеко. Код њих се јавља нека чудесна потреба за трошењем свих ствари, које им савремена цивилизација непрестано натура. По готово усаглашеном мишљењу социолога и психолога, иза свега се крије нека врста унутрашње празнине и пустоши, дубоке несмирениости, латентног незнања, разочарења и скривеног порива за насиљем. Ипак, непотребно је и бесмислено тежити унификацији празновања слободног времена, јер свака једнообразност је готово аутоматски пријетња људској слободи, којом се човјек управо издваја и разликује од свих осталих бића.

Ритуали у спорту не морају нужно бити деструктивног карактера. Као позитиван примјер, мада се многи љубитељи фудбала свакако не би сложили, можемо навести Мундијал у Јужној Кореји и Јапану 2002. године.¹³

¹² <http://www.politika.rs/rubrike/Pogledi-sa-strane/t52951.lt.html> (21.10.2015)

¹³ Апсолутно сви мечеви на овом свјетском шампионату су се одиграли без уобичајеног навијачког насиља. Ту рачунамо и класично – ритуализовано фудбалско навијачко насиље. Ни масовне прославе побједа, ни масовна туговања због пораза, нису били праћени очекиваним „експлозијама“ навијачког бијеса и насиља по улицама и трговима корејских и јапанских градова. Масовне прославе по градовима домаћинима у Јужној Кореји и Јапану, имали су одлике мегаломаније, али у основи доброћудних, готово лепршавим медитеранским духом прожетих масовних карневалских славља у знаку свеопштег опуштања и весела, те срдачних разговора са непознатим особама. Све је било у знаку експлозије позитивне спонтане социјабилности и ријетке шансе за животну радост изван оквира уобичајене стеге друштвене нормалности у тим земљама.

Искакање из рутинског, радног, корисног, свакидашњег и „нормалног“ – био је идеал, који су челници свјетске куће фудбала (ФИФА) у потпуности остварили. Стадиони су били крцати, енормно висока зарада од телевизијских права и ТВ преноса, готово потпуно запосједнутост јавне сфера у националним и међународним размјерама, нестварно висока експанзија потрошње свих артикала везаних за фудбал, били су одлике овог идиличног колорита и спектакла. Све то, без ерупција мржње и анимозитета.

1.3. Спорт као световна религија и „ново божанство“

Са падом Римског царства, жива интеракција религије и спорта прешла је на сјевер Европе. Разни облици игре са лоптом, постали су саставни дио ускршњих свечаности широм средњовијевне Европе. Црква је лопту користила у оквиру свог вјерског програма, што је значајно допринијело популаризацији многих игара са лоптом и разних рекреативних активности. Недеља је била дан за одмор и рекреацију, а локални свештеници су готово увијек благословили сваку врсту овакве игре и забаве.

Према *Драгану Коковићу*: „могло би се рећи да спорт постоји од када и човјек. У најширем смислу ријечи, спортска судјеловања постојала су у свим временима и културама, јер су још у прастаро доба људи организовали забаве и култне игре. Наравно, није се могло говорити о институционализацији и високој стилизацији бављења спортом. Ова активност није била одвојена од свакодневног живота; спорт је био радна, лудичка и магијска животна дјелатност древних људи.“¹⁴

Спорт је свакако један од истакнутих елемената модерне цивилизације, у коме се сустичу интелектуална и физичка култура. И у њему механизација, изгледа, постиже оно што је обрнуту њеним циљевима. Друштвени, модерни човјек покушава да, тако рећи, спаси свој индивидуализам бавећи се спортом. Али спорт није само чисто физички развој вјештина и снаге. Он је и формирање и стил самог младалачког осјећања, осјећања снаге и

¹⁴ Коковић, Д. *Феномен спорта и савремена култура*. Погледи: часопис за критичку теорију друштва и културе. 1986.

живота, он је духовна вриједност огромне тежине. Игра је култура. Игра се може претворити у умјетност и ритуал. Игра је ритам и борба. Такмичарски идеал сам по себи представља културну вриједност од великог значаја. Игра, исто тако, значи организацију. Али данас, као резултат модерне способности за врло далекосежну организацију и могућности које пружа модерни превоз, елеменат механизације постаје присутан и у спорту. У огромним спортским организацијама, као што је фудбалска, видимо слободну младу снагу и храброст које су сведене на неку нормалу и униформност због механизма правила игре и система такмичења.¹⁵

Ма колико будио оно најживотније у човјеку, ма колико био средство и сврха којом се лучи најплеменитије, најсврховитије и најбоље људско, спорт савременог доба лута од најсвјетлијих тренутака побједничког славља, узорног прегалаштва и оправдане славе спортских хероја и институција које испуњавају срца милиона спортиста и гледалаца, до најмрачнијих кутака људске свјести испуњене трагедијама, удесима, скандалима, а неријетко и несрећним друговањем са окултним и оностраним. Парадоксално, или по законима психолошких динамизама, таква, тамнија страна спорта, ефикасно комуницира са урођеним двојством у човјеку, тако да глобални спорт и посредством једне такве, негативне пропаганде, никада не губи на популарности.

Према *Ожеу*, спорт чини да у срцу модерности дјелују најпримитивнији облици менталитета, јер у односу између масовног спорта и религије нема ничег метафоричког. Ту се ради о замјени за религију, која је повезана са једном „лаичком сакралношћу“ – да се свето и религија могу поистовјетити. Међутим, у одсуству анализе о врло сложеној улози религије или религијског у савременом друштву, не може се ништа закључити о оној врсти репрезентације друштва која ће се појавити из односа између спорта и религије.¹⁶

Прихватили или не, вољели или не, спорт често наликује ратним дешавањима. Кроз историју, спорт и трагичне повреде, као и смрти, стоје руку под руку, а жртве стичу статус који се мјери оним легендарних ратника. Такве смрти мјењају поглед на спорт уопште,

¹⁵ Сасман, В. *Култура као историја*. Београд: Рад. 1987.

¹⁶ Зборник трећег програма радио Загреба. *Спорт, религија и насиље*. 1987.

прије него што имају утицај на одређену нацију, или остају у оквирима уплаканих породица. Настрадали хероји и у смрти врше снажан утицај на спорт којим су се бавили, а неријетко доприносе и револуционисању стандарда заштите и сигурности који су комерцијалном спорту и више него потребни.

Знамо да је тенденција перманентног прогреса физичке активности и њеног доживљавања као обавезног чиниоца свакодневице била константа изложена различитим варијабилним утицајима развоја друштва у цјелини, при чему није била поштеђена ни знатне регресије или стагнације. Такође, не треба заборавити да је и један дужи период спорт прихватан као забава за масе, а такав епитет је добрим дијелом актуелан и данас. Ако је античка Грчка поставила стандарде коректног надметања и такмичења зарад побједе, дотле је Рим осмислио и свијету подарио спорт из другог угла – као забаву, опуштање и бригу о здрављу. Спојем најбољих идеја из античког периода, савремени спорт је остварио вишеструку добит и поставио се на чврсте основе за даљи развој.

Аналгетичко дејство спорта се с правом помиње у популарном дискурсу о спорту и његовој улози унутар друштва. Најчешће се помиње да је масовни спорт данас заузео мјесто које је традиционално припадало религији и обично се цитира позната *Марксова* реченица да је религија „опијум за масе“. Међутим, спорт није таква животна потреба без које се апсолутно не може, тим прије што се спортом може бавити човјек без обзира да ли је „везан“ за неку спортску организацију.

Према новољевичарима који су током двадесетог вијека, према *Марксовом* наслеђу и његовим методама анализирали друштво и културу у оквиру разних покрета и академских дисциплина, спорт али и сви други производи „индустрије културе“ како су је они називали, виђени су само као дјелатност која ствара готове производе и садржаје за пасивне конзументе. Тако су за њих, фудбал, латиноамеричке серије, компјутерске игрице и сл. имале потпуно исто дејство и самим тим, надаље, тачно одређену функцију унутар репродукције статуса кво друштвених односа.

Међутим, ако мало боље сагледамо, спорт, не представља ни производњу, ни дистрибуцију, нема ни устаљени управни ни стручни апарат, ни стално чланство кроз дуги

низ година. Спорт има „само“ велику привлачну снагу флуида који прелазе са једног младог покољења на друго младо покољење, које зна да занесе и покрене, али и да према расположењу и околностима одбаци или дезаинтересује.

Спорт се такође нашао међу областима које је буржоазија покушала да колонизује. У спорту су правила и необузданост увијек у неизвјесној међусобној борби, јер у многим спортовима и јесте циљ довести правила до крајности, тј. играти на граници непрописног. Ова несигурна равнотежа између сила реда и контроле с једне стране и сила нарушавања реда с друге стране, није ограничена искључиво на структуру самих игара, већ се може пратити и у њиховим друштвеним функцијама, као и званичним организацијама.¹⁷

У модерном друштву спорт није више само ствар заједнице и друштва. Он је постао бизнис који се може носити равноправно са свим другим друштвеним дјелатностима и поред свог слободног, добровољног, односно необавезног карактера представља домен дјелатности од великог инетерса и значаја за модерно друштво, те стога не треба презати ни од административних мјера, ни појединих ефикасних инструмената да би се дало знатно преимућство развијању активног спортског масовног покрета.

Утицај потрошачког друштва (обездушеног сталном суровом и немилосрдном борбом и трком за профитом и постизањем циљева који профит обезбјеђују) је немјерљив. Средства се не бирају, нити се робује било каквим моралним и другим нормама, који спорт у себи носи и по аутоматизму подразумјева. Појединци у спорту, били они учесници као такмичари, или гравитирали као конзументи, што ће рећи: гледаоци и поштоваоци, у оба случаја и једни и други, бивају истурени испред идеје, испред свега битног, са намјером да кад се укаже погодно вријеме, буду жртвовани зарад целофанских циљева којима је све подређено.

Наше слабости, недостаци и деформације које се појављују у спорту управо императивно траже појачану васпитну оријентацију и то не само у раду са најмлађима, већ и у раду са свим спортистима, како у спортским клубовима и асоцијацијама, тако и у

¹⁷ Фиск, Ц. *Популарна култура*. Београд: Клио. 2001. (стр. 95)

другим срединама у којима се одвија спортска активност. За такву оријентацију потребна нам је шира култура и виши животни стандард, али и стрпљење јер је овакво остварење нереално брзо очекивати.

Да би се то догодило потребно је спознати своје политичко мјесто унутар друштва, које је одређено тренутним историјским стадијумом, односно потребно је да стекнемо класну свијест. У традиционалним друштвима, у којима се још размишља у терминима религије и фолклора, готово је немогуће стећи ту класну свијест управо зато што она данас чини радикалан транзициони прелаз са традиционалног хијерархијског друштва и конзервативизма ка капитализму који производи масовну културу пуну слика, емоционалности, хедонизма и илузија.

У том процесу се најбоље види улога спорта, еуфорије и транса коју он изазива, и који по некима има „задатак“ да масу спријечи у проналажењу свог мјесту у друштву. Тек кад не би било масовних задовољстава популарне културе, могла би се стећи класна свијест, јер како је *Маркс* некада говорио „спорт је илузија која одржава услове који стварају потребу за илузијом“.

Спорт се данас, као игра и забава, заиста претворио у једино извориште смислености и једино упориште дигнитета људске егзистенције или, још више, у једини простор људске слободе. Тако спорт, колонизујући својим садржајима и такмичењима само језгро живота или цјелину живота, поништава, брише или деградира сваки други смисао људског живота, као и сваки други простор људске слободе. То би значило да то вриједи само под условом да спорт уистину долази у сами епицентар људског живота, те тако постаје темељна вриједност и преокупација у животу. Дакле, он је изнад и прије свих других вриједности и преокупација, тј. постаје једино мјесто и једини простор у којем се људи тек осјећају да су у сопственој кући и да имају прилику живјети своју праву и неспутану људског и слободу, те се у њој исконски људски радовати и уживати. По вокацији и тенденцији, данашњи високо-квалитетни професионални спорт иде управо тим путем, што постаје све видљивије.

Спорт данас, као врхунски спектакл и мегаломански погон, опасно пријети да ће прогутати сваки други могући смисао живота. Ту можемо и подвући аналогну паралелу са инфантилном тврдњом да је „фудбал најважнија споредна ствар на свијету“. Не само фудбал, читав данашњи модерни спорт данас сигурно више није „најважније споредна ствар на свијету“. Напротив, спорт је данас својеврсно, више него увјерљиво, свједочанство савремене ефемеризације друштвеног живота. То се очитује како на садржајан начин, тј. посредством онога што долази у средиште животних преокупација и аспирација, тако и у знаку продора типичних образаца моде из традиционалних подручја многих других облика савременог друштвеног живота. Не само што спорт врло лако претвара оно што је изразито тренутно, краткотрајно и пролазно, у нешто што је веома вриједно и трајно и на таквим постулатима данас почива и и живи, већ и обратно – уједно деградира и профанише вриједно, претварајући га у краткотрајно, споредно и пролазно. Данашњи спорт то ради својом способношћу повезивања енормно великог и крајње малог, што би се најбоље и најсликовитије могло изразити тврдњом да се посредством спорта привид претвара у суштину, а суштина у привид. Класични примјер за овакву констатацију и квалификацију, пружа увид у оно што у спорту практично добија обиљежја светог, тј. статус светог. Истовремено, данашњи спорт као да је постао својеврсно царство моде, у којем и према којем све траје кратко, стално се мијења и бзо се троши. Потрошња спортских идола данас иде брже него икада раније, дебело подвучена добро познатом флоскулом „брже, више, јаче“.

Спорт је вјечити глобални фалсификат оригиналних друштвених тенденција, који предњачи у намјери да нам објасни и дочара свеопшту лакрдију. Готово канонски, он је себи обезбједио позицију тумача и глобалног лидера у подстицању судара два концепта, који последице посљедње свјетске рецесије то заправо и нису.

Требало би бити кристално јасно да спорт, као игра и забава, има и другачију улогу према којој придноси да људски живот не постане само живот у служби нечега што наступа са претензијом да као задато стоји изван и изнад конкретног живота људи и чему би људски живот требао служити увијек и свугдје, тј. да су управо „служба“ и „служење нечему“ постали знак аутентичне људске егзистенције. На таквој подлози, спорт ствара

просторе у којима се начелно утврђују и потврђују границе тоталног подређивања живота и „служења“ ономе што стоји изнад самог живота у његовој конкретности и пуноћи, па и у његовој пролазности и тривијалности, као што на другој страни, омогућава да у живот уђе и нека друга и другачија реалност поред тврде и грубе свакодневнице у којој преовладава присила и рутина и у којој се људи, не без разлога, осјећају изван себе.

Живјети сопствени живот у цјелини и вјечито на нивоу аутентичности људског живљења, тј. без брбљања или у знаку непрестаног служења нечему што је унапријед задано као једино узвишено, заиста је могуће, али само свецима, а не обичним људима. А свецци су свецци, управо због тога што одступају од нормалности. У том смислу, спорт се с разлогом доживљава не само као простор за несвакидашње искуство, нерутинско, емоционално прегријано, бескорисно дјеловање итд., него и као простор за афирмацију слободе и разноликости, те слојевитости људског живљења.

Нарав спорта се очитује у томе што он може функционисати и функционише као игра и забава у знаку ограничавања и оспоравања могуће тоталне доминације људским животом, тзв. „озбиљног“ живота и једностране „аутентичне“ смислености људског постојања, али и у знаку оспоравања тврде и затворене реалности која је људски подједнако тешко подношљива, па тако и у знаку рехабилитације животног значења краткотрајног и тривијалног, неозбиљног и радосног опуштања.

Спорт може функционисати и у знаку деградације смислености живота и фактичког обесмишљавања сваког трагања за неком другом и другачијом збиљом, редукујући ту збиљу на свијет спорта. Једноставније речено, спорт се од забавног и безбрижног, те прилично релаксирајућег састојка живота, често зна претворити у његов камен темељац. Другим ријечима, човјек је заиста биће које се игра и забавља, а исто тако и има потребу да се игра и забавља, па и да прича, а не само да „служи“, да би постигао значајну равнотежу својих физичких и психичких сила, те да би доживио пуноћу својих људских могућности, као што има потребу повременог искључивања из животне збиље (обичне, радне, рутинске) на корист усмјерене свакодневнице и укључивања у збиљу необичног, нерутинског и бескорисног. У том погледу, спорт је готово нужан простор за живот

„обичних смртника“, али је, исто тако и простор производње и превласти нових инстант „бесмртника“.

На конкретнијем друштвеном нивоу, нарав спорта се очитује и у погледу друштва које се успостављало и функционисало као „радно друштво“ или као друштво усредоточено на производну функцију, али за које се данас генерално сматра да је у дубокој кризи и да сигурно нестане. Спортска галаксија, на једној страни, појављује се као директна негација тенденције тотализације, која у себи носи радно друштво, према којем би творница била била образац за поредак друштва у цјелини, а потпуна преданост раду највећа афирмација људскости.

Спорт ограничава доминацију рада, као и образац мишљења и понашања над свеукупним људским свијетом, те афирмише потребу за другачијом и, у поређењу са свијетом рада и радне присиле, на неки начин нестварном стварношћу која је фокусирана на игру, забаву, опуштање, бескорисност, емоционалну прегријаност итд. На другој страни, спорт функционише и као нужна допуна свијета рада и свијета његове доминације, чинећи тај свијет подношљивијим и стабилнијим, додајући му својеврсне друштвене украсне додатке, сигурносне амортизере и издувне вентиле. То се јавља у крајње заостреном облику, управо у савременом свијету у којем се рад, све више, многим појављује као оскудна и практично тешко достижна вриједност, јер се изразито продубљује противрјечна нарав свијета рада, који је данас конципиран на начин да, поред осталог, систематски и у масовним размјерама производи бројно, трајно прекобројно и сувишно становништво, које је на много начина некомпетентно за партиципацију у ономе што се данас представља као друштвено значајно.

У транзицијском, поратном и постсоцијалистичком друштву спорт постаје институција која акумулира фрустрације и репродукује национализам, шовинизам и нетрпељивости и као такав идеалан је инструмент за држање незадовољне младости далеко од зграда министарстава, фабричких дворишта и студентских домова. Спорт стоји ту заједно са свим другим облицима колективитета и масовним догађајима у којима све отуђенији грађанин добија снагу у колективном усхићењу. Стадиони и арене тиме се претварају у инкубаторе национализма и шовинизма, а потомци осиромашене радничке и

средње класе у класичан лумпенпролетаријат. Клупска, регионалистичка, националистичка свијест је лажна свијест, која спрјечава развој аутентичне класне свијести. Национална или клупска застава замјењује заставе и паролe о друштвеној правди, а бакља замјењује молотовљев коктел.

Немали је број оних који вјерују да религији, баш као и политици, није мјесто у спорту, али се ипак не може тврдити да ова два важна друштвена сегмента немају додирних тачака. Кренимо, рецимо, од суштине: у оба случаја најчешће има и побједника и поражених. У хришћанству сте или спасени или нисте. Или идете у рај, или у пакао, или сте побједили, или сте изгубили. Слична правила владају и у спорту, с тим што Бог може бити милостив, док судија то не би требало да буде.

О нераскидивој вези између спорта и религије размишљао је својевремено и *Корнелис Ројерс* из америчког вјерског часописа „*Хришћански вијек*“, дошавши до сљедећег закључка: „Што више анализирамо мистичност спорта, његову психологију и функционалност, то смо склонији да користимо вјерски рјечник у покушају да га објаснимо. И у томе нема ничег чудног: још од њених почетака, на атлетику се гледало као на религијски култ.“

Управо у томе, према мишљењу *Туцића*, лежи и највећи проблем у односу цркве и спорта. Посљедњих деценија од спортиста се често праве „божанства“. *Туцић* зато сматра да би „управо црква требало да апелује на народ да мало „спусти лопту“, јер се од спорта, сложићете се, не може правити религија“.

Колико је религија изгубила значај у приватном животу појединца, толико је спорт добио. Некада је омладини било пријатно да оде на литургију, на неку славу, на вашар итд. Данас је све то замијењено спортом. Спорт је постао једна нова религија. А шта је њен садржај? Култ човјека, што је антирелигијски, јер ниједан спортиста не може бити божанство. Затим, култ новца, јер новац у спорту игра врло битну улогу, што је такође антирелигијски. На крају крајева, ту је и маса, која често зна да се претвори у руљу, па се с правом можемо питати какав је то спорт када је потребно неколико хиљада полицајаца да обезбјеђује стадион. Црква би могла и морала да позове и спортисте и навијаче да на

спорт гледају опуштеније, да поштују једни друге, да схвате да ту нема противника и да ту нема мјеста насиљу.

Религија је само дио иконографије који употпуњује национализам или локалпатриотизам на стадионима. Црква је издржала у настојању и традицији да створи нераскидиву везу између нације и вјере, тако да они увијек иду једно уз друго и као такви су дио кореографије на спортским приредбама. Томе су подлегли и навијачи и играчи, док то све нема никакве реалне везе са правом вјером и у ствари је њено ружење и њено довођење до перверзије.

Спорт као такав у себи већ носи такмичарску ноту бруталности и гладијаторства, која развија облик ратничке свијести. Ту је важно рећи, невезано само за специфични балкански простор, да спорт као масовни феномен нема само инструментални карактер у политичком смислу, већ има и педагошку улогу јер репродукује дарвинистички модел понашања који треба да се натурализује и изгледа као природан. У том смислу запањујући је некритички однос чак и најврснијих теоретичара из љевичарског спектра према професионалном спорту као секуларној религији нашег доба, који често учвршћује све аномалије на којима је изграђено капиталистичко друштво.

Поред тога, професионални спорт данас од самог спортисте ствара тјелесно и духовно осакаћену личност и то није очигледно само неком ко је добар дио живота провео у професионалном спорту, већ и самој јавности поводом сваког јавног наступа младог спортисте, што је већ добило пословичан статус. Међутим, умјесто да се искрено и критички замисле због чега спортисти већином постају самозадовољни, некултивисани и нарцисоидни скоројевићи и надмени шминкери, јавност и друштво с једне стране бирају лицемјерно згражавање или с друге стране обичну поругу и подсмјех. Избјегава се суочавање са чињеницом да само друштво ствара одређене слојеве који одрастају у специфичним условима, тако да су спортисти, као и навијачи, производ аномалија друштва као таквог, док се спорт и навијање покушавају инструментализовати за њихово одвраћање од борбе за праведнији свијет.

Национализам, политика и спорт нису повезани на специфичан начин само на балканском простору, већ су пикантерије типа који играчи не пјевају химну или шта скандирају навијачи, уочљиве у свим земљама које су пред изазовима национализма, идентитета, интеграције, ксенофобије, мултикултуралности итд. Ово је запажено у земљама са великим бројем имиграната, као што су Њемачка, Француска и Шведска, и у њима често долази до политизације која добија своју медијску динамику и наизглед таблоидни укус, а та питања су, по својој природи, јако опасна по друштво. Не морамо узимати регионална непријатељства подстакнута спортом као примјер, рецимо оно у Мостару између Хрвата и Бошњака, довољно је погледати колико утакмице Енглеске и Њемачке са собом носе изразити националистички набој, па да постане очигледно зашто се спорт често перципира као наставак рата другим средствима. Чак ако се не анализира структурално већ само феноменолошки, професионални спорт, све више сведен на свој дарвинистички аспект, а науштрб естетског и етичког, готово увијек носи печат белицизма и ратничког.

Спортиста је подлегао притиску јавности и постаје уочљиво како се грозничаво труди да у сваком јавном наступу докаже свој патриотизам. Доминантна квазипатриотска јавност успијела је да га убиједи да не може да буде прави родољуб уколико није изричит у свом национализму и чврстој оданости отаџбини, тако да он често и у свом матичном клубу, у свакој повољној прилици, истиче националне симболе и иконографију. Спортиста заборавља своје класно поријекло – ако га је уопште икада био у довољној мјери и свјестан. Наиме, већина спортиста рођена је у нижим слојевима и сиромаштву, у чији су свијет већ на почетку продрли национализам и вјера као идеологије које имају задатак да натурализују њихов друштвени положај, који им од почетка изгледа судбински, тј. „од Бога“. То се може примјетити и код јужноамеричких фудбалера, који већином потичу из „фавела“ (сиротињских четврти), код тамнопутих Африканаца из прашњавих провинцијских села, код Афроамериканаца у америчким гетима или пак код дјече досељеника из сиромашних предграђа европских метропола.

Тешко је остати релаксиран у свом идентитету и достојанству послије свега што су југословенски народи прошли или пред глобално-политичким изазовима којима су

изложени. Међутим, веома је танка граница између наизглед бенигног национализма и радикалне ксенофобије, мржње и нетрпељивости. Када европска јавност реагује на расистичке, фашистичке и насилничке испаде навијача, онда постајемо забринути за имиџ земље која тежи демократским вриједностима и прокламованом антифашизму. Међутим, много више од потребе да изгледамо цивилизовано у очима свијета, требамо да будемо забринути због суптилне и постепене фашизације друштва, која у одређеним политичким приликама прераста у политичке покрете и програме, на шта, као што може да се види у последње вријеме, нису имуне ни најнапредније европске земље. Стадиони онда неријетко постају мјеста инсценације, окупљања и организовања фашистоидних група, а посредно и мјеста друштвене нормализације таквих тенденција.

Лумпен-пролетаризација младих људи најјасније се огледава у кафанском и фолклорном национализму, који се онда испољава на спортским приредбама и колективним манифестацијама тог типа. Стадиони и арене тако постају мјеста гдје се акумулира незадовољство прекарисоване младости, која је заједно са својим родитељима највећи „губитник транзиције“. Управо због тога, у транзицијском поретку, боље рећи хаосу дивљег капитализма, спорт као институција неријетко добија врло специфичну и проблематичну улогу. Енергија која треба да донесе промјену и устане против транзицијске неправде, умјесто да постане свјесна себе као класе, претвара се у ирационалну стихију која се води лажним идолима клуба или нације. С друге стране, успијеси спортиста и национални набој нуде само тренутно задовољство и осјећај повраћеног достојанства, изгубљеног недаћама и понижењима рата и неимаштине. Народњачки популизам је због тога увијек близак спорту у којем влада ирационалност и ту се јасно види истородност политике и спорта, гдје не долази само до политизације спорта, већ спортизације политике – они конвергирају у слогане као „*Форза Италиа*“ и сличне, док се сами политичари служе навијачком реториком и тоном.

Дакле, савремена спортска галаксија, која све више чини да се савремено друштво доживљава и представља као друштво спектакла, те стога највише личи великом и непрестаном спектаклу, свијет рада истовремено друштвено девалвира, али га практично и допуњује и украшава, чинећи га тако подношљивијим.

1.4. Спорт као светковина и празник

Спорт је вишедимензионални и сложен феномен. Поред такмичења, подручје спорта обухвата социјалне, психолошке, економске, политичке, педагошке, научне, медицинске, филозошке, религиозне, културне, правне и друге вриједности. Спорт је друштвена појава, са специфичним социјалним функцијама и израз је одређених друштвених потреба.

Социологија спорта проучава зависност спорта од друштва, али и његов повратни утицај на друштвене токове. Економски аспекти условљени су комерцијалним замахом. Овај аспект битне односе у спорту сагледава кроз економску логику и свијет новца, који данас угрожава поље игре, која је некад била суштинска компонента спорта. Културни аспект спорта је, такође, незаобилазан за социологију спорта. Спорт је феномен културе, начин живота савременог друштва, дио свакодневног живота људи.

Уколико једна појава додирује и осмишљава културу и начин живота ширег круга људи, мора привући пажњу не само социологије спорта, већ и других наука (социологија културе, социологија слободног времена итд.). Антрополошки приступ истражује спорт као био – психо – социо – културну појаву, односно у којој је мјери модерни спорт спојив са архаичним менталитетом и колективном свијешћу.

Друштвени и културни утицај Свјетског првенства у фудбала (Мундијала) није у томе што играчи своје вјештине и способности излажу ентузијастима и поклоницима игре, већ у шанси да се једна земља покаже и потврди са својим народом као универзални шампион у периоду од четири године.

Политички аспект значи да се спорт, између осталог, посматра као средство политике. Он је, наиме, све више у служби одређене идеологије и државних интереса, а политичке структуре некада пресудно утичу на карактер и уобличавање спорта. Социологију спорта занимају оба поменута аспекта (економски и политички), али и друге сродне дисциплине (економика спорта, социологија политике и права) у свој обим и садржај укључују поменута питања. Политиколошки приступ анализира спорт као однос друштвене моћи и утицај политичких структура на његово функционисање.

Морални и хумани аспекти су утолико значајнији уколико се више угрожавају, тамне и губе моралне вриједности. Морал у спорту и питање хуманизма, биће веома важни за даљи развој спорта: то треба посматрати кроз призму хуманистичког морала.

Правни аспект спорта постаје све актуелнији. Неријешена питања врхунских спортиста, природа професионалних односа у спорту, професионални уговор и прелазак играча из клуба у клуб, стварни положај врхунских спортиста и професионалаца – само су нека од питања на која је потребно дати одговор.

Педагошки аспект спорта утемељен је у традицији филолошко – педагошких списа деветнаестог вијека. Спорт се посматра као темељ образовања и васпитања, добија ореол магијског и културног инструмента. Педагогија физичке културе и педагогија спорта разматрају спорт као васпитни чинилац, тежњу младих људи да се самоусавршавају кроз спорт, али и као стварање колективног духа путем спорта и такмичења.

Питање спорта посматра се у функцији свестраног образовања и ширења културе, као опште гаранције напретка. Историјски аспект се односи на поријекло и настанак спорта, проблем спорта у ранијим епохама. Ова оријентација има извјесне резерве према покушајима да се теорија изграђује само на универзалним тврдњама, да се појаве третирају изван времена и простора. Спорт је ограничен одређеном историјском епохом, друштвеним системом, типом културе, актуелним догађајем итд. Настанак, развој и промјена су појмови и категорије који најчешће представљају полазну основу у анализи спорта.

Естетски аспект спорта значајан је у оној мјери у којој спорт представља умјетничко дјело, извор естетских осјећања и доживљаја. Естетски садржај, форме естетичке активности, нису предмет разматрања социологије спорта, већ естетике спорта. Постоје озбиљни покушаји да се заснује и конституише ова дисциплина. Данас је нарочито актуелна естетика спектакла, као нека врста „костимизиране“ представе.

Технички аспект односи се на средства која се користе у спорту, а која представљају продужетак људских чула и моћи. Спорт је знао да искористи модерне „падавине“ технике у спектакуларне сврхе. Биолошки аспект односи се на физиолошке процесе који се

дешавају у организму спортисте; нарочито добија на значају у времену злоупотребе спорта. Медицински аспект спорта односи се на здравствено стање спортиста, спорт као нормалну или патолошку појаву, на превентиву у спорту итд. Могли би се навести и други аспекти спорта, али његова цјелина би и даље измицала.

Уопште није спорно да спорт као култ и као спектакл има дубоке религиозне основе. Богови долазе у људску игру, и то на упечатљив начин, начин који нас укроћује, каже *Еуген Финк*. Култ, мит, религија, исто као и умјетност, имају дубоке коријене у егзистенцијалном феномену игре, пише даље *Финк*.¹⁸

А *Олдос Хаксли*, говорећи о двјема основним школама мишљења код хришћана, разликује „школу која препоручује умртвљење и школу која пропагира важност здравља.“¹⁹

Мудро закључује да црква данас не само да се не супротставља спорту већ „као што је можда учинила са витештвом“, не оклијева да окрене ту снагу у своју корист пазећи да се заштити од њених ексцеса. Спорт је тада једна од дјелатности којом се највише користе вјерске омладинске организације.

Значај спорта је већ одавно признат. Данашња вриједност спорта је у томе што се препознаје као један од кључних фактора културних институција укључених у конституисању националног идентитета. Осим што чини срце и језгро савремене културе, такође је и од виталног економског значаја. Он се такође налази и у дубокој области колективне осјећајности, првенствено због своје популарности и распрострањености широм свијета, јер су његови главни протагонисти посебно истакнути у медијима. Ипак, можда највећи квалитет спорта је у томе, што пресеца све врсте социјалних и политичких подјела. Планетарна популарност и истицање спортских идола никако се не може посматрати као нова појава. Још од почетка модерног спорта, у деветнаестом вијеку, свједоци смо бројних спортских хероја и легенди.

¹⁸ Финк, Е. *Основни елементи људског постојања*. Београд: Нолит. 1984.

¹⁹ Хаксли, О. *Врли нови свет*. Београд: Либрето. 2009.

Прије него што су могли да читају и пишу, а и прије него што су научили да то научно образложе, људи су створили наративне методе и метафоре да објасне, како свој физички свијет, тако и своје жудње и осјећања. Божанства која су испуњавала њихов универзум, по причама да су богови створили небо и земљу, те по другим верзијама, по којима су богови преузели облик планина, ријека и дрвећа, па и сунца, мјесеца и звијезда, метафорички речено и сублимирано – богови су одредили њихову даљу судбину, намијењену смртницима.

Такође, добро позната је чињеница да су многи стари митови и вјерске драме садржавале у себи физичке напоре, утакмице и друге конкурентне активности које би данашњи љубитељи спорта моментално препознали. Вјерски обреди тог времена су драматизовали митове, храмове и цркве, што ће у преводу рећи, да су митовима дали институционални кредибилитет да се ти „свети дани“ доживљавају као празници.

Још у седамнаестом вијеку, потомци Пуританаца су напали тезу о повезаности између религије и спорта. Њихова прича се првенствено темељила на томе, да је до појаве модерног спорта, религија уживала у дугој и успјешној интеракцији међу човјечанством.

Тешко је рећи да усклици „Помози Боже“, који се често могу чути на утакмицама „Црвене Звезде“ у Београду, имају вјерску позадину, мада неки на томе упорно инсистирају. Ови узвици се јављају као подстрек играчима на терену, али су запажени тек пошто су неки „аналитичари“ „Црвену звезду“ као „клуб српства“, повезали са Српском православном црквом.²⁰

Можемо отићи и до те границе, да споменемо да и у самој Библији има спортских израза. Тако нпр. У Старом завјету „игра“ за посљедицу има смрт, док у Новом завјету свети апостол Павле говори о „вјенцу славе“ који ће добити само упорни. Спортску терминологију апостол Павле употребљава и у „Другој посланици Тимотеју“, кад каже: „Ако се ко и бори, не добија вијенац ако се не бори по правилу.“

²⁰ Стојковић, С. *Убија ли спорт*. Београд: Филип Вишњић. 1989.

Дакле, ограничења (по правилу) ни овдје се не могу избјећи. И код светог апостола Павла живот вјерника упоређује се са „војником“, у неку руку и са спортистом: „Ти се, дакле, злопати као добар војник Исуса Христа“, уз опаску да се бори и ћути (данас у спорту: играј и ћути) јер се „ниједан војник не уплиће у послове обичног живота, да би угоднио војводи“.

Нови податак за размишљање донио је 1986. године спис *Етјена де Ла Боесија* „*Расправа о добровољном ропству*“, из којег се види да су неки односи о којима је писао *Ерих Фром* у „*Бјекству од слободе*“²¹ успостављени још прије близу пола миленијума. О тиранину ненавикнутом „чак ни на такмичења“, *Боеси* се посебно не изјашњава, али зато говори о слѣдбеницима, о људима уопште. Ма колико опрезан, неријетко и апстрактан, *Боеси* је и данас врло актуелан, посебно кад каже: „Позоришта, игре, фарсе, спектакли, гладијатори, чудне звијери, медаље, слике и друге сличне дроге били су мамац ропства за народе старог вијека, цијена за изгубљену слободу, оруђа тираније; ова средства, ова пракса, ови мамци, били су у рукама старих тирана, помоћу којих су успавали своје поданике под јармом. Тако су се заглупљени народи, сматрајући ове разоноде лијепим, забављени јаловим задовољством које им је пролазило испред очију, навикавали да робују тако једноставно као што дјеца уче да читају гледајући лијепе слике у књигама.“

Слѣдбеници *Томаса Арнолда* настојали су да помире спорт и религију. Они су у спорту налазили „слободни чин. „Њихово одушевљавање (мисли се на њемачке социјалисте) марксистичким учењем потиче у првом реду отуда што су занесени његовим научном патетиком.“²²

Од античког доба, спорт је огледало друштва и полигон у којем су се осликавала друштвена кретања. Спортска такмичења, без обзира на ком нивоу се одвијала, веома јасно испољавају главне карактеристике народа. Свака побједа на спортским борилиштима претвара се у националну еуфорију. Тако се стварала друштвена каста националних хероја, што је представљало наставак са епским и митским јунацима из

²¹ <http://www.scribd.com/doc/31411430/Erich-Fromm-Bekstvo-Od-Slobode#scribd> (01.10.2015)

²² Стојковић, С. *Олимпијска ватра*. Београд: Весмарк. 2000.

прошлости. Уосталом, на таквим предањима и пјесмама, надањивале су се будуће генерације црпећи из њих одређену врсту снаге и спознаје о споственој и вриједности народа којем припадају.

Привилегије због таквих успијеха биле су загарантоване чак и у царствима које такву врсту протокола нису одушевљено упражњавали, али су веома брзо препознали какав је то опијум. Зато су им отварали главна врата. У ствари, иза свега се јасно видио политички и лични мотив. Такав ритуал је коришћен да се повећа њихов политички бонитет код масовне публике. И како је вријеме пролазило, спорт се све више индустријализовао и комерцијализовао, а тако је и спрега постала очигледнија. Поготово у посљедњих неколико деценија, када су на сцену ступили лако промјенљиви политичари, са једне и са друге стране, недовољно дорасли да отворено не покажу идолопоклонство према националним јунацима. Готово да нема ниједног политичара који не само у предизборним кампањама, већ и у свакодневном раду не користи спортисте и њихова достигнућа, како би учврстио положај на којем се налази.

Има у томе комике и претјеривања, мада се чини да је у крупном плану једна опште прихваћена поштапалица да су „спортисти најбољи амбасадори земље“. Ова излизана политичка фраза дуго година није анализирана, али је ваљда због њене несувислости и она дошла под лупу социолога друштва и спорта.

Од самих почетака организованог спорта (крај деветнаестог вијека) живи се у убјеђењу да ова дјелатност оживљава нацију. Зато и не би требало да представља изненађење, што су такозвани ритуали (химна, грб, застава итд.) неизоставан пратећи ансамбл сада већ и на незваничним или пријатељским утакмицама.

Можемо и потпуно слободно констатовати да спорт доприноси престижу нације. Ако ствари посматрамо из овог угла, онда је спорт облик културне комуникације међу земљама и заједницама. На унутрашњем плану, спорт има не мало дејство, дјелује у одређеном смјеру, било пожељном или непожељном. Политичари га користе као врсту социјалног љепила које повезује људе и у њима изграђује осјећај заједништва.

Према неким социолозима спорта, спортски успјеси једне нације углавном се свODE на утиске. Посебно занимљив осврт на ову тему, дао је Британац *Сајмон Анхолт*, који тврди да: „спортски успјеси нису безначајни за стварање или поправљање слике о одређеној држави, али да је то по правилу много мањи утицај него што се представља. Нпр. Олимпијске игре у Сиднеју 2000. године су у знатној мјери промјениле имиџ Сиднеја и Аустралије, али чак и тако велики догађаји обично бивају брзо заборављени.“²³

Ово *Анхолтово* размишљање треба прихвати са великом дозом резерве, јер као најкласичнији примјер значајног и јаког утицаја спорта, у овом случају конкретно једног планетарног фудбалског догађаја, покушаћемо објаснити шта и колико спорт може да значи у колективној промјени свјести једне државе и нације.²⁴

Појединци у спорту, били они учесници као такмичари или гравитирали ка њему као конзументи, што ће рећи: гледаоци и поштоваоци, у оба случаја и једни и други, бивају истурени испред идеје, испред свега битног, са намјером да кад се укаже погодно вријеме, буду жртвовани зарад целофанских циљева којима је све подређено.

Слика свијета виђена и тумачена са гледишта једног спортског промишљања нимало није лијепа и обећавајућа, као што није ни слика спорта виђена очима свијета у којем живимо.

Ово искривљено огледало још искривљеније стварности, нуди једну наказну перформансу нечега што је једном било или је барем у својим почецима имало племениту идеју, која се хранила визијом нечега што се у пракси изобличило и никада није остварило.

Публика и однос према њој у сваременом спорту почиње да се тумачи као нужни декор опасној неразумности. Масовна инфицираност људи са трибина све мање гради

²³ Anholt, S. *Competitive Identity*. London: Palgrave Macmillan. 2006.

²⁴ Свјетско првенство у фудбалу 1994. године, које је одржано у САД било је револуционарно у пуном смислу те ријечи. Осим што је са техничког аспекта све било дотјерано готово до самог савршенства (стадиони и остала пратећа инфраструктура), овај Мундијал је из коријена промијенио стереотипну слику о гледању на фудбалу (или како га они називају „сокер“) једног просјечног Американца.

узајамне односе на основу онога што спортисти и тренери презентују на самом терену. То подсјећа на два краја свијета, у којима свако прије свега води рачуна о сопственој потреби. Фактор публике у модерном спорту губи на снази. Мада, тако на основу оптике и интересовања не изгледа. Веома сложен однос између спортисте и гледалаца постаје доминантан у формирању ретроградних процеса у игри. Публика практично прилаже сопствене животе, не желећи чак да реагује на оно на шта на основу скупо плаћених улазница има пуно право – добру и поштену игру.

Да би најсликовитије дочарали, колико је модерни врхунски спорт далеко од сопствене суштине, цитираћемо *Џорџа Орвела*: „Врхунски спорт нема никакве везе са поштеном игром. Он је уско повезан са мржњом, завишћу, хвалисањем, непоштовањем правила и садистичким уживањем у насиљу. Другим ријечима, то је рат без пуцања“.²⁵

Ако *Орвелову* дефиницију врхунског спорта смјестимо у садашње оквире, пронашли бисмо сегменте који сасвим извјесно задовољавају публику, без обзира на истину да су се публика и играчи удаљили од епицентра одлучивања. Публика очигледно налази уточиште у ономе што карактерише њен свакодневни живот који, ако бисмо додали ријеч илузија Орвеловој дефиницији, не представља ништа друго него живот већине.

На десетине и стотине хиљада људи, који се попут „покислих мачака“ враћају кућама изнервирани и незадовољни због садржаја који им је презентован, само додатно појачавају питање зрелости добровољаца, тј. тапета на гигантским стадионима и велелепним дворанама.

Овдје такође можемо подвући јасну контра-паралелу са присталицама теорије да спортско такмичење није ништа друго до заједничка представа, у којој се ствара дубока емотивна веза између играча и гледалаца. Духовни спој је по многим теоријама доминантан, као што је непобитна чињеница да постигнути гол, кош или поен на спортском борилишту карактеришу исте реакције публике и играча на терену.

²⁵ Орвел, Џ. *Животињска фарма*. Београд: Либрето. 2001.

Колективна (не)свијест публике формира се на специфичном контексту. Навијачи престају да пате од анонимности из које долазе на стадионе и у дворане. Нису оптерећени идолопоклонством. Сопствену енергију троше на такмичења са конкурентским табором. Овакав однос формирао се на основу провјерене чињенице да публика више не може да утиче на садржај припремљеног репертоара у свлачионицама. Она, истини за вољу, може да покрене позитивну енергију у игри свог тима, али не може да до краја промјени свијест играча и тренера о нужности и императиву спровођења тактике с којом нико на стадиону није задовољан. Највећа и најбитнија баријара у њиховом међусобном односу јесте новац. „Захваљујући“ новцу дефинитивно је уништена та врста „емотивне везе“ између публике и играча. Непобитна је чињеница, да се таква врста емотивне везе ствара али да се и истовремено у датом тренутку веома лако прекида.

Спорт редовно подсећа на грандиозне ритуале, а његова улога као главног актера општенародних весела је идеалан начин да се презентује и саопшти потпуно другачија порука од оне које плебисцитарно очекујемо.

Спортске звијезде су постале саставни дио готово сваког кутка земаљске кугле. Обични смртници у својим спортским идолима виде надри пројекције самих себе. Истовремено, навијачи готово ритуално пред своје идоле приносе обичајну реторику, скрпљену од излизаних спортских поштапалица. У суштини, они у себи и испред себе имају и демонстрирају само један задати циљ: да спортистима презентују „своје ја“ не мислећи превише кога имају испред себе и због чега славе. Заправо, тај тренутак идентификације они користе како би остварили сопствену побједу. Спортиста који се слави испред градских кућа, у сеоским домаћинствима, на трговима велеграда итд. бива фокусиран као искључиви покретач дубоко скривеног ега испод љуштуре свакодневног живота и немогућности да се персонализује једно стање духа и тијела. Овдје можемо онда подвући једну сасвим очекивану паралелу. Зар нису филозофи још давно тврдили да су богови обични људи који само вјерују у своју величину, заборављајући да су без оних који их величају – обичне нуле. Овим запажањем смо стигли до још једне улоге спорта, чији је утицај у колективној идентификацији навијача са одређеном цјелином или појединцима

изузетно велик, што је овај друштвени сегмент учинило главном трансмисијом између бизниса и спорта.²⁶

Олимпијски слоган „важно је учествовати“ поништила је нова бизнис филозофија и она сада гласи, да су „најбољи они који учествују и пуне касу до врха“. Зато су модерни спортисти попут Номада, који се брзином пројектованом од топ менаџмента најекспониранијих свјетских компанија пребацују са једног на други крај свијета.²⁷

Механизација, која је данас толико присутна у врхунском професионалном спорту, у старту елиминише ону природну црту спорта која га је између осталог и довела у ред најпопуларнијих области – очекивања неизвјесности.

Данас је та компонента одбачена, па се стиче утисак да се све репризира и рециклира. Све личи на претходни турнир или такмичење, а једино што је ново јесу имена спонзора на огромним покретним рекламама и паноима.

Одавно је већ констатовано, да у спортској игри хероји не морају да се догоде. Али да се игра без жртава, то је већ недопустиво и незамисливо. Иако спортске приче о жртвама славе и олаком одбацивању дојучерашњих јунака више припадају литерарним хедонистима, они су заправо огледало друштва у којем су се формирали ти исти спортски хероји и звијезде, који су баш са тих мјеста кренули у освајање свјетских спортских пространстава. На крају се све своди на потврду Ничеове тврдње „да је човјек на врху увијек сам“.

²⁶ Навијачи кроз побједе Новака Ђоковића, Лионела Месија, Леброна Џејмса, Јусеина Болта итд. углавном пуне себе слоганом „ми смо побједили“. Тако се и они сами осјећају дјелом велике побједничке породице. Што је степен њихове идентификације већи, то је мањи реални оквир о њиховом значају у оствареном тријумфу.

²⁷ Класични примјер је камерунски фудбалски репрезентативац Самјуел Ето, који је 2011. године из свјетског и италијанског фудбалског гиганта „Интера“ из Милана прешао у анонимни руски клуб „Анжи“ из Махачкале (Дагестан) и за овај трансфер је награђен годишњом платом од преко двадесет милиона евра. Из овог примјера, а има их још и те како много, јасно можемо закључити да вриједност спортског резултата, осим оних који још увијек искушавају границе људских могућности, доживљава инфлацију са неограниченим бројем нула.

Спорт се у ту цијелу збрку савршено уклопио. Нарочито фудбал као његов најекспониранији дио и то не само зато што дијели судбину опште конфузије без страха од компромитације, коју на извјестан начин он и подстиче. Како другачије назвати појаве опште корупције, намјештање утакмица у, до невјероватне мјере, разгранатим кладионичарским мрежама. Даљим одмотавањем клупка, долазимо до дириговане спреге мафије и фудбалских олигарха, што нас аутоматски наводи на јасан закључак, да је спорт без икакве сумње постао највећа машина за прање новца. Центрифугирање милијарди не престаје, а просјечном конзументу „најважније споредне ствари на свијету“ навијачка страст и љубав према лопти одузима разум и објашњење гдје се то фудбал запутио. Корупција више не нагриза фудбал, она га је практично појела. Афере се смјењују као на траци, тако да је фудбал на почетку овог миленијума дефинитивно одбацио племенитост и витештво и почео да се моли свом новом Богу, оличеном искључиво у лику профита.

Спорт се наизглед не мјеша у религију, све док се човјек не запита: да ли да гледам утакмицу или да идем на богослужење? Или када се на терену играч запита: да ли да слаже да је био аут или да каже истину? Да ли да призна да је направио прекршај, па да му пониште гол и да изгуби утакмицу, или да прећути? Тада спорт и религија имају заједничке тачке. С друге стране, многа дјеца религиозних родитеља су физички лоше развијена због неуравнотежених ставова о спорту у породици.

Спорт треба да физички развије личност. За здраво стање организма неопходна је физичка активност (вјежбање, пливање, трчање, рад). Здрава, уравнотежена, духовна личност нема потребу да своје физичке способности упоређује са другим људима, као што не упоређује ни своје здравствено стање са другим људима. За духовног човјека, циљ бављења спортом је да дође до физичког и психичког здравља, да се развије као личност, а не да буде охол због освојене шампионске титуле.

Циљеви свјетовног (нерелигиозног) спортисте су најчешће себични и егоистични. Он жели да буде први по сваку цијену, да би показао да је бољи од других, тј. да је најбољи. Људи су за њега противници, ривали које треба побиједити, поразити, понекад чак и понизити. Најбољи добија највише новца, а имати новац за многе људе значи бити срећан. У пракси, у животу, ипак није тако. Циљ свјетовног спортисте је бити славан,

велик у очима других људи, мада би било боље да се запитају какви су у очима Бога који их је створио.

Спорт је замишљен као игра. Понекад можда и помислимо: одрасли људи, а играју се као дјеца. Али није тако. Дјеца нису тако груба у својим играма, није им главни циљ уздизање себе и понижавање противника. Одрасли у своје игре уносе и зло које су нагомилали у своје карактере од дјечијег доба. Спорт се данас преозбиљно схвата да би био само игра.

Да би човјек дошао до складно развијеног тијела, потребно је скоро свакодневно вјежбање. Да би то постигао, човјек мора да развије чврст карактер, да буде истрајан, да одваја вријеме за вјежбање. Потребна је самодисциплина и уредан живот, чиме се јача воља и за озбиљније животне одлуке. Вјежбање убрзава метаболизам, па се штетне материје брже избаце из организма. Масне наслаге које ометају рад органа око којих су наталожене, топе се и нестају.

Вјежбањем се развија издржљивост, брзина, снага, рефлекси, спретност, прецизност итд. Спорт углавном захтјева друштвеност, па можете да развијате складне односе са људима. Спортске игре могу да буду показатељ докле смо стигли у духовном развоју. Ако причамо некоме како треба праштати људима, прилика да се то покаже је нпр. кад вас неко саплете или нагази у игри. Међутим, људи док играју фудбал или кошарку размишљају само о томе како да побједи противнике, не размишљајући више о томе како да њихов карактер буде усклађен са карактером који је Христос показао.

Ако су наши циљеви бављења спортом погрешни (понос, новац, углед у друштву итд.), онда ће и начин игре бити погрешан. Нпр, неко неће да дода лопту саиграчу него жели да он постигне поен по цијену да изгуби лопту. Његова себичност онда наљути саиграча, па пријатељи почну да се расправљају и свађају.

Да ли је могуће да вјерници организују такмичење, турнир, без такмичарског духа? На том турниру би требало да буде важније дружење и пријатељство од тога ко је побједио. Међутим, узбуђење такмичења понесе људе, људи се промјене и на површину исплива још увек непрепорођена грешна природа. Такмичење је стрес и за такмичаре и за

публику. Зато је можда боље да се необавезно истрчимо на пољани, него да се нпр. такмичимо која црква има најбоље фудбалере. Када би урадили статистику колико је вјерника који учествују на спортским такмичењима активно и на богослужењима, видјели би да такмичарски дух води у духовну пасивност и пад карактера.

Како се осјећате када вас неко побједи у некој спортској игри? Уколико се осјећате јако лоше када изгубите, то вам само показује да сте заборавили да је ваш исконски циљ био тај, да budete здравији и способнији, а не да покажете да сте бољи од другог. Тако и понос због побједи често наводи „побједника“ да се руга побјеђеном, да се шали на његов рачун, да му још више стави до знања да је бољи од њега. Тада људи заборављају гдје се налазе у односу на Бога. Ми који смо толико мали, чији гријехови су толико велики, умјесто да будемо свјесни своје потребе да нас Бог својом силом промијени, упоређујемо се са другим људима да би хранили свој понос.

Некад се такмичарски дух преноси на духовност. Људи не кажу себи: бићу духован, него: бићу духовнији од одређене особе. Због тога се људи надмећу ко ће доћи до неког положаја у друштву или одређеној организацији.

Спорт је данас постао наука. Пишу се књиге о тактици у игри, држе се семинари, постоје факултети физичке културе. Спорт је данас толико популаран јер је чак постао и уносна професија. Оно што је у почетку било игра и разонода, сада је животно занимање које доноси зараду свима који су укључени. Професионални спорт прате новинари, радио, телевизија, интернет, као и фирме које желе да се рекламирају и већина просјечних људи.

У дневној и магазинској штампи, спортске вијести заузимају све више страница. Постоје часописи и ТВ програми који се баве искључиво спортом. Спорт је постао производња, рекламни простор богатих компанија, бизнис у коме су роба људи који пристају да за велики новац раде све. Чести су натписи у новинама о корупцији у спорту, подмићивању, намјештању резултата итд.

Неки спортови су за богатије људе (тенис, голф, коњички спорт, крикет итд.), док су други скоро свима приступачни. Али свима је заједничко то, да се професионални спортиста не бави спортом из свог задовољства, него ради туђег задовољства.

Када је циљ побједа, људима поштење престаје да буде важно. Људи не презају да слажу, да ударе „противника“, да узму допинг (најсвјежији примјер је бициклиста *Ленс Армстронг*), само да би донијели славу и новац себи, својој екипи и нацији. Возачи на тркама ризикују живот у замјену за новац и славу. Неки преживе, а неки постану инвалиди или погину.

Постоје озбиљне оптужбе да су неке међународне спортске организације основале масонске ложе, са циљем да се изврши духовна и културна колонијализација свијета, да се избришу национална обељежја народа и створи Нови свјетски (световни) поредак. Не треба заборавити ни да је поријекло Олимпијских игара паганско и да су одржаване у славу „богова“ са Олимпа.

Живот професионалног спортисте се своди на то, да је по читав дан на терену, у сали за вјежбање, у теретани, прича само о такмичењу итд. Врло мало остаје за приватни живот. Дешавало се да родитељи неких гимнастичарки буду оптужени да су своју дјецу малтретирали, тукли, раздвајали од вршњака и тјерали да стално вјежбају, да би уживали у новцу и слави коју су њихова дјеца добила. Суд је у једном таквом случају на тужбу дјевојчице забранио њеним родитељима да јој се приближе на мање од стотину метара.

Ако је један од циљева бављења спортом здравље, поставља се велико питање да ли су професионални спортисти здрави. Претјеривање у свему доноси последице. Добар дио спортиста који постижу врхунске резултате узима допинг и хемијска стимулативна средства. Познати су многи смртни случајеви на терену или на тренингу, који су плаћена цијена за фалсификат побједника. Неки узимају допинг и на самом такмичењу иако су свјесни да би на тесту могли бити откривени.²⁸

²⁸ Канадски спринтер Бен Џонсон је, на Олимпијским играма у Сеулу 1988. године, послје дисквалификације у финалној трци на 100 метара, гдје је оборио дотадашњи свјетски рекорд, изјавио да му је толико било важно да се погне на побједничко постоље, да је узео допинг иако је знао да ће касније бити примјер срамоте и преваранта. Тренутак славе замијенио је за срамоту цијелог живота. Готово идентична ситуација, десила се и са најпознатијим бициклистом свих времена Ленсом Армстронгом, који је почетком 2013. године јавно признао да се допинговао током читаве каријере, у којој је рекордних седам пута освајао највећу и најбитнију бицикличку трку на свијету - „Тур де Франс“.

Данашњи шампиони углавном су „ходајуће апотеке“ и „покретне рекламе“ или још прецизније речено „заморчићи фармацеутске индустрије“. Иза многих „тровања храном“, код спортиста се крије допинг. Жене које се професионално баве врхунским спортом, често постају мушкобањасте због узимања мушких полних хормона. Питање је да ли је могуће да неко данас обори свјетски рекорд без допинга? Као да такмичење више није ко је најбржи, него који фармацеут прави најјачи допинг који не може да се открије на антидопинг контроли. Данас се анаболици узимају са препаратима који маскирају њихове трагове у урину. Иначе, анаболици оштећују јетру и бубреге и повећавају агресивност.

По неким социолозима, спорт је контролисана агресија, али у пракси изгледа да није баш контролисана. За Хондурас и Салвадор фудбалска утакмица је 1969. године била повод да започну рат са преко три хиљаде мртвих.

Филмови „научне“ фантастике предвиђају да ће спорт постати окрутна игра без правила и поштовања противника. Ко преживи – побједио је. Не можемо да очекујемо друго од људи који вјерују у еволуцију.

Професионални спортисти су постали роба која може да се купи и прода. Питање је да ли су најскупље плаћени спортисти јефтине или скупе. Све зависи од тога шта он мора да ради за тај новац.

Људи се баве спортом и на другачији начин: завале се у фотељу, грицкају грицкалице, укључе ТВ, и почињу да „играју“ утакмицу. Послије дуела често кажу: „како смо их побједили, ми смо шампиони, нико није бољи од нас итд.“ Некима и није важно да ли је његов тим бољи, него да ли су побједили. Крајњи стадијум овог стања је одлазак на стадион да би са масом окоријелих навијача псовао противнике и судије, тукао се с противничким навијачима носећи дрес и амблеме „своје“ екипе.²⁹

²⁹ Навијачи сами себе називају: „ђаволи“, „гробари“, „робијаша“, „манијаци“, „хорде зла“, „варвари“ и слично. Њихов стандард доброг расположења зависи од нереда који успију да створе. На стадионима се догађају туче, рањавања, па чак и убиства. 1964. године у Лими (Перу) је на стадиону погинуло преко 300 гледалаца, а повријеђено је више од 500. Навијаче често покреће национална и вјерска мржња.

Агресивност која се празни на стадиону никад не може да се испразни и избаци из човјека. Незадовољство због бесмисленог живота поново се враћа и навијача пуни агесијом за нову утакмицу.

Много више људи гледа спорт него што се њиме бави. На стадиону педесет хиљада људи гледа како њих двадесетак јури лопту. Лични физички недостаци неће нестати гледањем како други људи могу да трче. Ако побједи тим за који навијате, то неће отопити сало на вашем стомаку.

У вријеме важнијих утакмица улице су полупразне. Послије побједа неких екипа, људи који успијех те екипе доживљавају као свој, излазе на улице и пјевају „ми смо шампиони“, најчешће под утицајем алкохола. Ако је дотична екипа изгубила, на улици ће бити изливи бијеса, туче и разбијање излога и аутомобила. Данас се разбијање и туче догађају и када омиљена екипа побједи, да би показали да су они свуда најјачи.

Можда се тјешимо тиме што нисмо агресивни као ти људи, али и најстраственији навијач је почео са таквим мислима, док постепено није кренуо за масом. Уосталом, многи људи би се понашали исто тако агресивно као навијачи на утакмицама само кад се не би бојали казне и губитка угледа у очима других људи.

Често се са трибина чују и религиозни термини. Бог се призива да помогне екипи да побједи, а не призива се за много важније ствари које су несређене у животима људи. Често је атракција у преносу утакмице да се покаже спортиста који се прекрсти или изведе неки други религиозни ритуал.³⁰

Маса људи понесе човјека. Емоције незадовољства или моћи групе су појачана, па људи раде оно што иначе не би урадили. Прије пар година, у Београду су навијачи послије међудржавне утакмице изашли пред амбасаду државе гдје се утакмица одржавала и бацали камење на зграду. Послије тога су се политичари међусобно извињавали. Ово је класичан примјер, да од спортске забаве може да дође до међудржавних проблема.

³⁰ Нпр. у Загребу се дешавало да свештеник послије мисе честита вјерницима побједу „Динама“. У Сарајеву је, још прије рата, група муслиманских вјерника прије фудбалске утакмице извела обред клањања на средини терена, пред запрепаштеном публиком.

Спорт сам по себи није ни добар ни лош. Све зависи од побуда и начина на који се упражњава. И физички и духовни развој има своје мјесто, вријеме и начин испољавања, јер сваки човјек треба да уравнотежено развија своје тијело и дух. Између запуштања свог тијела због физичке неактивности и претјеривања у спорту треба наћи уравнотежене ставове који ће човјека да оспособе за живот и омогуће му да још боље разумије себе и људе око себе. Сваки спорт може да буде негативан ако се човјек њиме бави из погрешних побуда, а већина спортова без такмичарског духа могу да помогну човјеку који тежи узвишеном, здравом и поштеном животу.³¹

Спорт се данас преселио на провербалне прве стране, али не да покаже нова људска достигнућа. Оно што је заједничка црта популарности спорта, било професионалног или аматерског, као сјенка надкриљује многе спортске активности истовремено.

Достигнућа која су некада преобраћала људе да спортске стране читају прве, данас су се, селећи се на насловнице, постале заправо хронике криминала и преваре. За оне који спорту прилазе са религијском преданошћу тренутни напредак дјелује обесхрабрујуће.

Још су стари Грци спорт разумјевали као религиозно и морално ангажовање. Њима је спорт представљао спој изузетне љепоте и храбрости, двије најузвишеније људске особине. Уз помоћ физичке снаге, душа контемплира љепоту; игралиште препуно храбрих бораца који се такмиче међусобно у нама изазива навалу душевне храбрости.

Ако смо тренутно обесхрабрани помањкањем интегритета у спорту, а не можемо да зажмиримо пред похлепом и варкама које спорт као талог носи, можда би требало одређене религијске импулсе унутар спорта преусмјерити на религију саму. Љепота и храброст коју су Грци препознавали у спорту испољава се и кроз религију. Имитација, на крају увијек доводи до разочарења. Разочарење у оно што је споредно и забављачки често враћа поуздање у оно што је стварно и аутентично. Критичари спорта воајерски карактер спорта често узимају као битан аргумент у одбрани религије. Наиме, седамдесет хиљада

³¹ Ерл Ворен, бивши председник Врховног суда САД, у једном интервјуу „Спорт Илустрејтиду“ 1968. године, изјавио је: „Увијек спортске странице читам прве, зато што оне осликавају људски напредак; прве стране не осликавају ништа друго до људске промашаје.“

навијача који гледају једанестиорицу људи на терену, не предузимају никакву душевну активност, већ се све заправо догађа мимо њих. С друге стране, захтјеви религијског вођења живота су кудикамо захтјевнији од навијачког и у томе можда лежи урок огромног религијског одлива на трибине и стадионе.

Семјон Франк у свом дјелу „*Рушење идола*“, обајшњава како је: „сумњати у исправност дарвинизма, материјализма или социјализма значило починити издају народа. Не само религија, него и свака нематеријалистичка и непозитивистичка философија, биле су унапред сумњиве и чак су унапред бивале узимане за лажне, зато што се у њима осјећала сродност са духом „старог режима“, тј. њихов стил није био у складу са прихваћеним стилем прогресивно-револуционарног погледа на свијет. Ето зашто се вјера ове епохе не може одредити као вјера у политичку слободу, нити чак као вјера у социјализам, већ се по своме унутарњем садржају може одредити само као вјера у револуцију, тј. у обарање постојећег поретка.“³²

Ако се спорт нађе у вртлогу манипулације, онда он одвраћа од истине, физичког и духовног стваралаштва, од истинског људског постојања. У условима свеопште употребе, злоупотребе и политизације спорта јављају се огромне опасности од претјеривања које нас удаљавају од спорта. Остварење резултата кроз такмичење не смије да буде необуздано, разарајуће, убиствено, израз унутрашњег бијеса и неконтролисаног уплитања гомиле. У спорту нико не би смио бити изгубљен ни због једног резултата, ни због чијег интереса, нити због било чије националне боје.

Како било, докле год спорт имао ватрене критичаре и предане бранитеље вјере, то је знак да он заиста заузима битно мјесто у нашим животима. Викенд искључења из свакодневних активности, милиони на теренима и испред екрана говоре о спорту као о незаобилазном друштвеном и антрополошком феномену. Они који га нападају чине то са правом. Предочавају да је скопчан са најпрљавијим у нама; да лоше утиче на младе, да ствара лажну слику људске надмоћности. Ако је и тако, предајемо му се.

³² Франк, С. *Рушење идола*. Београд: Логос. 1996. (стр. 12-13)

1.5. Спорт – стварање и рушење идола

Вријеме у којем живимо, показало је да мит може постати било шта, од мултинационалне компаније која свијету продаје напитање од кога „живот постаје љепши, а човјек млађи, преко незреле филмске звијезде са свега три снимљена филма или пак просјечног спортисте који није превазишао локалне оквире. Чак и упорно инсистирање *Мирче Елијадеа*, свакако највећег ауторитета на подручју истраживања митског, да је мит прича о божанском поступку који прекида профано трајање и човјека уводи у свето вријеме, морало је да одступи пред широком профанизацијом митског коју је донијело вријеме у којем живимо.³³

Треба разумијети да се спортисти, нарочито фудбалери, налазе у једном свијету у којем доминирају криминалци и лихвари из менаџерских структура, корумпирани краваташи спортских организација и политичари разних профила, који сви заједно експлоатишу њихову популарност, рачунајући прије свега на њихову незрелост. Њих нико не види у том смислу као жртве, штавише, доминантна малограђанска јавност углавном им завиди и у свакој прилици гледа да их омаловажи. Парадоксално, они су са друге стране инаугурисани у идоле и људе који требају да буду узор, и то је доминантно мишљење у свијету, јер спорт као посљедње уточиште морала и фер-плеја тежи да задржи ауру чистоте и невиности. Међутим, до сада нико није успио да објасни како неко у својим двадесетима, без образовања и изграђених вриједносних оријентира, може да буде узор, да буде свјестан друштва у ком живи и своје праве функције у њему. Он јесте узоран, али у једном другом смислу, у смислу идола који треба да сугерише да је бити успијешан и популаран највише животном постигнуће, а за то је пожељно бити бруталан и бескомпромисан такмичар. Због тога је спортиста захвална фигура за капиталистички систем и социјалдарвинизам који награђује оне који се безобзирно попну до самог врха.

Идоли су постали укоријњени у дубинама духа, тако да самим тим његово рушење не може проћи без посљедица по читаву структуру духовног живота. Његов пад представља само почетак, прву етапу или први симптом наступајућег дубоког духовног

³³ Грујић, Р. *Духови времена*. Београд: БИГЗ. 1994. (стр. 169)

преврата, чије постојање многи неодређено осјећају, али га је само мали број њих свјестан до краја.³⁴

Нормалном човјеку страшна је спознаја да живимо у времену када фудбалер добија статус божанства. Масе на стадионима прихватају данашњи спорт и његову бескрупулозну борбу као кодове некадашњег витештва. Њихови хероји морају да буду немилосрдни, издржљиви, да зраче одлучношћу и ароганцијом. Они су, наиме, несавршени, по особинама слични људима, често без милости, неправедни и каприциозни. Модерним божанствима се, такође, толеришу сви испади, скандали и прљавштине. Евидентно, ниво свијести је још на нивоу паганског доба.³⁵

Рим је прозван „вјечним градом“. То је сентиментализам који импресионира туристе. Рушевине, Колосеум, Циркус максимус, базилике итд. Ствари су које Риму дају ауру вјечног града и његову привлачност. Наивни туристи, као и грађани Рима, диве се старинама, архитектури, луковима ни мало не размишљајући да су те арене градиле десетине хиљада робова и да су унутар њих били приређивани спектакли који представљају крајњу перверзију људскости. Унутар тих величанствених зидина је прштала крв у чему је ексцентрична публика уживала. Гладијатори и робови су се крволочно борили међусобно или са разјареним животињама, а живот им је зависио само о вољи публике.³⁶

Невјероватно је да у једној земљи у којој се зачала ренесанса, као основа каснијег просветитељства, и која је дала Да Винчија, Галилеја, Микеланђела, Петрарку, захвати једна врста спортске колективне биготерије у којој траже и измишљају нова божанства и

³⁴ Франк, С. *Рушење идола*. Београд: Логос. 1996. (стр. 20)

³⁵ Тоти, као и други данашњи богови и божанства из спорта, шоу бизниса или политике, подсећа на некадашње античке богове.

³⁶ Када фудбалери Роме играју на Олимпијском стадиону у Риму, Франческо Тоти се најављује уз музику из филма „Гладијатор“. У граду као што је Рим није тешко митологизовати нечији лик и дјело. Тотија су Римљани прогласили за осмог краља, поред Ромула и још шест других. Бригит Шенау пишући о прослави Ромине титуле прије десетак година, када је око милион Римљана изашло на улице, помиње један баналан али занимљив детаљ: на „Цвјетном тргу“ један навијач Роме је статуи Ђордана Бруна навучео Тотијев дрес. Невјероватно је колико симболике има у том гесту.

вitezове. То данас мање-више вриједи за готово читаву Европу. Вриједносно историјски поредити једног универзалног генија као што је Да Винчи са једним фудбалером је у најмању руку неукусно и на то не треба трошити ријечи.

Плебс живи у духу својих нових хероја и богова. Њих више занима како живе њихови идоли, који аутомобил возе, шта воле код жена, него цитати неког филозофа или поеме пјесника. Народ се систематски десензибилизује. Зашто бити поносан на своје сликаре, афористе, научнике или филозофе, када они не зраче императорском снагом. Култивише се онај дио историје, када су други клећали пред снагом и величином нације.

А колико је у масама лако пробудити ту архаичку свијест и империјалистички романтизам, најбоље је показао двадесети вијек. То се увијек дешава кад људи нису у могућности да се индивидуално остваре као личности и онда прибјегавају колективној идентификацији и империјалистичкој носталгији која се данас све више буди код многих такозваних великих народа.³⁷

Атина, у којој се развијала демократија, умјетност, архитектура, филозофија, позориште итд. изгубила је рат од милитаристички организоване Спарте. Спарта, у којој су дјецу бацали са стијене ако су за њих процијенили да неће бити врсни војници, побједила је најнапреднију државу. Ова историјска дихотмија Атина – Спарта је остала као наук свим будућим империјама. Оне државе које буду улагале у војску и војну индустрију, а свом плебсу сервирали бескрупулозно надметање, спартанске врлине, мускулативност и псеудовитешке популарне јунаке, владаће планетом.

Атина, којој су се дивили и њени освајачи, била је осуђена да буде под Спартом, Македонијом или да има статус римске провинције. Сам Александар Велики, Македонац, које су Атињани сматрали варварима, кренуо је у освајачке ратове и хеленизацију свијета, тј. ширење достигнућа грчке културе, дакле под истим оним изговором којим је Наполеон наводно хтио да прошири достигнућа Француске револуције, скривајући чисте

³⁷ Нацистичке вође из Другог свјетског рата, Адолф Хитлер и Бенито Мусолини су дошли на власт уз помоћ маса у којима је пробудена историјска мегаломанија, освајачке страсти и осјећај да припадају одабраном народу.

империјалистичке амбиције. Опет, враћајући се на масе, о Александра Великог се данас отимају Грци, Бугари, Македонци и Албанци, умјесто да се стиде што се један такав бескрупулозни освајач уопште и нашао на страницама њихове историје.

У томе је суштина. Због тога је народу дат *Тоти* и њему слични, као реинкарнација императора и митских јунака, док се истовремено реafirмишу и рециклирају стари освајачи, којима се приписују божанске одлике, истиче њихово витештво, ратно-стратешке способности и слично. Како од ових првих медијска индустрија својом софистицираном техником ствара модерне богове, тако Холивуд естетизује и чак лиризује ове друге, као што је урађено у остварењима „Александар Велики”, „Гладијатор” или „Троја”.

И док је Грчка градила амфитеатре и гимназијуме, Рим је градио колосеуме и арене. Исто као што су данашњи градови много поноснији на своје нове стадионе него на универзитете и музеје.

Стадиони су мјеста на којима долази до изражаја колективна снага идентитета. Кроз спорт и борбене дисциплине се увијек најбоље његовао спартански дух и држање масе далеко од културе и књиге, било да је то био царски Рим, Спарта, викторијанска Енглеска, нацистичка Њемачка или данас САД. Зато се од данашњег спортисте тражи да гине и да „остави срце на терену“. Та ратничка реторика на данашњим стадионима који одишу колективним заносом и снагом није нимало случајна. Треба само погледати иконографију, написе и тонове када играју репрезентације Њемачке и Енглеске једна против друге, а да не говоримо о неким другим нацијама који имају још отворене историјске рачуне. Чак и мирољубиви Нордијци, када рецимо игра репрезентација Норвешке, на стадионе долазе са старим викиншким кацигама са роговима.³⁸

У огромној мјери под утицајем енглеских примјера, на Континенту се спорт развио у основну област масовне културе - као спектакл и забавна роба, али и као медијум

³⁸ Невјероватно је колико симболике има у том облачењу Ђордана Бруна у Тотијев дрес, па макар то био само непромишљен гест ексцентричног навијача. То углавном све говори о времену у ком живимо. Истинским великанима историје облаче дресове фудбалера.

тјелесног трагања за еманципацијом и личним искуством. Неопходну помоћ у томе пружила је популарна штампа. Ова тема заузимала је све више простора у дневним новинама, а појавили су се и листови који су били посвећени искључиво спорту.³⁹

У спортским спектаклима, капиталистичка модернизација поново се могла искусити као авантура. Љепота и спретност, снага и издржљивост спортиста, фасцинантна брзина, примјена мотора и израбљивање тијела и материјала привлачили су масе гледалаца који су плаћали, као и купце спортских извештаја. Спортске дисциплине и приредбе у којима се достигнуће мјерило у грамама, сантиметрима и секундама, имале су изузетно дејство на публику; радило се о чистом такмичењу за побједу или пораз, за продор најбољег против свих других. То је имало једну сасвим прозаичну страну: само тамо гдје је било такмичења могло је да буде и клађења - а чак и најскромнији улог очигледно је имао све већу драж за сиромашне и богате и чинио је учешће у спортском догађају интензивнијим. Нијемци су у овоме, међутим, били далеко иза Француза и Енглеза.

Уз то је принцип конкуренције још једном показао своје изједначајуће дејство; омогућавао је мобилност и успон. Насупрот старим сталешким и новим монополистичким оклопима, овдје се рачунало само достигнуће у борби мушкарца против мушкарца, тима против тима. Снагом, истрајношћу, сагледавањем тржишта и неопходном срећом могло се кренути путем успона - и то је успијевало немалом броју радничке дјеце и дјеце ситнијег грађанства. Успјешни боксери и рвачи, бициклисти и фудбалери постали су личности с којима се идентификовао „мали човјек са улице“ и оличење демократског принципа учинка.

„Хероји“ су пристајали на патњу и израбљивање какви се данас тешко могу замислити. То је била грађа од које су стварани модерни митови, национални митови о непобједивим, издржљивим и брзим Французима и комерцијални митови произвођача о најбољем материјалу за гуме и бицикле. Ширио их је спортски часопис „*L'Auto*“ (име је

³⁹ Године 1881. у Француској је постојао двадесет и један спортски лист и часопис, да би се 1900. године број више него удвостручио. Без извјештавања за широку (мушку) читалачку публику спортски спектакли никада не би могли да израсту у масовне атракције. Штампа је извјештавала о новом занимању у слободно вријеме - и сама подстичући његов развој.

симболизовало темпо и технику који су се везивали за спортске спектакле). Његов издавач утемељио је „*Tour de Франс*“, а брзим и свеобухватним извјештавањем о националном догађају истиснуо је конкуренцију. Године 1914. „*L'Ауро*“ је продат у импозантних 40 милиона примјерака.⁴⁰

Комерцијални бизнис спектакла који су медији популаризовали утирао је пут распрострањености спорта у слободном времену. При томе су се, као и у Енглеској, сукобљавала различита, па и супротстављена схватања. Од седамдесетих година 19. вијека виши слојеви у Њемачкој и Француској прихватили су тимске спортске дисциплине из Британије.⁴¹

С обзиром на брзо ширење спорта и на његову комерцијализацију, није се могла одржати жељена ексклузивност. У Њемачкој је отпор против спорта долазио прије свега из редова грађанског гимнастичарског покрета. Гимнастичари, ангажовани најприје у борби за њемачко јединство и демократију, након оснивања Царства 1871. године, запали су у националистичке и шовинистичке воде. Одбијали су увоз из Енглеске, јер је изгледало да он доноси све оно што је по њиховом схватању било неспојиво с њемачком културом: спорт је био индивидуалан, оријентисан ка успијеху и конкуренцији; фудбал и рагби, сматрали су критичари, подстичу вулгарну необузданост, повезану с најгором изопаченошћу пословног духа и с неконтролисаним усхићењем маса. Гимнастика је тијело подвргавала идеално вођеном процесу формирања; појединац не треба да јури за врхунским достигнућем, већ да се уклопи у националну заједницу дисциплином и другарством. Формула о „дужности здравља“ која је била изражена почетком двадесетог вијека истакла је и схватање о „тјелесној култури“ која појединцу није признавала право на самоиницијативну активност или на активност која доноси ужитак. Једино што је

⁴⁰ Године 1909. у Паризу су се борила два афроамеричка боксера, Семек Ви и Џо Џанет – невјероватних и запањујућих 49 рунди. Први „*Tour de Франс*“ одвијао се на преко 2 428 километара, преко макадамских путева и несигурних брдских превоја - у само шест етапа. Возило се, дакле, и ноћу; првих година је то било праћено фанатизмом публике и огорченом међусобном борбом произвођача опреме; било је напада на бицикliste, па чак и киднаповања.

⁴¹ Године 1882. ђаци једне ексклузивне паришке гимназије основали су „Рејсинг Клуб де Франс“, годину дана касније „Стаде Франсоа“. Фудбал, рагби и веслање били су погодни за образовање нове елите која је била пуна иницијативе, те продорног и колективног духа.

сматрано легитимним, били су снага и здравље народног тијела; њему је служила њемачка гимнастика.

У Француској се након пораза против Њемачке 1871. године, гимнастика такође развијала под шовинистичким предзнаком; жеља је била да се од противника који је побједио учи за успјешан реванш. До 1914. године, тјелесне вјежбе и гимнастика у објема земљама (као и у Швајцарској, Аустрији, Бохемији, Данској и Шведској) нудиле су најшири приступ бављењу спортом.⁴²

Пуни одушевљења за цара, Царство и снагу Њемачке, они су раднике посматрали с изразитим неповјерењем и само су мали број њих примали у удружења. Ипак се 187 хиљада њих прикључило гимнастичком друштву радника. Прије Првог свјетског рата педесет хиљада шетача и радника-планинара, двадесет хиљада радника-атлетичара, десет хиљада пливача и веслача као и 150 хиљада радника-бициклиста тражило је тјелесни склад, доживљај природе и дружење. То су претежно били квалификовани радници с колико-толико осигураном егзистенцијом, али су они женама дозвољавали више учешћа него гимнастичари из грађанских слојева. Један проблем ипак им је био заједнички: оријентисаност ка здрављу и дисциплини; а одбијање индивидуалног спорта и трка за резултатима све чешће су доводили до конфликта с младима, који су се окретали фудбалу, лакој атлетици и такмичењима.

Важне импулсе за самостално, индивидуално испланирано слободно вријеме у природи, а уз наглашавање тјелесног, донио је преображај бицикла од егзотичне спортске справе у сигурну и удобну потрошну робу.⁴³

⁴² „Унион дес Социетес Франсоасе де Гимнастик“ прије Првог свјетског рата бројала је 350 хиљада чланова; гимнастицирало се и у многим од 1 600 католичких спортских клубова и 2 000 удружења за челичење одбрамбених способности. Број њемачких гимнастичара порастао је од 1880. до 1914. године више него шестоструко, на 1,25 милиона, већином припадника средњих слојева и предузетника, занатлија и службеника.

⁴³ Почетком двадесетог вијека, у Француској су цијене пале на 100 франака; број бицикала порастао је од 130 хиљада у 1893. на неких 3,5 милиона у 1914. години. За раднике је бицикл и даље био луксуз („Ла петит реине“) и уколико је коришћен, онда је то више било на путу до посла него за рекреативну вожњу викендом. Али могућност да се својом одлуком оде на излет изван града, дјеловала је заразно.

Непристајање на сједење на стадионима у земљама у којима је „лијева мисао“ још жива је знак отпора маса против пасивизације и идентитета који им намеће индустрија културе. За навијача побједа представља катарзички доживљај или макар тренутно „ослобођење“ од бола и патње са којима се свакодневно сусреће.

Ако су митови најчешће средство којем прибјегавају идеолози опште сагласности као друштвено пожељне свијести, срећна околност за човјека је што неки „митолог“ увијек може да их деконструише и демистификује. Управо су контракултурни покрети били извориште идеја које су на спектакуларан начин означиле слом те сагласности у послеријатном периоду. То се чини и данас, јер су у питању процеси који, вјечно се враћајући истом, се увијек враћају само једном – човјеку. Да би то разумјели, морамо се и сами поново враћати знаковима и симболима који су они уводили у њихов и наш свијет, стално се враћајући на постулате *Едгара Морена* о његовим анализама симпатије, срећног краја и олимпијаца.

Аналгетичко дејство спорта се с правом помиње у популарном дискурсу о спорту и његовој улози унутар друштва. Најчешће се помиње да је масовни спорт данас заузео мјесто које је традиционално припадало религији и обично се цитира позната маркова реченица да је религија „опијум за масе“.

Неуловљиву мрежу зависности намеће културна индустрија. Идоли и иконе медијске културе се и стварају управо да би се трошили. Они не могу да се приближе спонтаном, осјећајном и креативном ослобађању својих жеља. Такви идоли нису дуговјечни, јер и нису настали као израз критичког резоновања и устаљивања вриједности. Суштински гледано, они и не могу да задовоље радозналост коју стимулишу, па отуда и не могу да обнове спонтаност, имагинацију, креативност и људскост. Ако бисмо и покушали да откријемо процесе идентификације са звијездама масовне културе, онда бисмо их сигурно могли пронаћи далеко од процеса саморазвитка, стваралаштва и аутентичних човјекових преображаја.⁴⁴

⁴⁴ Божовић, Р. *Спектакл и медијска култура*. Подгорица: Факултет политичких наука. 2001. (стр. 17)

На *Марксовом* наслеђу и његовим методама критике новољевичари су током двадесетог вијека анализирали друштво и културу, у оквиру разних покрета и академских дисциплина. Највећи допринос је вјероватно дала „Критичка теорија Франкфуртске школе“, која је масовну културу видјела као конформистичку, произведену од стране естаблишмента и која има статус робе унутар капиталистичких односа производње. Они нису на тај начин видјели само спорт, већ било који други производ „индустрије културе“, како су је назвали, јер она ствара готове производе и садржаје за пасивне конзумере. Тако, за њих, фудбал, латиноамеричке серије или компјутерске игрице имају потпуно исто дејство и самим тим, надаље, и тачно одређену функцију унутар репродукције статуса кво друштвених односа.

Постоје, међутим, и другачији правци мисли који полазе од сличних премиса, али који емпиријским истраживањима и анализама долазе до другачијих сазнања и закључака, углавном подаље од културног песимизма *Адорна*, *Хоркхајмера*, *Хабермаса* и других из Франкфуртског круга. На пример Културне студије, настале као правац у Великој Британији, доста детаљније истражују свакодневну културу, њене облике и садржаје у односу на разне друштвене групе. Они проналазе да тзв. радничка класа није само друштвено индолентна, пасивна и заслијепљена оним што јој индустрија културе и медији сервирају.

Они уочавају одређену дозу субверзивности и отпора „маса“, непристајања да им се производи идентитет, значај и значење унутар друштва. Другим ријечима, људи могу да реобликују оно што им нуди произведена култура, да манипулишу њиховим симболима и да им дају своја значења. Дакле, они имају могућност да сами конструишу свој идентитет помоћу текстова, знакова и симбола, који им се намећу, упуштајући се у једну врсту семиотичке револуције мјењајући значења. То је блиско оном што је *Фиск* назвао „сива економија културе“.⁴⁵

⁴⁵ Скемблер, Г. *Спорт и друштво: историја, моћ и култура*. Београд: Клио. 2007. (стр. 98)

Уосталом, исто гледано у духу филозофије Културних студија, човјек и масе могу да користе друштвени простор и његова значења да искажу свој отпор, што најбоље може да се види на стадионима. Наиме, логика и нарација друштвено-економских елита смјешта рецимо публику у одређене секторе, подвргава их контроли на уласку, прописује начин понашања и као најновији феномен сва мјеста на стадиону прописује као обавезно сједећа, што је уствари симбол пасивизације „пар екселанс“. У друштвима, у којима је жива тзв. „лијева мисао“ јавља се отпор, стадион се користи за изражавње политичког мишљења, за емисију антистаблишментских порука, нарушавају се правила понашања (користе се пиротехничка средства, истичу недозвољени транспаренти и сл.) и на крају, не пристаје се на сједење.

Међутим, оно што је *Маркс* заговарао је било радикална промјена друштвених односа. Да би се то догодило потребно је спознати своје политичко мјесто унутар друштва, које је одређено тренутним историјским стадијумом, уствари треба да се стекне класна свијест, како би он то рекао. У традиционалнијим друштвима, у којима се још размишља у терминима религије и фолклора, готово је немогуће стећи ту класну свијест, управо зато што она данас чине радикалан транзицијски прелаз са традиционалног хијерархијског друштва и конзервативизма ка капитализму који производи масовну културу пуну слика, емоционалности, хедонизма и илузија. У том процесу се најбоље види улога спорта, еуфорије и трансa који навијање изазива и који има задатак да масу спријечи у промишљању о свом мјесту у друштву. Тек кад не би било масовних задовољстава популарне културе, могла би се стећи класна свијест или, како би *Маркс* рекао, „то је илузија која одржава услове који стварају потребу за илузијом“. Другим ријечима, да живимо аутентичан и неотуђен живот не би нам требали фудбал и мексичке серије. У многим земљама, нпр. Бразилу и Турској, фудбал је готово колективно стање свијести.

Занимљиво је посматрати и развијенија, класно освјешћенија друштва. Испоставило се да човјек модерних западних друштава, духовно промискуитетан има патолошку потребу за забавом и ескапизмом. То су најбоље артикулисали филозофи егзистенције пишући о „неподношљивој слободи, као и слободи избора“ човјека постиндустријске

епохе. Човјек данас има толику способност претварања и самообмане да свјесно пориче концепт класне потчињености, правећи се да живи достојанствен живот, који попуњава неограниченим бројем садржаја које нуди популарна култура. Слобода је постала синоним за слободу конзумирања. Управо на овом мјесту класној нарави *Маркса* био је потребан егзистенцијалистички додатак, филозофија која је форсирала принцип аутентичности, да би разумијевање човјековог мјеста у свијету било цјеловито. Комбинацијом ове две филозофске „приче“ настајали су популарни покрети шездесетих и седамдесетих година прошлог вијека, којима је поред марксизма била потребна и филозофија која их је учила шта значи живјети вјештачки, неаутентичан и на крају виртуелан живот.

Без обзира на позитивне или негативне ставове о спорту, неопходно је рећи да је спорт израз одређених друштвених односа. Спорт нашег данашњег човјека се упоређује са спортом у античко доба, међутим, сматра се да је тада он био нека врста индиректног саопштавања божанског поријекла човјека, те да данас о томе више нема говора.

Историја револуција у бесконачним варијацијама и модификацијама понавља једну исту класичну тему, која се прецизно и закономјерно развија: тему о свецима и херојима који, изгарајући од самопрегорне жудње да усреће људе, да их поправе и заведу на земљи добро и правду, постају страшна чудовишта која уништавају живот, чине највеће неправде и успостављају све ужасе анархије и нечовјечног деспотизма.⁴⁶

Друштва која су прошла кроз историјску рефлексију, свјесна класне логике на којима је засновано окружење у којем живе, изгледа једину илузују у коју више не вјерују и не желе, је илузија о могућностима промјене класне реалности у којој живе. Једино што постоји је још илузија о вертикалној помјерљивости и „америчком сну“ коју свако може да достигне, али на индивидуалном нивоу. Иза тога стоји „индустрија свијести“, коју помињу теоретичари Франкфуртске школе и Грамшијева културна хегемонија, који имају задатак да ниже класе интегришу у исти идеолошки хоризонт и начин поимања стварности – тзв. лажна свијест се данас индустријски производи. Управо ту је Маркс погријешио кад је рекао да ће пролетеријат стећи већу класну свијест од оних који имају

⁴⁶ Франк, С. *Рушење идола*. Београд: Логос. 1996. (стр. 21-22)

средства производње и богатство у својим рукама. Нажалост, владајућа елита је постала итекако свјесна своје економске моћи и политичке ексклузивности да своју позицију чува с једне стране политичком и културном хегемонијом, а с друге давањем народу хљеба, алкохола и забаве.

У оквиру марксизма и његових теорија, на крају, о спорту и сличним масовним забавама које не само да су популарне већ често и популистичке са идеолошком позадином, нема ништа похвално да се каже. Само ако је неким спорт и даље опијум, за неке друге је нека софистициранија дрога која служи да се превазиђе отуђеност и испразност модерног начина живота. Данашња еуфорија и транс које изазива спортска утакмица и слични догађаји који индукују колективну психу више личе на екстази за масе него опијум за масе.

Појаву опсесивног везивања за идоле масовне културе, највјероватније би требало довести у везу са оним понашањем које проистиче из потребе недостајања, из драматичног трагања за човјековим идентитетом и његовом слободом. Научно је утврђено да се на тај начин успоставља извјесна психофизичка равнотежа и смањује напетост коју стварају наметнуте животне околности.⁴⁷

Данас не постоје ни најмањи теоријски покушаји да се овај процес детаљније разјасни. Уосталом, зашто би се мијењали спољашњи услови у којима човјек обитава када је то кључ за елиминацију оних неприлагодљивих. Требало би да се промијени сам човјек. Тако се спроводи одабир оних, које не притискају модерни услови живљења, нехуманост, стално такмичење, трка за успијехом, прије свега зато што немају довољно урођене сензибилности и емотивне ауре која је у сталном додиру са спољашношћу, да би те ствари перципирали као поремећаје. Они који имају имало емоционалности, принуђени су да се прилагоде друштву да би опстали и бивају изложени сталном процесу десензибилизације.

Један од првих теоретичара постмодернизма, *Жил Делез*, који у свом дијелу не случајно названом „*Капитализам и шизофренија*“, као два феномена који су у симбиотичкој вези, пише о томе како је „у капиталистичко-такмичарском друштву

⁴⁷ Божовић, Р. *Спектакл и медијска култура*. Подгорица: Факултет политичких наука. 2001. (стр. 17-18)

немогуће реализовати своје људске потенцијале. Они усмјерени на дух, емоције, душу, игру, креативност и надасве смисао, немају мјеста у данашњем вриједносном хаосу и осуђени су на обољење духа.⁴⁸

Ги Дебор и француски егзистенцијалисти на челу са *Сартром* и *Камијем* су антиципирали стање човјековог духа испуњеног неповезаним сликама и бесмислом. Покушали су да објасне да је човјек исто есенцијално и смислено биће, а не само условљено биће које инстинктивно конзумира храну, слике, информације, спектакл, итд. Иначе, друштво, радно мјесто и индустрија културе га само праве зависним од тих друштвено-индукованих потреба, и кад му то почне да измиче и кад више није у стању да их конзумира, он се више не осјећа друштвено виталним. Човјек испуњен смислом и аутентичним тежњама би требао да остане недодирнут друштвеним вриједносним околностима, док је човјек „једне димензије“, погубно везан за тренутне дефиниције успјеха и остварености, на тај начин да од тога зависи његов цјелокупан идентитет и његова ментална личност.⁴⁹

Данашње друштво није успијело да створи услове у којима личност може да се оствари као смислена, хумана и креативна. *Ерих Фром* је познавајући добро психоанализу и марксизам које је синтетисао, полазећи баш од тих примјеса да човјек има потребу ка смисленом и моралним животом схвати да долази до неуротичности и поремећаја менталног здравља управо због осујећености човјека да потврди и реализује смислену и хуману страну свога бића, а не само, како је тврдио *Фројд*, због иманентних порива који у свим условима морају бити задовољени.⁵⁰

⁴⁸ Делез, Ж. *Анти-Едип капитализам и шизофренија*. Загреб, 1990.

⁴⁹ Стојковић, С. *Убија ли спорт*. Београд: Филип Вишњић. 1989. (стр. 222-223)

⁵⁰ Томпсон, К. *Морална паника*. Београд: Клио. 2003. (стр. 108)

Дакле, ради се ни о чему другом, него о социјал-дарвинистичком пројекту гдје се не тежи уклањању стресора и изазова са којим дух човјека више не може да се избори, већ управо о њиховом форсирању, да би се на тај начин успјешније селектирали они лишени истанчаног сензибилитета. Стварају се равнодушни људи, неосјетљиви на трагику свијета и друштвену неправду, да би се одатле регрутовале перјанице политичке елите и новог свјетског вриједносног поретка. На тај начин генетска сума друштва се све више умањује за оне најаутентичније људске одлике, и наставља се антрополошко-историјска трагедија.

Човјечанство није остало ускраћено само за изузетно талентоване спортисте, али неприлагођене за надметање, спутане психичким болестима или пак тјелесним повредама, већ је ускраћено за много веће и вриједније ствари.

Да ли би *Кафка* био толико психотичан да није растао у мрачном прашком гету или да ли би се *Мајаковски* убио, да није био разочаран издајом идеала истинског комунизма. Није ли страшно тврдити да су *Толстој*, *Мунк*, *Ван Гог* или *Хесе* баш због депресија, психоза и анксиозности од којих су боловали, створили врхунска дијела, уздижући везу „геније и лудило“ (*Ламброзо*) као нужан естетски постулат.

Семјон Франк у посебном поглављу своје књиге „*Рушење идола*“, пажњу посвећује „*Идолу културе*“. Након што је концизно и до танчина анализирао „*Идола револуције*“ и „*Идола политике*“, Франк о „*Идолу културе*“ закључује да смо: „сви ми вјеровали у „културу“ и културни развој човјечанства. Чинило нам се да у свијету влада „прогрес“, постепено и непрекидно морално и умно усавршавање човјечанства, нераскидиво повезано са истим таквим усавршавањем његовог материјалног и правног живота. Варварска епоха немира, међународних и грађанских ратова, сиромаштва и бесправља чинило се да је у сваком случају отишла у неповратну прошлост и да је коначно превазиђена хуманистичким развојем новог доба.“⁵¹

Овим је *Семјон Франк* приказао: „процес опадања вјере у културу, подвукавши поједине снажне импулсе који су проистекли из крупних спољашних догађаја и један за

⁵¹ Франк, С. *Рушење идола*. Београд: Логос. 1996. (стр. 28-29)

другим пољуљали ту вјеру. У стварности, наравно, овај процес је далеко сложенији; он се одвијао постепеније и непримјетније, будући да је био резултат нагомилавања мноштва разноврсних, и јаких, и бескрајно малих утисака. Ови утисци су били само повод за овај процес. Као и све дубоке духовне и животне промјене, он се остваривао спонтано, истицао је из неких невидљивих дубина душе и прецизно психолошки је необјашњив. Нешто је умрло у нашој души. Некадашњи жар је нестао, некадашњи заноси су испарили и ми их се мучно сјећамо.⁵²

Ипак, ми и даље имамо сумњу и невјерицу, за коју раније нисмо ни знали. Постављамо сами себи нова питања о духовној вриједности културе, чисте и самодовољне умјетности, науке и моралног живота, с тим да на све ово сада нехотице гледамо другим, скептичнијим очима. Семјон Франк ефектно поентира, када каже: „Ми видимо духовно варварство народа истанчане умне културе, бездушну суровост уз владавину хуманистичких принципа, душевну прљавштину и порочност уз спољашњу чистоту и пристојност, унутрашњу немоћ спољашње моћи. „Култура“ је изведена вриједност, талог духовног живота човјечанства; и с обзиром на то шта тражимо и цијенимо у овом животу, ове или оне плодове или достигнућа живота називаћемо културним вриједностима. Живот је сукоб разнородних начела и ми морамо знати шта је у њему добро а шта лоше, шта је вриједно, а шта безвриједно. Ако пронађемо истинско добро, истински задатак и смисао живота и научимо да их остварујемо, самим тим ћемо учествовати у стваралаштву истинске културе. Али ни на који начин не можемо формирати наш идеал, нашу вјеру, обазирећи се на оно што је већ прихваћено као култура и прилагођавајући му се. Чари идола културе потамнјеле су у нашој души, исто као и чари идола револуције и идола политике.⁵³

Дјечију „игру зарад игре“, модеран спорт претвара у лов на новац, славу и популарност, који постају важан мотив за бављење спортом. Нико више не ужива у љепоти игре као дијете. Само дијете може да се осјећа испуњеним у игри, у њеној спонтаности и занесености, без икаквих спољних надражаја.

⁵² Франк, С. *Рушење идола*. Београд: Логос. 1996. (стр. 31)

⁵³ Франк, С. *Рушење идола*. Београд: Логос. 1996. (стр. 38-39)

Дјеца заиграна на улици, школском дворишту или парку, не региструју околину, друштво или будућност, они су потпуно препуштени доживљају игре. Ово је најчистији облик „игре зарад игре“ прије него што дође до рационализације, спознаје реалности и развијања другачијих потреба и смисла.

Дијете не може мирно да сједи у школској клупи, или код куће, док се напољу чује дјечија граја или ударање лопте, и оно осјећа потребу да им се придружи. То је оно што би психолози, који проучавају људско понашање и мотиве, назвали интринзичним подстријеком, дакле да је смисао и циљ игре – сама игра и оно што она у себи садржи.

На супротном полу у теорији мотивације, налази се естринзичан скуп добара који постаје циљ и који је одвојен од саме суштине игре и којем она служи само као средство остварења тих циљева. То су ствари које модеран спорт носи са собом – новац, слава, популарност итд. Њему није наметнут само ритам игре и њени притисци, већ цјелокупан ритам живота одређен такмичарским календаром, разним промоцијама и медијским терминима.

Поред тога, рационалне културе су развиле принцип „одложеног задовољства“, па за мукотрпан труд и рад не слиједи непосредна, већ накнадна награда, што је посебно везано за новац и период по завршетку каријере.

Погрешно се вјерује да је новац највећи мотив за бављење професионалним спортом. Најчешће се може чути, како се модеран фудбалер претворио у модерног гладијатора и „продао“ зарад новца. Међутим, новац је само један од фактора који одржавају мотивацију фудбалера на високом нивоу, чак и кад је током каријере изложен притисцима и посустајању.

Ко год мисли да је новац искључиви мотив бављења спортом, требало би да оде на неке утакмице аматерских екипа или ветерана и видјеће колики је ту жар и страст за побједом. Материјална награда, дакле, никако није примарни импулс спорта.

Постоје многи спортови који доносе јако скромне материјалне награде у поређењу с фудбалом и кошарком, али и даље привлаче велики број спортиста. Такви су нпр.

бициклизам и атлетика, који не само да доносе мање материјалне награде, већ изискују и много већу жртву и одрицање.

Обично у њима спортисти највише уништавају своје здравље кроз пренапоран тренинг, дозвољене и недозвољене супстанце. И што је најтрагичније, то чине свјесно.

Већина њих се не либи да призна да су спремни и да изгубе живот, само да би се попели на побједничко постоље. Неки га и јесу изгубили, систематски се уништавајући тренингом или допинг средствима.

То само указује колико су глад за славом и негативна агонална енергија закупили људско биће, чак и кад се изузме финансијски мотив.

Као и увијек, свјеж извор мотивације је радост и уживање у самом чину побједе. На томе се ради од најмлађег узрста, зато и постоје такмичарске категорије безмало од доби кад дјеца проходају. Њима се преноси тзв. побједнички менталитет, или како у неким спортовима воле да кажу „убилачки инстинкт“.⁵⁴

То постају структурне особине саме њихове личности, што унутар спорта није никаква патологија, већ најпожељнија особина, а најбоље је ако је урођена.

Ту постоји још нешто што је инхерентни аутоматизам такмичарског спорта и иде му у прилог, а то је да је жеља за побједама и медаљама неограничена. Фудбалеру, кошаркашу, тенисеру, спринтеру и сама индустрија спорта намеће те императиве, тако да се и они сами зачуде како ни о чему другом не говоре, већ само о жељи да сруше рекорд, освоје турнир или подигну пехар.

Побједнички ерос, је као и данашњи конзумерски, ако спортиста не побјеђује као да не постоји и то га даље мотивише и тјера у нове побједе.

⁵⁴ Стојковић, С. *Убија ли спорт*. Београд: Филип Вишњић. 1989. (стр. 16)

Престиж, признање гарнирано славом и поврх тога, изузетно развијен побједнички инстинкт су, може се слободно рећи, анатомија мотивације модерног спортисте, док је новац спонтан продукт уколико се ради о високо комерцијализованом спорту, који може да донекле одржи мотивисаност.

Разлика између некадашњег клинца, који је страсно јурцао за лоптом са другарима, и данашњег прерано одраслог професионалца изложеног силама модерне спортске индустрије и свему што иде уз њу, је више него очигледна. Ствар мотивације је, ипак, суштинска ствар личности и о њој говори много.

Идол којем су се клањала многа покољења, којег су сматрала живим богом-спаситељем, којем су приносили безбројне људске жртве – овај идол којем и сад тупи фанатици или несавјесни лицемјери приморавају људе да се још увијек клањају и изругују истинској религији – управо због тога је изгубио своју власт. Јер, оборити једног идола да би се одмах затим подигао други и да би му се клањало са некадашњим фанатизмом, не значи ослободити се од идолопоклонства и коначно схватити смисао његовог раскринкавања.⁵⁵

Спорт је област у којој је капиталистичка деструкција људског и природног добила тоталитарну и спектакуларну димензију. Онај ко није спреман да се обрачуна с „противником“ и са својим тијелом, нема шта да тражи у спорту. Спорт производи роботизоване гладијаторе, каскадере и циркузанере који, као актери спортског шоу-бизниса, имају задатак да лише људе културне и слободарске самосвијести и да од њих створе капиталистичке зомбије. Спортски спектакл је рекламни спот, на капиталистички начин, дегенерисаног света.⁵⁶

⁵⁵ Франк, С. *Рушење идола*. Београд: Логос. 1996. (стр. 18-19)

⁵⁶ Симоновић, Д. *Спорт, капитализам и деструкција*. Београд: Лорка. 1995.

2. ПОЈАМ СПОРТСКОГ СПЕКТАКЛА

Спорт је капиталистичко такмичење. Није сваки историјски облик такмичења спорт, већ онај који је отијелотворење социјално – дарвинистичког принципа и апсолутизованог принципа увећавања квантитативно мјерљивог учинка, који је уобличен у олимпијској максими (*citius, altius, fortius*) – који одговара тржишној економији и апсолутизованом принципу профита. Као што се капитализам суштински разликује од хеленског робовласничког и феудалног поретка, тако се спорт суштински разликује од античког агона и витешких турнира. Олимпијске игре биле су аутентична игра аристократске Хеладе; витешки турнири су били аутентична игра феудализма; спорт је аутентична игра капитализма.

Приступ спортском спектаклу не захтијева увијек уништење илузије. Дистинкција се намеће, с једне стране, између „чистог“ спорта у којем је препознатљив систем мјера: мјере двају противника који се сукобљавају или мјере човјека који се бори да рекордом постигне границу својих могућности у датом тренутку, а са друге стране, између спортског спектакла који је сам по себи признат.⁵⁷

Спортска теорија своди спорт на надисторијску појаву, чија се бит добија из „непромјенљиве људске природе“, при чему је човјек сведен на „звјер“, а људско друштво на „цивилизовани“ звјерињак. Међутим, индивидуално такмичење (достигнуће), које се заснива на принципу „једнакост на старту“, историјски је производ и одговара изворном духу капитализма (либерализму) који атомизује друштво по принципу *homo homini lupus*. Уклањање „противника“ побједом која се остварује постизањем већег резултата (рекорда), постаје капиталистички облик („цивилизоване“) природне селекције. „Примитивни народи“ не познају индивидуално такмичење ни индивидуално достигнуће, као ни принцип рекорда. Исто случај је и са хеленским друштвом: човјек је припадник полиса и „божја играчка“ (*Платон*). Смисао такмичења није постизање рекорда, већ побједа коју постиже олимпијски агониста као „изабраник богова“ којом стиче могућност да се нађе на Олимпу међу бесмртном олимпијском олигархијом.

⁵⁷ Зборник трећег програма радио Загреб. *Спорт у свакодневном животу*. 1987.

Спорт и други облици физичке активности се не посматрају изоловано од цјелине друштвено – културних појава, већ у оквиру њих или у вези са њима. Социолошки приступи спорту могу бити разноврсни. Спорт се, нпр. може посматрати као једна активност у низу других активности у структури друштва (структуралистички приступ). Он се такође може сагледавати као развојни процес (историјски приступ), али и као интеракција (међудјеловање) појединаца и група (интеракционистички приступ). Приступ који жели да само опише спорт, назива се феноменолошким приступом, док функционалистички приступ у први план истиче елементе кохезије и равнотеже друштва, те улогу и функцију спорта у тим процесима.

Иконичко тумачење лица, заправо је теоријска расправа о идентитету оних друштвених субјеката, који заузимају ексклузиван статус кроз друштвено дјеловање. Ма какав да је, тај статус носи са собом сепаративну, готово ирационалну моћ персоне да и јесте и није дио друштва на који је упућена, чиме њен идентитет бива тумачен од реалног до митског, од обожавања до неповјерења, али сваки пут инволвиран у именовање друштвених односа и њима иманентне идеологије. У ери медијске културе, преко легитимних икона моћи, идеологије владају јавним и скривеним лицем насиља, што излазећи на свјетлост дана изазива шок и аритмију у свијести индивидуе, успаване адреналином потрошачке праксе.⁵⁸

Новија историја спорта је историја капитализма. У изворном смислу израз „спорт“ (од 1828. године, прије тога *desport*, *desportare*) не означава такмичење у коме доминира култ побједе и култ рекорда, већ разбигригу, необавезно учествовање у активностима које су играње аристократског начина живота путем симболике и облика понашања који проистичу из аристократског свијета и који су отијелотворење аристократског вриједносног система израженог у принципу „поредак и мјера“ (*ordre et mesure*). „Спорт“ је био привилегија аристократије, којим се потврђује њен ексклузивни владајући класни статус, што значи да није био начин интегрисања радних „маса“ у духовну орбиту владајуће класе, као што ће то постати у буржоаском друштву. У њему не доминира борба за побједу елиминисањем противника ни идеја прогреса, већ такав начин понашања

⁵⁸ Дамјановић, И. *Лице спектакла*. Подгорица: Центар савремене умјетности Црне Горе. 2004. (стр. 133)

(„дентлменски манири“) који одваја припадника аристократије од „нижих класа“. Исто тако, изворни појам „спорта“, као забаве, не изводи се у односу према раду и „свијету бриге“, већ означава начин живота аристократије као паразитске класе. Тек у развијеном капиталистичком друштву, израз „спорт“ постаје ознака за „осамостаљени“ дух капитализма, који је отијелотворење принципа *bellum omnium contra omnes* и *citius, altius, fortius* и појављује се као сфера „слободе“ у односу према раду. Што се тиче принципа „витештва“, који идеолози спорта користе да би спорту прибавили „културну“ легитимност, он у изворном смислу одговара статичном аристократском поретку у коме се владајући друштвени статус не стиче беспоштедном борбом за опстанак, као што је то у капитализму, већ рођењем.

Спорт је уобличен као институција у другој половини деветнаестог вијека и представља обрачун с идејама – водиљама Француске грађанске револуције, критичким рационализмом, еманципаторским могућностима новостворених демократских институција, као и с филантропским и плесним покретом. Он није покрет напредног грађанства које, инспирисано духом просветитељства и идеалима Француске грађанске револуције, тежи да створи ново друштво, већ империјалистичких кругова који настоје да се обрачунају с еманципаторским наслеђем грађанског друштва деветнаестог вијека и да покоре свијет. Модерне олимпијске игре израз су „мондијалистичког“ духа империјализма и као такве су обрачун с културним бићем античких олимпијских игара, као и с олимпијским идејама и покретима који су настали у модерном добу – који се заснивају на хеленистичком духовном наслеђу, народним културама и на еманципаторском наслеђу грађанског друштва.

У изворном облику, спорт се не ослања на тјелесни активизам који треба да поспијеш развој радних или умјетничких способности, већ на „витешке традиције“ које имају белициозни карактер. Спортска такмичења су рат у коме се борба не води оружјем, него тјелима „противника“ и као таква су обрачун с пацифистичком свијешћу и припрема за оружани сукоб. Отуда беспоштедно „ривалство“, које подразумева способност и спремност на убиство „противника“, представља главну особеност спортског „дружења“. Спортска терминологија указује на суштину: спортски сусрети у којима нема

елиминисања називају се „пријатељским“, што значи да су они сусрети у којима је побједа императив – непријатељски. Будући да је природна селекција носилац „прогреса“, који је судбинска сила којој је човјек безнадежно подређен, разумљиво је због чега грађански теоретичари са таквим одушевљењем говоре о рату: они у њему виде највиши и најнепосреднији облик дјеловања закона природне селекције.

Старо-римска максима „хљеба и игара“, нажалост, не губи на својој актуелности све док постоје израбљивачки односи унутар једног друштва, јер то је најпогоднији и, што је још важније, најјефтинији начин имунизације нижих слојева и осиромашене радничке класе те избјегавања класних анимозитета. Некада је то била религија као опијум за народ, а данас је то спорт као секуларна религија. Због тога, као што се дијете одмалена крсти и веже за вјеру, која је на овим просторима готово по правилу у симбиози са етничком припадношћу, тако се одмалена заодјева у клупске и националне шалове и заставе и то постаје неотуђиви дио његовог идентитета који носи у себи. То препознаје као нешто бенигно и ванполитичко, што у својој суштини никако није, јер се афективна везаност и некритички однос према стварима и стварности најбоље дају експлоатисати.

Комерцијални бизнис спектакла, који су медији популаризовали, утирао је пут распрострањености спорта у слободном времену. У спортским спектаклима, капиталистичка модернизација поново се могла искусити као авантура. Љепота и спретност, снага и издржљивост спортиста, фасцинантна брзина и израбљивање тијела, привлачили су масе гледалаца, који су плаћали да уживо посматрају спектакл. Спортске дисциплине и приредбе у којима се достигнуће мјерило у грамима, центриметрима и секундама, имале су изузетно дејство на публику. Радило се, наиме, о чистом такмичењу за побједу или пораз, за продор најбољег против свих других. То је имало једну сасвим прозаичну страну: само тамо гдје је било такмичење, могло је да буде и клађења – а чак и најскромнији улог очигледно је имао све већу драж за сиромашне и богате и чинио је учешће у спортском догађају интензивнијим.⁵⁹

⁵⁹ Мазе, К. *Безгранична забава*. Београд: Службени гласник. 2008. (стр. 63-64)

Живимо у индустријском друштву, што свакако значи и да је наша популарна култура заправо индустријализована култура, као и сви наши извори. Култура свакодневног живота почива на креативном, селективном коришћењу извора које нуди капитализам. Читава популарна култура јесте процес борбе око значења друштвеног искуства, процес остварења личности појединца и њених односа с друштвеним поретком, као и текстова и робе унутар тог поретка. Односи читања репродукују и изнова стварају друштвене односе, па су тако моћ, отпор и избјегавање нужно уткани у њихову структуру.⁶⁰

Све ово није изречено са позиције анационалног пуританизма који се гади приземних парола и иконографије или са позиције некаквог самодовољног космополитизма који одозго арбитрира. Више преовлађује жал за поумљеним патриотизмом и за народом свијесним своје друштвене реалности, коју треба мијењати колективним напором, а не колективном еуфоријом. Национализам у смислу домољубља има своју сврху у моментима када су угрожени идентитет или култура једног народа или када се на основама националне свијести артикулишу културни или економски анти-империјализам и друге врсте отпора. Међутим, ако се карактер друштвених појава постави у историјску раван, долази се до спознаје да спорт, религија, национализам, како у одређеним историјским тренуцима могу да служе еманципацији, тако у неким другим моментима служе конзервирању постојећих односа и интеграцији у капиталистички вриједносни хоризонт.

У спорту је „осамостаљен“ белициозни дух капитализма који, путем „спортског такмичења“, настоји да васкрсне дух античке робовласничке аристократије, као и „витешки дух“ крвожедне средњовијековне властеле. Милитаризовање тијела, духа, међуљудских односа и односа између нација и раса, највиши је „културни“ облик у коме се појављује владајући белициозни дух. У антици, у форми борбе појединаца за стицање мјеста на Олимпу, одвијала се борба владајуће класе за очување привилегија; у модерном друштву под привидом спортског такмичења одвија се борба паразитских класа против еманципаторског наслеђа човјечанства и човјека као универзалног стваралачког бића

⁶⁰ Фиск, Ц. *Популарна култура*. Београд: Клио. 2001. (стр. 36-37)

слободе. Спортско такмичење постаје обрачун с такмичењем које не подразумејева елиминацију и доминацију човјека над човјеком, поготово с такмичењем које подразумејева развој универзалних стваралачких моћи човјека и које отвара могућност за превазилажење постојећег и стварање новог свијета. У спорту нема надигравања, већ се такмичење своди на борбу за опстанак и доминацију која у потпуности одговара владајућем духу капитализма: јачи иду даље, слабији опадају. Смисао спорта није развој игре, већ очување владајућег поретка.

Савремено друштво је друштво спектакла, при чему би спектакл требало разумјети не као скуп слика, већ као друштвени однос између појединаца, који је посредован сликама. Из тог разлога, савремене феномене, тј. културну производњу спектакла морамо првенствено разматрати у контексту процеса производње, умножавања, конзумирања и потрошње слика. Друштву спектакла иманентна је неолиберална тржишна логика и њој одговарајући механизми митификације и укључивања, тј. покушаји субверзивног дјеловања се преводе у објекте или слике, који се затим укључују или бивају укључени у свеобухватне процесе продаје, конзумирања и потрошње.⁶¹

Интересантно је да грађанским теоретичарима, по којима су гладијаторске борбе, витешки турнири, двобоји, самоубилачки ритуали самураја и рат – „такмичење“, не пада на памет да класну борбу, борбу за еманципацију жена, борбу за ослобађање од колонијалног јарма, поготову револуцију – назову „такмичењем“. Исто тако, упркос томе што у први план истичу борбу, њима не пада на памет да у појам игре укључе и борбу између старог и новог, која подразумејева проширење хоризонта слободе – без чега нема истинске игре. У суштини, смисао такмичарских игара није развој људског, него пражњење „негативне енергије“ да би се спријечило да се она не усмјери на политичку борбу која тежи искоријењивању узрока несреће у друштву. Игра постаје стерилисање критичко – мјењалачке свијести. Такмичење не подразумејева борбу против владајућег неправедног и деструктивног поретка, што значи за слободу и опстанак; борбу између старог и новог; између добра и зла; развој умјетничке (еротске) природе човјека – већ се

⁶¹ Илић, В. *Култура спектакла и друштво потлачених*. Београд: Факултет драмских уметности. (стр. 87)

оно усмјерава на борбу против природе, што значи на стицање техничких знања ради успостављања контроле над природом, ради њене експлоатације.

Спорт је аутентична идеологија либерализма: култ побједи и рекорда био је облик у коме се појављује мит о капитализму као поретку у коме „Свако има своју шансу“ и који је у стању да обезбиједи стабилни прогрес који неминовно доноси бољитак грађанима у сваком домену њиховог живота, што је изражено у максими „Конкуренција рађа квалитет“. У монополистичком капитализму, који се заснива на принципу „Уништи конкуренцију“ и „Велика риба прождире мању рибу“, спорт је постао анахронизам којим се одржава привид „такмичарског друштва“ и као такав је осуђен на дегенерисање. Умјесто „личне иницијативе“ и „индивидуалног достигнућа“, такмичење спортиста постаје облик у коме се одвија борба између најмоћнијих капиталистичких групација за доминацију – коришћењем дехуманизоване науке, медицине, технике итд. Принципи такмичења постао је принцип доминације, а овај принцип деструкције. У „потрошачком друштву“ изворни спортски дух потпуно је извитоперен и спорт је постао банална циркуска представа у којој владају правила шоу – бизниса.

Тежња за постизањем рекорда условљава специфичну (конкретну историјску) природу спортског такмичења. Побједа над противницима безвриједна је уколико се не постигне рекорд. Он постаје универзална и од човјека отуђена мјера за одређивање успјешности (вриједности), што значи својеврсна „виша сила“ којој је човјек подређен. Рекорд је тржишна вриједност спортског резултата, а логика која доминира у спорту одговара процесу репродукције капитала: апсолутизовани принцип рекорда одговара апсолутизованом принципу профита. Све већа доминација апсолутизованог принципа учинка у спорту, довела је до постепеног уклањања борилачког индивидуализма, камена темељца идеологије либерализма. Више се не ради о борби између људи за побједу, већ о такмичењу без такмичара у коме се човјек бори са „фантомским“ рекордима који су отијелотворени у мјерним инструментима који симболизују дехуманизовани и денатурализовани „ход“ капиталистичког времена. Историја античких олимпијских игара је слијед побједника; историја спорта своди се на линеарно увећавање бројева којима су придодата имена обезличених „рекордера“. Апсолутизовани учинак (рекорд) добија

митску димензију: спортска „достигнућа“ постају мјера „прогреса“ и „усавршавања“ човјечанства и као такви историјски граничници. Истовремено, квантитативно савјивање постаје „објективни“ критеријум по коме се врши расподјела мјеста на друштвеној лествици моћи, која се појављује у облику Арнолдове елитистичке „теорије пирамиде“.

Пирамида успјеха указује на хијерархијско устројство „природне селекције“ у спорту и на механицистичку логику „такмичења“ која одговара тржишној „утакмици“ и „индустријском друштву“. Квантитативно савјивање постаје облик у коме се испољава доминација „прогреса“ над човјеком и потврђује његова неприкосновеност и вјечност. Оно није историјски производ, већ је „чињеница“ која ни на који начин не може да се доведе у питање и као таква је средство за васпитање потчињених да прихвате неједнакост у друштву као неминовност. Истовремено, рекорд није битан као људско достигнуће, већ као начин доказивања „прогресивне“ природе владајућег поретка, а тиме нарастајуће снаге „господарске расе“. Будући да нема било каквих здравствених или моралних ограда прогресистичком принципу, јасно је да „усавршавање“ човјека води његовом (само)уништењу. Спорт је обрачун с модерном (хуманистичком) идејом прогреса која подразумијева квалитативне скокове у развоју друштва, тј. афирмацију човјека као слободарског бића. У њему су могући само (бескрајни) квантитативни помаци, напредовање у задатој просторној и временској димензији, што значи напредовање без напретка.

У спорту долази до изражаја подјела на умни и тјелесни рад, као и (све ранија) специјализација. Сваки спорт има специфичну технику тренинга, што значи да сваки спорт на специфични начин ментално и тјелесно сакати људе и ствара од њих специјализоване спортисте – рекордере. Једнострана спортска активност доводи до хипертрофије једних, и до атрофије других екстремитета, органа, тјелесних и менталних функција. Спортиста постаје специфична радна снага (само – деструктивни карактер), оруђе за рад (високо – специјализована машина) и предмет обраде (тијело као сировина) – за производњу специфичног рекорда. Што је већи јаз између биолошких могућности човјека и рекорда који се мора постићи, спортски тренинг је све више начин отуђења

човјека од себе као људског бића и уништавање његових индивидуалних склоности и способности. На темељу апсолутизованог принципа учинка, у спорту је од здравог тјелесног напрезања дошло до таквог напора, који уништава човјека као живо биће.

Спортиста постаје робот и као такав роба на тржишту спортског шоу – бизниса, а „спортска техника“ технички облик уништавања природног и културног бића човјека. У спорту се примјењују методи и средства који се користе у индустријској производњи и у савременој науци: спорт је погон за производњу рекордера (рекорда). Максима „Рекордери се рађају у епруветама“ указује на праву природу „врхунског спорта“ који је, као што му име говори, највиши изазов за спорт у цјелини. Иза техничких израза и научних формулација, крије се индустрија смрти: „врхунски спорт“ је постао врхунски облик уништавања човјека. Спорт је средство којим се човјек као биолошко и хумано биће преображава у механичку ствар. Истовремено, њиме се производи екоцидна свијест и екоцидни однос човјека према своме тијелу. „Такмичарска свијест“ постаје облик у коме се појављују ирационални процеси капиталистичке репродукције који су путем „спортског духа“ унијети у човјека. „Агресивну животињску природу“ замјењује самодеструктивни фанатизам.⁶²

У јавности су спортски догађаји били све набијенији социјалним и политичким напетостима. Индивидуална спортска активност остала је прије Првог свјетског рата ограничена на мањину; изражавала је углавном социјалне привилегије и идеолошку припадност. Умногome је реклама за слободно вријеме уз тјелесне активности, за бицикле и с престижом спортских активности, потхрањивала жељу за учествовањем у таквим дјелатностима и угледом који је с тим био повезан. Пословни интереси помогли су да се прокрчи пут идеалу спортског духа. Нестајала су ограничења везана за лагану, отворену одјећу за слободно вријеме.⁶³

⁶² Симоновић, Д. *Побуна робота*. Београд: Запис. 1981.

⁶³ Године 1910. је први пут црнац, Џек Џонсон, против „бијеле наде“ Цима Цефриза успјешно одбранио титулу свјетског првака у боксу у тешкој категорији коју је стекао 1908. године. Филмови о том мечу кружили су свијетом и распламсавали дискусије о „расном питању“. У Лорени, која је 1871. године припала Њемачкој, искоришћен је долазак „Тур де Франса“ у Мец 1906. године, да би се пјевањем „Марсеље“ показала повезаност с Француском.

Фудбал је постао игра за дјечаке на улицама и у двориштима. У великим градовима настајали су стадиони, стазе за бицикличке трке и спортске хале. Социјално веома шаролика публика била је видљиво одвојена према томе ко је имао стајаће мјесто, а ко ложу, али сједињена у одушевљењу.

Фудбал, као и сваки популарни феномен, врши огроман утицај на младе и друштво уопште. Млади и дјеца се идентификују са фудбалерима као идолима, они копирају њихову игру, али и њихово морално понашање и због тога су важне педагошке импликације сваке масовне и популарне појаве, па тако и фудбала. Фудбалом се баве социјологија, политичка економија, антропологија и друге дисциплине и науке и то говори довољно о његовом утицају на друштво.

Фудбал је настао у одређеном историјском контексту и унутар одређене културе и посматрати га одвојено од тога било би погрешно. Он се временом етаблирао и ширио као „европски“ и имао је атрактивност за широке слојеве друштва. Фудбал је игра која је динамична и атрактивна, и естетски пригодна, као што је демократична тј. може да се игра међу свим слојевим и на свим мјестима. Или је то барем била. Данас је нажалост фудбал постао конзумерски феномен и он је више медијски спектакл и велики дио своје ауре узима од те спектакуларизације кроз медије и кроз постмодерно стадионско искуство.

За једне „емоционална куга“, за друге „изузетна страст“, али фудбал је међународни спорт број један. Без икакве расправе, он је више од спорта. *Норберт Елијас* је за њега рекао да је „тотална социјална чињеница“. Могли бисмо такође закључити да он чини метафору људског живљења, јер по антропологу *Кристијану Бромбергеру* он „чини очигледним неизвјесност индивидуалног и колективног статуса, као и колебања среће и судбине. Поспјешује размишљање о улози појединца и раду у екипи, омогућавајући страсне расправе о симулацији, превари, случајном и неправди“.⁶⁴

Као и у животу, губитници у фудбалу су знатно бројнији од добитника. Фудбал је прије свега – политички спорт. Он се налази на раскрсници кључних питања, као што су:

⁶⁴ НИИ. *Le Monde diplomatique*. 2006.

припадност, идентитет, мјесто у друштву и религија (по свом жртвеном и мистичном аспект). Баш због тога су стадиони тако погодни за националистичке церемоније, локализме и навале идентитета или трибалне (племенске) припадности, које често завршавају насиљем фанатичних навијача. Због свих тих разлога, као и много других (позитивнијих и свечанијих) – фудбал фасцинира масе. Он је постао телевизијски спектакл за најширу публику, са фудбалерима као звијездама у главним улогама, које су обасуте златом.

Истински карактер професионалног фудбала јесте корпоративна машина. Глобалне институције – ФИФА и УЕФА су, у ствари, холдинзи. А клубови су само дио те структуре. То је машинерија која јако добро функционише. Ријеч је о хиперкомерцијализованој индустрији. У њој је фудбалер, иако добро плаћен, само један пијун, који мора да се понаша по одређеним правилима.

Ако ствари само мало раскопамо са површине, заправо се ради о веома крхкој структури. Она живи од те митолошке приче о спорту и фудбалу, као нечему здравом прије свега, као нечему што може да извуче људе из биједи. „Спортски сан“ је постао празна идеолошка прича, као што је то својевремено био „амерички сан“. На примјер, приказује да је једном *Роналду*, који долази из сиротињског окружења, фудбал обезбједио да се пробије од дна до врха. А то је само један од примјера, јер на једног успјешног фудбалера долази, по статистикама, дванаест хиљада оних који не успију.

Фудбал се не може деинституционализовати. То се не може учинити одоздо. Сама фудбалска индустрија настала је као посљедица те неолибералне парадигме. Она не може да се гледа изоловано од тога. Не може да се има здрав спорт унутар нездравог друштва. Фудбал је само посљедица. Нпр. у Бразилу фудбал има посебан, готово божански статус. Па ипак, подигао се глас народа против градње стадиона за нетом завршено Свјетско првенство, што је било поприлично изненађење. Гледајући њихову економску слику, направили су велике помаке. Код њих се догодила једна анти-ауторитативна кампања. Или једноставније речено – активизам. Он није био идеолошки испрофилан, али је показао једну врсту енергије младих људи који могу политички да промишљају све феномене, па чак и фудбал, који је код њих традиционална култура. Увијек су имали ту

неку културну самодовољност у неким стварима – музикални су, весели, воле игру итд. Сада су постали и озбиљно политичко друштво. Почели су да промишљају и гледају ствари и класно и глобално, што је јако позитивно, иако то није неки испрофилисани активизам са јасним циљевима.

Ако живимо у систему који вриједнује човјека по његовој тржишној вриједности и у којем на све може да се стави цедулица са цијеном или баркод, онда је то само природна последица те логике, ма колико то све било бизарно. Не може се од спорта створити некаква етичка или вриједносна оаза унутар таквог једног друштва. На крају крајева, спорт данас зато и постоји и даје му се толики значај да би се кроз њега пласирале одређене вриједности. Илузорно је мислити да би он добијао толику пажњу, да није агитпроп предаторског капитализма.

Ако смо присталице мишљења да професионални спорт данас од спортиста ствара тјелесно и духовно осакаћене личности, то можемо детаљно поткријепити непобитним чињницама да је сваки спортиста тјелесно подвргнут најмилитаристичкијем могућем обликовању, јер његово тијело треба да се формира по захтјевима дотичног спорта, а не као моторички здраво и оплемењено тијело. Треба само ући у собу за третмане млађих категорија па ће све бити кристално јасно, од којег већ доба се тијело доводи до својих граница и да је онда под таквим режимом природно да се оно повријеђује и сакати. Духовно, сам биотоп и окружење унутар професионалног спорта прави од спортисте функционалног идиота, који што год мање размишља, то ће му бити лакше. Занимљиво је колико су те законитости својствене тој фудбалској мачо-култури и колико је она у овом случају транскултурална.

Гледати у професионалне спортисте као недодирљиве идоле је готово по свим параметрима катастрофално. Али је, истовремено, педагошки значајно за сам систем који је заснован на такмичењу и борби свих против свих. То су сугестије које директно утичу на младе мозгове, далеко више него класични облици педагогије, школска, родитељска и било која друга. То је медијска индустрија и маркетинг који су „тешки“ милијарде евра и једно дијете нема никакве шансе у тој неправедној борби. Међутим, имајући у виду да огромна већина фудбалера долази из сиромашних и маргинализованих слојева, то значи да

мора да се створи илузија да свако од њих кроз спорт има једнаку шансу и да може да се попне до врха.

Многи, чак и образовани људи, лако падају у замку, када стално понављају да спортиста мора да пази на понашање, јер он мора да буде узор. Људи који констатују ову тезу или су подлегли тој идеологији индустрије спорта која се труди да спорту да ту ауру невиности или једноставно имају још увијек ту старомодну, наивну слику о спорту. Како другачије објаснити то промовисање у идола неког ко је у духовном и тјелесном смислу толико ограничен, незрео, без икакве свијести о свом мјесту у вриједносном поретку друштва.

Религија је веома битан дио иконографије, која употпуњује национализам или локалпатриотизам на стадионима. Црква је издржала у настојању и традицији да створи нераскидиву везу између нације и вјере, тако да они увијек иду једно уз друго, и као такви су дио кореографије на спортским приредбама. Томе су подлегли и навијачи и играчи, док то све нема никакве стварне и реалне везе са правом вјером, него је заправо њено ружење и њено довођење до перверзије.

Теоријска критика спорта јасно показује да се не ради о хуманој активности, већ прије свега о суровом бизнису, гдје су највеће жртве навијачи и играчи. И једни други, у већини случајева, потичу из истих слојева друштва, нижа средња и радничка класа, дакле дефаворизовани и сиромашни. Они су искоришћени на такав начин што су данас супротстављени једни другима, јер су играчи постали далеко имућнији, а то значи и отуђенији. Сваки пут кад клубу не иде како треба, навијачи ламентирају над размаженим милионерима и искаљују свој бијес над њима, док с друге стране играче заиста занима само новац, без икаквог везивања за клуб и његову традицију.⁶⁵

Може се сасвим слободно и легитимно рећи да су играчи „продали душу ђаволу“, међутим исто тако можемо констатовати да су навијачи продали своју смјелост, и то тако што иду линијом мањег отпора и насрћу на играче, да не би морали на политику, банкаре,

⁶⁵ Ријетки су примјери, попут Франческа Тоттија или Паола Малдинија, који негирају ово неписано правило.

тајкуне, тј. оне који су прави извор њихове биједе. Играчи немају ни један промил од тих других, али се зато стално помиње колико они зарађују, управо да би баш њих навијачи чекали на аеродромима или лупали им шамаре у свлачионицама, све то да не би ишли пред зграде скупштине или у фабричка дворишта. Нико се навијачима то не усуди рећи, а нарочито не играчи који толико више зарађују од њих. Политичари им се такође додворавају, јер знају шта та маса може да уради уколико се на прави начин исполитизује и организује.

На неким мјестима спорт можда и зближава људе, али то сигурно није случај са такмичарским, клубашким и професионалним спортом. Такав спорт увијек ствара и одређену врсту менталитета, а то нарочито важи за ове наше постратовске просторе, гдје су стадиони мјеста за стварање модерних варвара. Свако окружење ствара одређену врсту човјека и афинитета, тако да можемо примјетити да нпр. позоришне групе, музички ансамбли, изложбе, ангазоване трибине, филмови, дакле културни радници, далеко више циркулишу међу нашим државама и успјевају колико толико да нас поново зближе и закрпе оно што је покидано.

Питати се како је фудбал еволуирао до данашњих граница, неминовно води до размишљања о времену у којем се другачије живјело. У том времену је капитализам доведен до својих крајњих могућности. То је последица хиперкомерцијализације самог спорта и губљења оног витешког, фер-плеја, креативности, виртуоза и индивидуалца, па и самог тог односа гдје је играч био јунак из народа, неко ко се веже за свој клуб и са ким су се људи поистовјећивали. Он је данас отуђена и недостижна звезда.

Ако направимо одређену врсту паралеле са навијачком субкултуром, примјетићемо да постоје веома позитивне ствари у овој својеврсној модерној култури, а то је нпр. непристајање на комерцијализацију, креативност у прављењу кореографија, неки анти-ауторитарни елементи. На тај начин она постаје једна врста контракултуре, али проблем је када она постаје сама себи сврха и не тежи ширем и смисленијем ангажовању. У друштву у којем је човјек неслободан, експлоатисан и понижен и даље можемо чути особе које кажу да им је клуб светиња. Ваљда би требало да буде свето сопствено достојанство и достојанство онога што остаје иза, будуће генерације и свијет који им се оставља, дакле

нешто за шта истински вриједи уложити своју енергију и ангажман. Међутим, приклањање идолима клуба или нације, опет је линија мањег отпора, тј. супституција којом се бјежи од одговорности да се промјени друштво, јер је далеко лакше бити ангажован као навијач, него као човјек који мисли на будућности и боље сутра.

Требало је скоро два вијека да би се црква и религија демаскирала и разоткрила, тако да је питање времена када ће спорт као модерна религија постати сувишан, јер је он данас далеко више препрека развоју друштва и његових људских потенцијала, него бенигна забава или локална традиција и идентитет.

Спортиста је данас, једноставно речено, роба. И то она потрошна, са кратким роком трајања. Међутим, за то су више него добро плаћени и због тога немају право да се тако називају. Јер, аутоматски се подвлачи паралела са рударима или грађевинцима, а ту простора за жалопојке једноставно нема. У томе и јесте управо кључ тог капиталистичког софизма. И једни и други се изабљују и подвргнути су најтежим условима рада, али их међусобна хијерархија у висини зараде неминовно супротставља и антагонизује. И то само због тога, да се не би бавили са онима који имају неслућену количину капитала, праву моћ и власт, тј. онима који контролишу све процесе и дешавања.

За *Умберта Ека*, „фудбал је метафора, кроз коју се преламају и у којој се окупљају људске фасцинације идејама и идеализмом, а најбољу потврду оваквог става он види у колективној опсједнутости спортским звијездама. Фудбал је за њега много више од игре, то је систем знакова који кодира наше искуство, дајући му смисао на многим нивоима. Све то омогућава гледаоцу да из фудбала читава живот уз помоћ медијског апарата, који води и контролише нашу перцепцију. Овакво специфично виђење културе, ослобођено сваког херметизма, краси само врхунске, изузетно образоване умове, који не признају наметнуте границе.“⁶⁶

Фудбал има ритуале и церемоније, сујевјерја и вјеровања као изузетне фрагменте једне некад удаљене и егзотичне културе на британском острву. За свакога ко је био на

⁶⁶ Трифонас, П. *Умберто Еко и фудбал*. Београд: Есотхериа. 2003.

бар једној фудбалској утакмици, та култура долази као изненађење. За оне који добро познају спорт, то ће бити истинско откровење. Постоје хиљаде фудбалских књига, али никада раније се није појавила једна попут *Морисове „Фудбалско племе“* која заиста може да промјени начин на који видите игру. Сљедбеници *Дезмонда Мориса* ће уживати у његовом опису фудбала као модерног пандана исконског ловачког образаца, а свако ко зна мало о игри, ускоро ће жељети да сазна више. Укратко, књига на живописан, живахан и непристрасан начин презентује фудбалски живот и објашњење све важнију улогу спорта као игре и начина живота у модерном друштву. Са социолошког становишта, она силовито дочарава невјероватну спрегу и испреплитаност фудбала и друштва.

Фер-плеј је углавном маркентиншка флоскула поменутих спортских асоцијација, која треба да само такмичење направи уљуднијим и мање бруталним. Међутим, већина ствари која се дешава у индустрији фудбала, иза кулиса, као и сама структура и политичка динамика система нема никакве везе са поштеностом игром.

2.1. Спортски спектакл као модерна врста ходочашћа

Спектакл је постао доминантни облик изражавања савременог начина живота. У свим начинима производње, гдје постоји експлоатација, експлоататори су принуђени да повремено пружају спектакл као компензацију; с једне стране, то је компензација за кризу свакодневног живота, а са друге, то је манифестација моћи.

Не може се простим растом постићи истинска хуманизација односа у спорту; потребно је рационално превриједновање свих вриједности. Немогуће је промијенити односе у спорту („радикално мијењање односа у спорту“ је слоган који тако често чујемо), а да се не мијењају друштвени односи из којих се спорт репродукује. Тешко је говорити о новим односима у спорту, а при том сачувати друштвене односе са свим њиховим противријечним функцијама. Човјек има потребу да се развија као активни и самостални субјект, дјелатна личност, слободно биће итд. Слобода људске личности не може се одредити као некаква апстракција, независна од друштвених услова и односа, као слобода од друштва, јер су ти услови не само граница активности и слободе, већ основа и

претпоставка за афирмацију човјека као слободног и стваралачког бића. Хуманизам увијек сагледава границе постојећег, са становишта могућности самореализације човјека.

Слобода је могућност и моћ да се активно утиче на мјењање тих услова и да се активно учествује у организовању друштвеног живота. Спорт је недјелјив од слободе, која је претпоставка стваралачких игара. Ако слободу изједначимо са правом на самосвојност сваког људског бића, ако узмемо да је човјек слободан онолико колико је у складу са самим собом, неоптерећен предрасудама, традицијом, нормама, моћи ћемо јасније да пратимо одвијање стваралачких процеса, као прелажење пута на којем препознајемо сами себе и своје потенцијале, препознајемо дио структуре која чини цјеловитост и могућност нашег бића.

Спорт се концептуално темељи на игри као друштвеном односу и на масовној партиципацији у неким аспектима игре. Иако је модерни спорт конституисан као начин провођења слободног времена аристократије и грађанства, процесима акултурације и културне дисеминације, врло брзо је постао својина свих слојева становништва, који су у њега унијели елементе сопствене специфичне културе. Међутим, ниједна масовна појава овог вијека и простора не може избјећи механизмима индустријализације, па тако и спорт⁶⁷

Концизно и прагматично сагледавање цјелокупног проблема и уопште термина „Индустрије спорта“, најбоље је описао *Коковић, Д.*: „„Културна индустрија“, „индустрија забаве“, „спортска индустрија“, „идеологија стадиона“ итд., примјери су оправдања постојећег стања у спорту. Начин коришћења слободног времена је најбољи показатељ разних облика отуђења. Појмови као што су: експлоатација, тржиште, профит, бизнис, робно – новчана производња, индустрија, итд. све чешће се могу сусрести у анализама слободног времена и спорта. Ове категорије се нужно преносе из радног у слободног вријеме, које престаје да буде слободно јер се покорава владавини капитала.“⁶⁸

⁶⁷ Група аутора. *Научни часопис „Питања“ број 5/6*. Загреб: РЗ РК ССОХ. 1988. (стр. 6)

⁶⁸ filozofija.me/knjige/kriticka/kokovic.pdf (09.11.2014)

Слободним временом и спортом у овој сфери други управљају; спорт постаје индустрија која се организује по узору на рад, а њихово коришћење одређује индустрија. Савремени свијет живота се доживљава као подјела времена на радно вријеме и вријеме опуштања. Међутим, чежња за доколицом, као временом у коме се не мора ништа обављати, брзо се претвара у псеудо – чежњу.

Монотонија, задријемала и отупијела свијест, углавном се продужавају у слободном времену, јер не налазе против – форме претходном начину живљења. Слободно вријеме више није простор у коме човјек налази самог себе, већ вријеме које се мора убијати на било какав начин. Спортски догађаји и спектакли најчешће су у тој функцији.

Говорити о слободном времену, као простору који ће бити испуњен спортом, значи имати у виду публику или рекреативни спорт. Професионални и врхунски спорт све више попримају карактер рада. Од свих „забава за масе“, чини се да је спорт најпривлачнији. Између осталог, у њему се репродукује сва беспошtedност, сва неизвјесност свакидашњег живљења. Што је живот „огољенији“, то је већа тежња за слободом, која се никако не може остварити, јер претходно није дата слобода; човјек је мора тек докучивати. Ако томе додамо да је све теже разликовати лажне и манипулативне потребе од аутентичних, људских, онда постоји већа могућност да се човјекова суштина реализује кроз тривијалне садржаје. Човјек скупо плаћа слободно вријеме, не само економски, већ морално и психолошки. Скупо се плаћа „убијање“ слободног времена помоћу индустрије забаве (дрангулија, филма, телевизије, моде, спорта итд.).⁶⁹

На тај начин, човјек који је раније продавао само свој рад (радну снагу), почиње, захваљујући новој индустрији, да продаје и своје слободно вријеме. У ствари, он враћа, или треба да врати назад, плату коју је добио за свој рад. „Потрошња живота“ постаје у исто вријеме самопотрошња личног живота. То је дало повода истраживачима да закључе како људи свакодневно, по дијеловима, продају свој живот да би га увече, или на крају недјеље, поново купили за забаву, спорт и разоноду. Круг се очито затвара, а човјек је

⁶⁹ filozofija.me/knjige/kriticka/kokovic.pd (09.11.2014)

једино на губитку. Живот који живимо, уосталом, најбољи је свједок таквог развоја и духа времена.

Критичка социологија увијек је имала за предмет критичко разматрање различитих аспеката социјалног и интелектуалног живота. Већина радова настала у овој традицији има облик критике, а њихов крајњи циљ био је да се што прецизније открије основна природа друштвених процеса. Критичка социологија не проучава спорт да би објаснила његове основне карактеристике, него да би, указивањем на његове функције, што више сазнала о конкретном друштву.

Аутор књиге *Спорт – критичка социологија*, Ричард Ђулијаноти, полази од идеје да је: „корисно дати опште црте историјског и вишекултурног утицаја у социогенези модерних спортова. На овај начин, могу се открити центри односа моћи у друштвеној историји спортова и важне културне разлике у основама модерне спортске традиције и институција. Ова социолошка дихотомија – која се тиче уређених односа моћи и образаца културне дјелатности – кључна је тема овог *Ђулијанотијевог* дјела. Аутор истиче да је настојао да представи „разуман избор социолошких искустава, имајући у виду интересовање могуће читалачке публике и наравно, своје дисциплиновано истраживачко интересовање и теоријске обавезе”.⁷⁰

Разматрање спорта, из угла критичке социологије, аутор започиње са анализом диркемовских чињеница и елемената, које и данас чине потку у анализама спорта (религија, интеграција, кохезија, друштвено уређење у спорту). Не игноришући слабости овог приступа, Ричард Ђулијаноти показује да и савремена функционалистичка социологија, иако потцјењује улогу друштвених конфликта, може бити од помоћи у анализама друштвене солидарности, ритуала, религиозности и расула у спорту (*Парсонс*, *Мертон*). Посебно се наглашава да *Ирвин Гофман* наступа са занимљивим развијањем диркемовске социологије. Ово дјелује необично, јер је диркемовски приступ у великој мјери макросоциолошки, док се *Гофман* бавио првенствено микрореализацијама –

⁷⁰ Ђулијаноти, Р. *Спорт – критичка социологија*. Београд: Клио. 2008. (стр. 15)

друштвеним међуљудским односима. Појам светог, *Гофман* је преусмјерио на план индивидуалног у модерном друштву.

Макс Вебер представља незаобилазну фигуру у социологији. Трендови његове социологије су незаобилазни у објашњењу значења и рационализација у спорту. Модел рационализације критичка социологија оспорава, због евидентне чињенице да је човек у савременом спорту инструментализован, сведен на „хомо метрума“ и огољену „физикалију“.

Модерни процес рационализације у спорту може да буде појачаван, али истовремено још више оспораван. Марксистичко и неомарксистичко становиште је послужило аутору да спорт сагледа у контексту критике капитализма, у склопу односа спорта и рада, отуђења и спорта, идеологизације спорта. Посебна пажња је посвећена неомарксистима и Франкфуртској школи, која је у свој фокус увијек стављала критику масовне културе и спорта. Дотакнута су и питања спорта, индустријске производње, робног статуса, професионализације и корупције у спорту. Основну замјерку марксистичким и неомарксистичким становиштима, аутор види у економским редукционизму „који не објашњава све“. Због тога се истиче значај културолошких студија, јер социолози „једва да су загревали по површини кад је ријеч о истраживању рефлексивних и друштвено критичких елемената спорта.“⁷¹

По мишљењу аутора, културолошке студије представљају најутицајнију теоријску и истраживачку парадигму у оквиру студија спорта. Оне усмјеравају пажњу на културне стратегије, које се јављају између доминантних група које стварају званичну културу и подређених група које су носиоци поткултурних и контракултурних трендова, укључујући ту и спорт. Наведене групе попримају облик симболичког или стварног протеста.

Културолошке теорије посебну пажњу поклањају хегемонији и отпору. Отпор је кључни концепт у културолошким студијама и изражава се кроз генерално противљење према робном статусу спорта, нарочито у оним случајевима кад се такмичење или право

⁷¹ Ђулијаноти, Р. *Спорт – критичка социологија*. Београд: Клио. 2008. (стр. 42)

на такмичење дефинише новчаним или маркетиншким накнадама. Међутим, положај културолошких студија мање је ефикасан у објашњењу поткултуре отпора, које „активно прихватају робни статус, који представља прикривени бизнис у спортој индустрији“.

Културолошке студије су значајно помогле социологији спорта, јер су социолози те оријентације почели да значајније експлоатишу антрополошке теме, као што су питања културног идентитета и плурализам животних стилова. Ипак, треба имати у виду да културолошке студије понекад могу да потцијене структуралне неједнакости и, у исто вријеме, да преувеличају „отпорне“ аспекте свакодневне културне праксе.

Критичка социологија није могла да заобиђе питања расе и нетолеранцији у спорту, у распону од социјалног дарвинизма до генетике. Критикује се бездушна расистичка политика и идеологија у спорту. Спорт мора да буде оспособљен за супротстављање културним предрасудама и нетолеранцији у спорту. Оваква залагања претпостављају суочавање с природом расне логике, ако се жели створити чврста нормативна редефиниција спорта, као поља културе у коме нема расизма, предрасуда и етничке нетолеранције.

Идентитет полова и сексуалност у спорту је поглавље које се бави идејом стварања спорта са мушком доминацијом, али је обрађено и питање жена у спорту, са анализом историје сексуалности и политичке трансформације. Политика спорта се разматра кроз анализу полова и профеминистичку политику. Аутор ове студије запажа да је почела и „отворена игра“ хомосексуалне културне политике и спорта. Закључни коментари, на сажет начин, преиспитују мјере политичке једнакости у спорту, при чему би „мање пажње требало посветити спортовима који репродукују мушку моћ“.

Ријетке су социологије спорта које се баве спортским просторима и вриједновањима топофилије („љубав према мјесту“), код које окружење посједује негативна емотивна значења. Уводи се и појам „патине“, који помаже да се објасни како стари спортски стадиони добијају додатну вриједност за гледаоце. Патина, у ствари, представља знаке који указују на вриједност, коју предмет стиче протоком година. Спортско окружење се посматра као „ограђен простор“ за мегадогађаје, али и фудбалски хулиганизам, који се у

овој књизи разматра у склопу *Елијасових* идеја о „процесу цивилизовања“. Запажа се да *Елијасова* објашњења фудбалског хулиганизма „дјелују некако сирово“. Она узимају најједноставније могуће положаје уобличавања, тако што инсистирају на „неотесаности, релативно нецивилизованом хабитусу хулигана ниже радничке класе“.

Критичка сагледавања спорта, аутор завршава анализом постмодерне културе која се, баш као и спорт, налази у дилеми: производња или завођење. Такмичари у спорту, поред добрих резултата, морају да заводе публику игром и стилем преко коцкања; модерни народи враћају се заводљивим, расипничким принципима среће и судбине. У заводљивим културама, „ментална слика има предност над стварношћу. Хипер – реалност се односи на свијет засићен медијима, који је и лажан и стварнији „од стварнога“ и ствара вртоглаво стварне, а опет симулиране доживљаје“.

Живимо у времену у коме је све симулација осим симулације и у коме се брише разлика између стварности и њеног представљања. У екстремним случајевима, спортски догађаји су привид. Хипер – реалност је „катастрофа модерног“, у којој је друштвена акција мртва, а социологија застарјела и осуђена јер су застарјеле њене темељне категорије – моћ, класа, друштвени односи, итд. Видљиве и значајне постају везе између медијске симулације и нових облика друштвене свијести и идентитета.

Ниједан савремени рад из друштвених и економских наука не може да се оконча, а да се не помене глобализација. Спорт није изузетак. Аутор ове студије определијелио се да објасни политику не само глобалног, већ и „локалног“ спорта, глобализацију као сажимање свијета и „интензификацију свијести у свијету као цјелини“. Аргументи критичке политичке економије и социологије о глобализацији, дају прецизне теорије о томе како неолиберализам не само подстиче, него и интензивира глобалне неједнакости међу људима. Концепт „локализације“ све више постаје битна одлика и одредница савремене глобализације. Глобализација описује како локални друштвени актери интерпретирају глобалне процесе и феномене, да би одговарали њиховим одређеним потребама или културним контекстима.

Упечатљиву историјску вертикалу о паралелама друштвене и историје фудбала дао је уругвајски писац *Едуардо Галеано* у књизи „*Фудбал, сјај и тама*“. У тој књизи се пресецају историја двадесетог вијека, морална, политичка и естетичка питања. *Галеано* пише о фудбалу и пратећем фудбалском програму (фудбалерима, головима, клубовима и др.). „Фудбал, сјај и тама“ садржи и слој сасвим јасне идеолошке усмјерености, слој у ком су кривци за таму фудбала издвојени и жигосани. Залажући се за фудбал који је игра, а не „најамни рад“, *Галеано* стаје на страну потлачених, маргинализованих и слабијих.

Овај декларисани љевичар из Уругваја, био је оштар критичар својих политичких истомишљеника који су једнострано презирали фудбал као дио друштва капитализма и спектакла, а нису видјели његову побуњеничку и еманципацијску страну (сјајно представљену у књизи „*Фудбал против државе*“ анархисте *Габријела Куна*, нажалост непреведеној код нас). Зато *Галеано* улаже напор да објасни љепоту и значај игре, вјештине и слободе, да исприча приче о фудбалским херојима, а животним губитницима. По *Галеану*, некада се фудбал играо ради фудбала, дакле, ради љепоте и забаве, а данас се игра због телевизија и великих компанија за производњу спортске опреме. Тако *Галеано* од почетног размишљања о поезији фудбала у периоду „сјаја“, и о фудбалу као могућој параболу о животу, прелази на терен отворене политичке критике, залажући се за фудбал који је игра, а не „најамни рад“, и стајући, наравно, на страну потлачених.⁷²

Пеле је „важнији од Бодлера и од Флобера заједно. Шекспир као да је мислио на Пелеа кад је написао: Какво је ремек-дјело човјек! Како по разуму наличи на бога, украс свијета...“ Представа Пелеа као подједнако доброг умјетника, као што је био и Шекспир, заправо је начин да се оно што је супротстављено и временски омеђено – приближи. Игра и њени учесници постају антички богови који на зеленом терену јуришају као кроз Хомерово бојно поље. Око великих играча се прави мит, стварајући од њиховог умијећа и судбина јединствену причу достојну једног Одисеја, Ајанта, Ахила и његових коња, правећи једноставно темељ европске цивилизације. Самим тим *Пеле*, *Гаринча*, *Марадона* и *Меси*, за разлику од богова ријалити-шоуова и сличних опсесија савременог човјека, постају оснивачи нашег модернег друштва.

⁷² Галеано, Е. *Фудбал, сјај и тама*. Београд: Беополис. 2004.

Савремена критика спорта полази од тезе да је данашњи спорт дехуманизован и деградиран и да не представља праву суштину човјека. Критичка социологија озбиљно разматра питања односа спорта и друштва и није одустала од његове хумане димензије, тј. хуманистичке вриједности – то се односи и на спорт – не мјере се по оном што је спријечено као негативна тенденција, већ по оном позитивном што је омогућено, обезбијеђено и учињено. Тај позитивни хуманистички садржај, који треба обезбиједити, веома је разноврстан и богат, колико и људске потребе. Једна од тих „нових људских потреба“ је и спорт. Хуманизам и могућност хуманизације односа у спорту, могу настати из критичке негације постојећег и супротан је идеолошким функцијама спорта. Хуманистичка критика спорта могућа је, са становишта разумјевања могућности измјене начина производње.

Спорт, као спектакл, је уобличен са настанком индустријско – урбанистичке цивилизације. Он иде руку под руку са „индустријом забаве“, постајући тако потрошња свакодневног живота. То омогућује стално повећање слободног времена и изградње великих спортских комплекса и објеката.

2.2. Медијска презентација спортског спектакла

Медији су постали важан дневни извор информација (вијести) и забаве за људе, али и важан сектор економије у великој већини развијених држава свијета, Европи па тако и код нас у окружењу. Постоји већи број медија различитог облика као што су телевизија, радио, новине, интернет итд. који су дјелимично или у цјелини посвећени дешавању у спорту и око њега. Медијско извјештавање о спорту, омогућава нам одређени облик разумјевања спортских догађаја и појава у спорту и око њега, односно олакшава нам да лакше сагледамо, створимо слику и своје мишљење о неком дешавању у спорту.

Медији, нарочито телевизија, својим прилозима (намјерно или случајно; свјесно или не) подстичу агресију и насиље и стимулишу агресивне поступке и стога се посебно мора обратити пажња на одабир информација и начин њиховог презентовања, како би се

избјегла афирмација и несвјесно давање легитимности насиљу и другим облицима понашања која не желимо у спорту.

Насиље у спорту, како спортско тако и друштвено питање, постало је рентабилан медијски производ коме се често придаје већа пажња него неком спортском успјеху. Насиље на спортским стадионима најчешће апострофирају медији јер је увијек актуелно као медијски производ и као такво привлачи нове кориснике (гледаоце, читаоце, слушаоце) чиме се са једне стране подиже рејтинг и важност медија. Док са друге стране, медији на тај начин (свјесно или не) фактички доприносе афирмацији одређених облика насилничког понашања, као што доприносе и давању својеврсне легитимности таквим облицима понашања чак и онда кад их негативно приказују и изричито осуђују.⁷³

Данас је јасно видљива трансформација навијача која се одиграла. Трансформација од појединаца до групе навијача која има своје име, мјесто сусрета, стил навијања, иконографију (образац понашања). Навијачи се данас више не задовољавају „само“ навијањем и бодрењем свог клуба, већ и пажњом коју им медији посвећују. Навијачи су најзадовољнији када се о њиховим „подвизима“ прича и пише у медијима, чиме добијају потврду да су примјећени и са великим задовољством (поносом) истичу да су баш они били учесници догађаја о којима медији тако радо говоре.⁷⁴

Моћ медија огледа се кроз могућност одабира (селекције) слика и ријечи које се користе приликом медијског извјештавања, а које могу радикално измијенити виђење (сагледавање) неког догађаја, без обзира да ли су његове последице здраве, насилне или чак фаталне. Медији (у већини случајева) пресудно утичу на формирање јавног мњења, одређена дешавања која су присутна у спорту могу да поставе испод, односно изнад прага јавности, да прећуте или да пренагласе оно што је по њима ургентно и забрињавајуће. Међутим, врло важна ствар која се неријетко превиђа, је да медији имају ограничену способност да пренесу пуну и потпуну слику о неком спортском догађају или о спорту у

⁷³ Whannel, G. *Culture, Politics and Sport*. Taylor&Francis. 2008. (стр. 9-10)

⁷⁴ Аврамовић, З. *Фудбал на првом месту*. Београд: Публикум. 2010. (стр. 55)

цјелини. Поред тога, веома мали број спортских информација (чланака, вијести) су статусно неутрални и не садрже другу страну приче која би кориснику информације дала могућност да сагледа цјелокупно дешавање (проблем) и да на основу тога донесе закључак.⁷⁵

Модерни фудбал израста у религију. Стадиони постају цркве. Играчи се промовишу у свеце и богове. Тренери су вјерски службеници. То се најбоље види унутар здања „Барселоне“. На другим стадионима то још није тако видљиво. Али, религија и не настаје одједном и не настаје истовремено на свим мјестима.⁷⁶

Религија, као облик људског понашања, окупљања, узвеса и надсвјесног досега, пронашла је своје коначно обличе, истовремено и људско и надљудско. И стварно и нестварно. Пошто је створен бог, ред и обред, класична религија је почела да губи масовност и све своје ослонце. Мистичност је ишчезла пред најездом електронског јонског ескадрона свима доступних информација и знања. Поштовање се распришило пред најездом новог индивидуализма и самопоуздања. Страх је нестао под организованом социјализацијом и општим напретком. Молитве су заборављене пошто вијековима нису услишаване. Али, масовност, мистичност, поштовање, страх и молитве нестале су само у

⁷⁵ Cashmore, E. *Making sense of sports*. Taylor&Francis. 2005. (стр. 234-235)

⁷⁶ Стадион „Милана“ и „Интера“ одаје потребу за употребом. Као и сав фудбал у Италији који је настао на широким сиротињским радничким слојевима. Капитал има потребу да употребљава ту сиротињу. А та сиротиња има потребу да употребљава ситне ужитке. Као у филму „Радничка класа иде у рај“. Заједнички стадион два миланска клуба исхабано је дограђивано здање, остављено у запуштеном и сиротњском околишу до кога воде трамвајске пруге. Богаташи фудбал гледају издалека, не долазе трамвајима.

Стадион „Реал Мадрида“ одаје моћ. Надмену господску висину. Привлачну одбојност. Краљевскост. У бијелој опреми. На бијелом коњу. Смјештен је у самом граду. Можете ходати данима по улицама око стадиона и, ако не погледате горе, на пети или шести спрат, гдје стоји натпис „Сантјаго Бернабеу“, никад нећете схватити да је то стадион. Унутра је, чак и кад је празан, декорација аристократско-архитектонска.

Стадион „Барселоне“, с вана, модернистичко је здање нових погледа. Терен је, као и на „Бернабеу“, врховна икона која се залијева, шиша и зрачи ултра-љубичастим зрацима. Није као код травњака „Милана“ и „Интера“ који подсећа на ливаду сиромашног италијанског предграђа. У музеју, мрак је опчињен неонским свјетлостима нових медија и звуковима публике из разних времена и побједа. Пролазак кроз здање „Барселоне“ коначно уобличава спознају о стварању нове религије - фудбалске. Она је данас успјешнија од свих религија у њиховим најсвјетлијим тренуцима и врховима. Истовремено је најмасовнија религија од свих које су икада окупљале паству.

класичној форми а опстале су и постале трајне човјекове потребе које траже своје задовољавање и практиковање у духу новог времена.

Фудбалска игра је пружила одговоре. Омогућила је масовност. Данас на фудбалске стадионе долазе породице, нарочито у „Барселони“ и Шпанији. То је осјећајућа моћ за цијелу породицу која је поново пронашла разлог свог радосног окупљања. Мистичност је садржана у невидљивима силама пораза и побједа у неизвјесној игри. Поштовање се ствара у заслуженом односу према модерним исусима који се разапињу на травњаку, лију зној испод својих крстова да би дошли до три бода, као некад Исус до три рибе, да би се нахранила многљуда паства. Страх од пораза моје групе светаца лебди увијек и над фудболомама и у нашим душама. Молитве смо створили да би одагнали страх, исказали поштовање, потврдили масовност и подгријали мистичност. Сваки стадион има своје химне.⁷⁷

Модерна „Фудбалска религија“ није ортодоксна моћ над појединцем. Она му даје људску могућност избора и одабира. У оквиру исте религије, бирате припадност „Барси“, „Краљевима“, „Арсеналу“, „Јунајтеду“ итд. Бирате свеце, богове и јуде. Бирате обреде и испољавање вјере. Одлучујете о новом доласку на обред. Имате богове и свеце који се могу мијењати или замјењивати. Имате оченаше и заповијести који су вијек изнова изазовни. Нова титула, нова лига, нови бодови. Религија која непрестано оживљава и никада не одумире. А коначно крсту даје суштину – распростире се на све четири стране свијета, вијека и људа.

Стадиони и спортске арене све више заузимају централна мјеста у растућој топографији градова. Све су сјајнији и колосалнији, технолошки на врхунцу, постмодерни и у архитектонском и у филозофском смислу. Стадион је артефакт доминирајућег духа времена, производ потребе за забавом, узбуђењем и интензивним доживљајима, такође и неизбјежна институција у вриједносном (политичком) поретку друштва, тако да је оличење и дио оног што је *Хегел* назвао „објективним духом“.

⁷⁷ У црквеном здању „Барселоне“ могуће је да се и невјерник преобрати и постане вјерник. Атмосфера кроз коју пролази, уз непрестане звуке одушевљења и навијања пуног стадиона, и коначан излазак пред божанство травњака и трибина, учине поједнца и великим, и одушевљеним, и малим, и узвишеним.

Стадионе (као „окамењен“ дух доба) граде архитекте, „пројектанти-звјезде“ и са својим мултинационалним компанијама сакупљају награде, а публицитет који добијају је тим већи, уколико пројектују објекте глобалне манифестације каква су свјетска првенства или олимпијске игре.

О овоме не треба имати никакве илузије. Архитектима се даје публицитет да би се истакао меритократски принцип друштва у најчистијем облику, у коме влада технолошко знање, а истовремено се сугерише да је читава маса безимених радника, која својим рукама подиже из темеља читаве градове, у сваком тренутку замјењива. Стотине хиљада радника широм свијета гради све, од путева и мостова, преко пруга и фудбалских стадиона, до перверзних емиратских вјештачких острва и небодера, и то у најгорим, фактички нехуманим условима рада.

Као друштвена појава, због значаја који има у савременом свијету, фудбал је предмет социолошких, психолошких, економских и културолошких истраживања. Фудбалске утакмице, које се у модерном добу одигравају готово свакодневно, представљају психолошки вентил и катарзично олакшање за човјека притиснутог реалношћу напорног рада. Фудбал је управо њихова доколица, која је синоним слободног времена, повезана са обредима и светковинама.⁷⁸

Ставови о фудбалу као феномену људског друштва су опријечни. На једној страни се налазе они који постављају питање у чему је сличност између фудбала и Бога, и уједно дају и одговор: у оданости коју им указује мноштво вјерника и неповјерењу, које им исказује мноштво интелектуалаца. Презир многих конзервативних интелектуалаца почива на њиховом убијеђењу да је идолатрија према лопти празновјерје које народ и заслужује.

Са друге стране, многи интелектуалци љевичари одбацују фудбал зато што одводи револуционарну енергију народних маса на погрешан пут. Они истичу да је, радницима, који су хипнотисани лоптом свијест атрофирала, па они, као у стаду, иду тамо гдје их воде

⁷⁸ Истраживања спроведена у земљама западне Европе, показују да је око 78% Европљана заинтересовано за фудбал и да прате фудбалске утакмице на телевизији, и то најмање два пута седмично. Само финале Свјетског првенства 2006. године, између Италије и Француске, путем телевизије пратило је преко двије милијарде људи широм планете.

њихови класни непријатељи. Међутим, у првој половини прошлог вијека било је и љевичарских интелектуалаца који су хвалили фудбал. Међу њима је био и италијански марксиста *Антонио Грамши* који је величао „ово краљевство људске вјерности под ведрим небом“.

Неомарксистичка социологија спорта на фудбал гледа као на идеолошко средство које обмањује масе да би се одржала буржоаска контрола. За неомарксисте спортиста је произвођач, а посматрачи су потрошачи. Као спортски радници, спортисти губе контролу над својом радном снагом и приморани су да дају максимум од себе. Професионалним играчем у потпуности управља његов тренер, у ствари предрадник, чији једини циљ јесте да повећа продуктивност својих спортиста. Специјализоване подјеле рада тјерају спортске раднике да константно изводе одређене покрете, умјесто да играју креативно и експериментално. На тај начин робни статус претвара спортисте у огласне табле великих корпорација.

Био фудбал опијум за народ или не, данас је свакако од најважније споредне, постао најважнија ствар на свијету. Фудбал је, дакле, некада био „најважнија споредна ствар на свијету“, а данас је много више од тога. Више, међутим, не значи и боље.

Некада је фудбал био раднички спорт, а недјељна утакмица битан догађај око којег се окупља и социјализује заједница. Популаризацијом недељног спортског ритуала у класно раслојеним капиталистичким друштвима, ускоро је дошло до поларизације фудбалских клубова на десничарске, за које навија буржоазија и љевичарске - радничке. Трибине су, тако, постале поприште сукобљавања различитих политичких убјеђења и својеврсно било „расположења у народу“.

Подјела на љевичарске и десничарске клубове, истина, постоји и данас, али у знатно другачијем облику. „Лијево“ и „десно“ на трибинама су постали брендови у оквирима национално-идентитетске мистике, односно подређивања класне припадности националном или субкултурном идентитету.

Од окупљања заједнице око занимљиве игре, фудбалске утакмице су постале мјеста масовне демонстрације сервираних идентитетлука, у којима је љевица, природом самог

процеса, у дефанзиви. Без обзира на разне љевичарске субкултурњаке у навијачким групама (којима се мора одати признање за борбу против десничарских екстремиста), фудбал је постао корпоративни бизнис чији су менаџери и играчи милионери, а навијачи, без обзира на убјеђење, муштерије које уредно плаћају своју вјерност клубу или репрезентацији.

Када су у питању репрезентације, ова се сурова реалност додатно замагљује. Разлике у политичким убјеђењима или класној припадности бивају потпуно збрисане „огњеном“ дозом патриотизма и еуфоријом националног поноса. У тој фази је најочигледнија трансформација фудбала из најважније споредне ствари на свијету у најважнији споредни опијум маса на свијету.

Како наводи *Морен* „ми се опиремо медијима, да би смо очували свој систем вјеровања. Ипак, медији нису свемоћни у емитовању и пуштању информација. Њихова моћ је у фаворизовању одређених слика у оквиру постојећих образаца различитих мишљења“.⁷⁹

Ови искази *Морена* само додатно потврђују чињеницу, да средства масовног комуницирања, као и сви остали канали техничко-технолошког индуковања свијести, имају своје специфично „ткиво“ којим субјективни чинилац – одашиљач поруке, не може до краја овладати. Тај коефицијент „неутралности“ (ентропије) који је и основа *Меклаунове* идеје о медију као поруци, једнак је разлици која настаје између улазног и излазног концепта „пожељне свијести“. Случајеви комуникацијског бумеранг-ефекта представљају примјер коначног и потпуног краха одаслате поруке у сусрету са друштвеном праксом, а често су и посљедица „неутралности“ технике и средстава за комуникацију. Ипак, у пракси много чешће долази до мањег или већег слагања ефеката који су планирани и онога што се појављује на излазу канала, пошто се на специфичан начин преломило кроз медије.⁸⁰

⁷⁹ Морен, Е. *Дух времена I–II*. Београд: XX век. 1979.

⁸⁰ Грујић, Р. *Духови времена*. Београд: БИГЗ. 1994. (стр. 214)

Спорт је, пошто је дио популарне културе и индустрије забаве, морао да се прилагоди, да постане обичан и вулгаран да би био широко разумљив и прихваћен. Исто тако, модеран фудбал је морао да се естетски упрости, да буде врхунски шоу и тако постане пријемчив масовном аудиторијуму. Као спектакл, он најефикасније мобилише емоције и не мора да буде драматуршки садржајан да би освојио публику. Доживљај спортске представе мора да буде интензиван, да заинтригира, да садржи довољно помпе, свјетлосних и других ефеката, насиља, да држи гледаоца под константним набојем као неки акциони филм.

Спортски меч на ТВ може да се упореди са ријалити емисијама, теленовелама или холивудским клишеима којима продуцентске куће освајају тржишта.⁸¹

Пошто су популарни медији и мајстори комуникације направили од играча фигуру звијезде и естетским техникама, само њима својственим, обдарили их посебном ауром углавном за своју употребу, зашто онда и ван комерцијалних сврха он не би био искоришћен као дио стратегије самих фудбалских људи и свемоћних пи-арова. Он у смислу „нове религије”, углавном и сам свјестан тога, мора да одигра улогу свеца који испуњава потребу култа особености и величине, а он је хтио то или не његов тренутни историјски облик. Да ли одлази на отварање, приредбе, школе, земље трећег свијета у својству амбасадора или промотора неке хуманитарне организације, из обавезе према клубу или некој фудбалској институцији, по налогу свог моћног спонзора, он у свакој прилици, прије свега, служи искључиво развоју фудбала и као погледа на свијет и као начина живота. У вијестима и пропагандним програмима се виде велики фудбалери дочекани као месије како стоје пред клинцима исколачених очију, шпалиром вриштећих тинејџерки или како играју фудбал са сиромашним Африканцима у некој прашњавој забити. Њима није тешко да оду и у најудаљенију тачку свијета гдје треба пропагирати и

⁸¹ Колико рецимо људи (жена) само гледа фудбал зато што жели да види Кристијана Роналда („Бред Пит ефекат”), да ли Бекам има нову фризуру или тетоважу, или да ли ће се Гатузо (поново) потући са неким. Граница између реалног и виртуелног толико је танка да ово друго има чак већу онтолошку снагу, тако да тешко може да се говори о некој већој разлици између Тома Круза, Роналдиња, Хи-мена или Паје патка. Сви су они популарно-медијски конструкти. Тако навијач, гледалац, конзумент не ступа у однос са аутентичним човјеком, већ само са његовом медијском сликом.

проповиједати фудбал, јер се на свим тим мјестима регрутују и стварају будући поклоници и обожаваоци. Важно је да индустрија фудбала доживљава експанзију и захвата све већи број људи, а то да ли ће они бити директни учесници или пасивни конзументи није примарно. А ти модерни пророци не доносе боље сутра и смисленост живота, већ илузију; не доноси им књиге и не граде школе, не уче их људскости већ им граде фудбалска игралишта, доносе дресове и лопте. Али не као реквизите, већ као реликвије.

Сваки покушај демистификације у смислу критике или разоткривања односа у модерном фудбалу, унапријед је осујећен. Он не смије да изгуби своје магично дејство, људи треба да имају ирационалан однос према њему, да штовише „уђе у крв“ и у крајњој линији да опстане као нека врста друштвене патологије. Док човјек не пронађе поново Бога у себи и пут ка истинској религији, остаје опасност да нам свјетлост рефлектора и обасјана спортска позорница буде једино свјетло будућности.

Последњих неколико година, многе ТВ станице увеле су тзв. конференцијски пренос, па утакмице које се играју истовремено преносе симултано укључујући слику са стадиона на ком се тренутно нешто интересантно дешава. Тако комплетан доживљај постаје још интензивнији и дјелује као некаква инфузија неповезаних слика, које немају везе са цјелином једне утакмице на коју истински фудбалски обожавалац може да се усредсреди.

Колико се кинематографским средствима и технологијама снимања од фудбалског такмичења може да направи врхунски шоу, најбоље показује енглеска „Примијер лига“ у продукцији „Скај спорта“. То је један од главних разлога зашто се многим љубитељима фудбала чини да се тамо игра најквалитетнији, најзанимљивији и најузбудљивији фудбал. Прије свега, ту је ефекат класичног енглеског стадиона, чије су трибине удаљене само пар корака од терена, дакле перфектна сценографија, врхунска акустика и препознатљиви хук публике, положај и швенкови камере (поготово при постизању гола), изузетна наратија одлично обучених коментатора итд.

2.3. Олимпијске игре и свјетска првенства као „својеврсни ритуали“

Модерна олимпијска филозофија, олимпијски покрет, као и сама пракса модерног олимпизма, немају извориште у Кубертеновој олимпијској мисли: сви битни елементи олимпизма били су створени прије него што је *Кубертен* иницирао организовање олимпијских игара као међународног спортског такмичења и прогласио олимпизам за највишу и једину праву религију.

Олимпијски покрет није настао на темељу развоја спорта, већ под утицајем духовне климе која је владала у Западној Европи у другој половини деветнаестог вијека, која је резултат више фактора. Ријеч је, прије свега, о индустријској револуцији, која је започела у осамнаестом вијеку да би свој пуни развој доживела крајем деветнаестог вијека, која је била основ за изградњу мита о „неограниченим могућностима развоја науке и технике“ на коме се заснива олимпијски „прогрес“. Затим, о развоју монополистичког капитализма и институционализовању нових центара економске и политичке моћи, који настоје да читаво друштво заувјек подреде остваривању својих интереса. На удару су се нашле демократске институције, које су настале као резултат политичке борбе напредног грађанства и радништва, и у том контексту све већи значај добија стварање новог тоталитарног механизма власти који ће бити ексклузивно политичко средство у рукама буржоазије.

Нова богаташка „елита“ тежи да створи такву универзалну и глобалну идеологију која ће да слиједи прогресистички дух новог времена и која ће по својој природи бити аналогна оној коју је имала аристократија у средњем вијеку у виду хришћанства. Ради се о настојању да се уклони еманципаторско наслеђе антике, хришћанства, ренесансе, просветитељства и Француске грађанске револуције, да се „коригује“ либералистичка доктрина, да се затре социјалистичка (комунистичка) идеја и да се успостави непосредна духовна доминација буржоазије над све бројнијим и класно свјеснијим радништвом. Спорт, као отијелотворење основних принципа на којима се заснива капиталистичко друштво у „чистом“ облику, постаје идеално средство за милитаризовање владајуће класе и за пацификовање (деполитизовање) радништва и његову духовну интеграцију у владајући поредак. Институционализовањем спорта, крајем деветнаестог вијека, створен

је механизам који ће постати главна „идеолошка полицијска снага“ (*Хоч*) буржоазије за „успостављање реда у главама људи“ (*Кубертен*) уништавањем њихове критичко-мјењалачке свијести и стварањем карактера лојалног и употребљивог грађанина.

Војни дефиле, поздравни говор највиших представника власти и њихово покровитељство над манифестацијом, детаљи су који ће постати ударни дио олимпијског церемонијала. Они недвосмислено указују на истину да су олимпијске игре замишљене као спектакуларни начин величања и исказивања покорности успостављеном поретку, што значи као „пар-екселанс“ политичка манифестација. „Свечарски карактер“ такмичења (химна, поруке, заставе, крунисање побједника, награда за поезију, итд.) постаће једна од основних карактеристика олимпијских игара. Овоме треба додати и значај који ће, преко енглеског духовног утицаја на Европу и Америку, добити лик енглеског центлмена на формирање прототипа „интернационалног“ спортисте који је симболично отијелотворење аристократских идеала у развијеном капитализму и као такав носилац фер-плеја који ће постати интернационални кодекс „цивилизованог понашања“ у спорту.⁸²

Олимпијска религија била је религија Ахајаца који су са сјевера продрли на просторе Грчке и покорили егејске народе. Богови покорених народа били су женског рода и живјели су под земљом (хтонички богови), за разлику од богова освајача који су били мушког рода и који су пребивали на Олимпу (свјетлосни богови). Култови посвећени олимпијским боговима постају начин наметања патријалхалног поретка старосједицима и начин њихове духовне колонизације.

У изворном смислу, олимпијска идеја има у виду такмичење Француске са „цивилизаним нацијама“, прије свега са Енглеском. Крајњи циљ „мирнодопског“ такмичења на спортском пољу, био је духовна интеграција најмоћнијих држава Западне Европе ради успјешне колонијалне експанзије. Оно што је олимпијској идеји омогућило да постане глобална духовна моћ, јесте то што се појављује као идеолошка перјаница империјализма. Међународни спорт се „претопио“ у олимпијски покрет путем колонијалне идеологије, а не на темељу настојања нација да међусобно сарађују. Модерни

⁸² Симоновић, Љ. *Филозофски аспекти модерног олимпизма*. Београд: Лорка. 2001. (стр. 115)

олимпијски покрет није настао као резултат ангажовања напредних снага свијета ради духовног уједињавања човјечанства на хуманистичким основама, већ као резултат ангажовања европске аристократије, водећих капиталистичких и војних кругова који настоје да дођу до нових сировинских и енергетских извора, јефтине радне снаге и нових тржишта.

Интереси европског капитализма чине извориште „олимпијског интернационализма“ – европска колонијална експанзија, мотор је који покреће модерни олимпизам и даје му правац. Он је био и остао један од ослонаца капиталистичког глобализма који се у разним облицима и са разним протагонистима појављује у модерном добу. Олимпијски „мисионари“ добијају задатак да учине оно што није пошло за руком католичкој цркви као доминирајућој духовној сили Запада: да изврше духовно колонизовање свијета. Олимпизам је први духовни покрет у историји који је добио глобалну димензију – постајући вјесник глобалног капиталистичког тоталитаризма. Он је један од носећих стубова данашњег (америчког) „новог свјетског поретка“, као што је био један од духовних ослонаца фашистичког „новог поретка“ или новог колонијалног поретка који је, крајем деветнаестог и почетком двадесетог вијека, *Кубертен* настојао да успостави.

Могло би се рећи да је олимпизам глобална идеолошка полицијска снага протагониста „новог свјетског поретка“, док је олимпијски покрет својеврсна „интернационала“ капитала и водећих група политичке моћи, која је отијелотворена у МОК-у и другим тзв. „међународним спортским асоцијацијама“, са којима се настоји уклонити међународни правни поредак и успоставити глобални тоталитаризам. Анализа олимпизма нас упућује на сљедећи закључак: онај ко влада свијетом – влада олимпијским покретом. У том контексту максима „важно је учествовати“ (која се неоправдано приписује Кубертену) значи: важно је играти по правилима која диктирају господари свијета и дићи руке од борбе за слободу. Нека јачи владају, а слабији нека им се покоре – то је суштина олимпијске посланице.

У неким погледима, нацистичка идеологија је имала непријатељски став према спорту уопште. Била је присутна и контрадикторност између олимпијске повеље и отвореног расизма нацистичког режима.

Фашистичка идеологија се рађа из духовног ковитлаца који прати све дубоке друштвене кризе, из ковитлаца у коме се сударају вјетрови монархистичке идеологије, традиционалног либерализма, конзервативне идеологије католичанства, ревидираног марксизма од стране реформистичких вођа радничког покрета, до апсурда доведених поставки револуционарног синдикализма, мистичног одушевљења октобарском револуцијом итд., што ће све на неки начин наћи свој израз у идеологији фашизма, у појединим фазама његовог развоја или у појединим дјеловима покрета.⁸³

Амерички, британски и француски лидери Међународног олимпијског комитета и те како су били добро упознати с нацистичком дискриминацијом оних који нису били аријевци и с њиховом политиком усмјереном против спортиста јеврејског поријекла.⁸⁴

Примјера ради, јеврејским екипама је већ 1933. године било званично забрањено да се надмећу са аријевским екипа у било ком спорту. Ипак, тежиште расправе је убрзо помјерено. Није се говорило о томе да ли Јевреји рођени ван Њемачке имају право да се такмиче, већ да ли Јевреји рођени у Њемачкој имају право да се кандидују за мјесто у њемачкој репрезентацији. Од њемачких чланова МОК-а добијена је „недвосмислена“ писана гаранција да се неће толерисати никаква ограничења такве врсте. Међутим, сумње нису потпуно отклоњене и Американци су запријетили да ће повући своје такмичаре. Брендеж, тадашњи предсједник Америчког олимпијског комитета, отпутовао је у Њемачку да би на лицу мјеста провјерио каква је ситуација и његови домаћини су му брзо и лако представили слику какву је желио да види. На брзину је објаснио зашто се Американци и даље противе да се Олимпијада одржи у Берлину, сулудо захтјевајући да Јевреји и комунисти држе руке подаље од америчког спорта.⁸⁵

Сасвим логично се могло претпоставити да ће нацисти спровести у дјело свој наум. Изузетно занимљиво и проницљиво запажање у вези с берлинским играма пружа Бејкер, када каже: „Будући да су рођене у националистичком добру, савремене олимпијске игре

⁸³ Славујевић, З. *Савремени политички мит*. Београд: Радничка штампа. 1986. (стр. 96)

⁸⁴ Armstrong; Richard; Giulianotti; Gary. *Football Cultures and Identities*. MacMillan. 1999. (стр. 89)

⁸⁵ Guttman, A. *The development of modern sports. Handbook of Sports Studies*. London: Sage. 2002. (стр. 61)

су од самог почетка (1896. године) имале пратњу ратничких застава, војних маршева, патриотских пјесама и националистичких супарништва. Ту атмосферу нису створили нацисти. Они су је само довели до апсурдних граница. Олимпијаду из 1936. године су огрнули политичком и војничком одором и искористили је као прилику да покажу њемачку индустријску силу, културни укус и атлетску супериорност.⁸⁶

Нема ни најмање сумње и дилеме, да су олимпијске игре у Берлину биле спектакуларне.⁸⁷

Свјетској јавности готово је непознато, да су ношење олимпијске бакље од древне Олимпије до мјеста на коме се одржавају Олимпијске игре први организовали нацисти у част Олимпијских игара у Берлину 1936. године – да би „доказали“ да постоји непосредна веза између хеленског друштва, духовне колијевке европске цивилизације и нацистичког режима.⁸⁸

⁸⁶ Baker, W. *Sports in the Western World*. Totowa; Rowman & Littlefield. 1982. (стр. 251)

⁸⁷ Дванаест дана прије свечаног отварања игара, бакља је 1. августа запаљена на светом олтару у Олимпији. Проносило је 3 075 тркача, од којих је сваки прелазило око један километар и у правом тренутку је стигла на величанствени „Дојчес Стадион“ у Берлину. Више од 110 хиљада људи зачуло је тридесет труба које су огласиле Хитлеров долазак. Шездесетогодишњи Спиридон Луис, побједник првог олимпијског маратона из 1896. године, налазио се на челу грчке репрезентације, за којом је продефиловао још педесет један државни тим. Неки су поздравили публику нацистичким поздравом, док неки нису. Хитлер је отишао у шест часова увече, поново уз пратњу фанфара, да би након тога све било препуштено ништа мање величанственом Фестивалу олимпијске младости. Ван стадиона, Јевреји су уживали у привременом предаху од антисемитских слогана и, до извјесне мјере, активног прогонства. Што се спортских надметања тиче, по броју освојених златних, сребрених и бронзаних медаља Нијемци су били први, Американци други, а Италијани трећи. Међутим, најбољи у атлетици су били Американци, јер су од могуће двадесет четири освојили дванаест златних медаља. То, ипак, није био највећи проблем. Већина америчких побједника у атлетици су били црнци, а међу њима се највише истакао Џеси Овенс. Освојио је златне медаље и поставио олимпијске рекорде у скоку у даљ, трци на 200 метара и штафети на 400 метара, док је у трци на 100 метара освојио златну медаљу и изједначио рекорд. Хитлер је, наводно, игнорисао Овенса и одбио да се сретне с њим, иако је свим њемачким побједницима честитао лично и јавно.

⁸⁸ „Олимпијска бакља“ је злоупотреба античког духовног блага на нацистички начин, у чему је учествовао грчки двор, власти земаља које су дозволиле пролазак бакље, као и спортисти. 20. јула 1936. године у Олимпији је одржан церемонијал паљења олимпијске бакље. Док је шездесет младића у хору рецитовало Пиндарову „Осму олимпијску оду“, петнаест дјевица је, помоћу јаког сочива, упалило олимпијску ватру. Да би перверзију довели до краја, нацисти су тражили да се провјери да ли су дјевојке стварно дјевице. Церемонија паљења „олимпијске ватре“ је била један од највулгарнијих облика скрнављења античке духовне (религиозне) традиције.

Модерни спорт је од свог настанка само пратио развој капитализма. Некада је атлетика, као „краљица спортова“, била симболични израз развојних могућности капитализма. Данас, када човјек види деформисана тијела спортиста, дјеце и жена поготово, мало остане од одушевљења са којим су некада праћена врхунска спортска надметања. Тијело човјека у спорту све више постаје дио уобичајеног декора капиталистичког свијета на заласку: климатске промјене, загађен ваздух, уништене ријеке и шуме, све већи број истријебљених животињских врста итд. Даљи „прогрес“ на темељу логике профита, могуће је остварити само све већом злоупотребом човјека и његовог организма. Не ради се само о допингу тијела, већ о стварању фанатизоване, гладијаторско – каскадерске свијести која је у стању да доведе тијело до циља по цијену његовог уништења. Стварање „психе рекордера“, подразумјева уништавање личности човјека и критичке свијести која може да постави питање о смислу тог, све очигледније, самоубилачког подухвата. Због тога се иде на све млађе узрасте: што се раније почне, већа је могућност да се свеукупни психо – физички развој дјетета уклопи у задати модел „рекордера“, који се мора остварити да би се постигао пројектовани резултат.

Спорт има нескривену улогу када се ради о остваривању и заштити стратешких интереса владајућег поретка. У данашњем капиталистичком друштву, у коме је деструкција темељ развоја владајућег система, капитал користи спорт да би створио масовни идиотизам. Спорт је постао средство за испирање мозга и за стерилисање мјењалачких потенцијала човјека, облик масовне психотерапије, начин да се људи спријече да баце поглед изван зидина капиталистичког свијета.

За разлику од религиозних култова који се заснивају на трансценденталним вриједностима, спорт је позитивистички култ који се своди на обоготворење постојећег

Иначе, бакља је ношена и преко југословенске територије (правац Ниш – Београд – Суботица). Поводом њеног проласка кроз градове, власти су организовале свечане дочеке. Приликом „боравка“ бакље у Београду, с њом је упаљена свијећа на гробу краља Александра – чије убиство су организовали нацисти. Пролазак бакље кроз Грчку, Бугарску, Југославију, Мађарску, Аустрију и Чехословачку дао је нови подстијек „домаћим“ фашистима и допринјео популаризацији нацистичке Њемачке и нацистичке идеологије. То је био прави резултат ове „пацифистичке манифестације“. „Мост пријатељства међу народима“ који су носиоци нацистичке бакље успоставили био је, у ствари, пут смрти којим ће се ускоро кренути та иста Њемачка, с намјером да уништи балканске народе.

свијета. Символика која доминира на стадионима изражава владајући дух постојећег свијета и представља средство за интеграцију људи у владајући поредак.

Живот као непрестана борба између људи, нација и раса за мјесто под сунцем – то је бит олимпијске побожности. У том смислу спорт је идеализовани облик „правог“ живота, док су олимпијске игре симболично отијелотворење духовног и дјелатног јединства свијета. Олимпизам постаје својеврсна „црна рупа“ у којој треба да нестане сваки наговјештај искорака из постојећег свијета.

Ако се на такмичарски спорт гледа као на заједничку потрагу за изврсношћу, онда насиље, варање и лоше спортско понашање, представљају разне врсте нарушавања спортске етике, које треба санкционисати у спортском такмичењу.

Спортска етика која се може и треба истаћи је она која поштује учеснике као особе, али и она која избјегава да направи двоструку грешку: односно да са једне стране не оставља довољно простора за манипулисање са идејама у спорту које се залажу за интелигентну употребу силе, како са друге стране појединци (спортисти) у потрази за побједом (профитом) не би били у могућности да ураде нешто погрешно што би нарушило морална начела спорта, али и њих самих.

Спорт, као друштвени феномен, је саставни дио културног, политичког, економског и религијског живота једног народа, саставни дио његове традиције и филозофије. У својој суштини је, као и наука, интернационалан, што га чини приступачним и разумљивим свим народима свијета.

Модерни олимпизам није покушај стварања „новог хришћанства“, зашта се залагао *Сен Симон*, већ новог паганизма: хеленска цивилизација представља (идеализовано и осакаћено) духовно извориште и упориште олимпизма. Кубертен настоји да од олимпизма створи религију аналогну античком паганизму која у потпуности интегрише човјека у своју духовну орбиту и уклања могућност да се (критичко – мјењалачки) односи према постојећем свијету. Олимпијске игре постају највиша религиозна церемонија посвећена стварању и величању култа постојећег свијета, што значи основних принципа на којима се он темељи.

Модерне олимпијске игре нису везане за одређено „свето тло“ (попут античке Олимпије) на коме се игре увијек одржавају, већ простор који је од стране „олимпијских отаца“ из МОК-а одређен за одржавање олимпијских игара – тиме што се на њему одвијају игре – постаје „свето мјесто“. Његова „светост“ проистиче из „светости олимпијских игара“, што значи да на њему, док трају олимпијске игре, влада надљудски и надисторијски олимпијски дух. Тзв. „олимпијски мир“ подразумјева да ништа овоземаљско не смије да узнемири одвијање највишег религиозног церемонијала на коме се „најбољи“ представници нација и раса клањају владајућем духу настојећи, „поштено се борећи“, да задобију његову наклоност. Непрестана промјена мјеста на коме се одржавају олимпијске игре није само облик у коме модерни олимпијски паганизам исказује своју динамичност, већ и израз настојања да олимпијска религија „продре“ у све дјелове свијета. Међутим, олимпијске игре нису замишљене као „путујући циркус“ који приказује олимпијске представе. Мобилизација „маса“ за извршавање циљева које пред њих поставља владајућа „елита“ елиминацијом (критичког) ума и њиховом фанатизацијом – представља један од камена темељаца олимпијске доктрине. Истовремено, одлазак на олимпијске игре постаје ходочашће духу који влада свијетом, док су олимпијци „елита“ човјечанства која у име својих нација (раса) борбом на „светом“ олимпијском борилишту изражава безусловну покорност моћи која влада свијетом, настојећи да придобије њену милост.

Култ тјелесне снаге и издржљивости, као израз прогресистичке логике, присутан је код многих модерних хришћанских реформатора. Са развојем радничког (социјалистичког) покрета у другој половини деветнаестог вијека, католичка црква настоји да искористи спорт ради каналисања радничког незадовољства и успостављања контроле над нерадним („слободним“) временом радништва.⁸⁹

У Енглеској, колијевци капитализма, употреба спорта за стварање „добрих хришћана“ имала је два облика. Први, у првој половини деветнаестог вијека, представља

⁸⁹ На то упућује и основна интенција енциклике „*Rerum novarum*“ папе Лава тринаестог из 1891. године (која ће више пута бити објављивана у двадесетом вијеку, задњи пут 1991. године под насловом „*Centesimo anno*“).

педагошки покрет *Томаса Арнолда* који од буржоаске младежи тјелесним вјежбама и спортским такмичењима настоји да створи „мишићаве хришћане“ који ће постати ударна снага енглеске империје. Други, са краја деветнаестог вијека, настоји да „колонизује“ доколицу радника путем спорта и да их духовно интегрише у успостављени поредак у виду „хришћанског социјалистичког покрета“. Отварање „*Колеџа радног човјека*“ у Лондону, од стране *Кингслија* и *Мориса*, у коме су спортске дисциплине постале главно средство за стишавање радничког незадовољства, представља један од типичних облика духовног поробљавања радника.

У Француској је *Опат Динон* покушао је да под плаштом хришћанства развије код буржоаске младежи дух борилачког индивидуализма и култ тјелесне снаге. Слично су чинили „хришћански реформатори“ у другим европским земљама и САД (попут протестантског пастора *Џејмса Нејсмита*, који је званични „отац“ кошарке) настојећи да слиједи „дух новог времена“ и сачувају своје „стадо“ од нових идеја које угрожавају успостављени поредак. Умјесто апостола хришћанства, „хришћански реформатори“ постају апостоли капитализма који припремају терен за устоличење нове олимпијске (паганистичке) религије, која треба да постане главна интегришућа духовна снага друштва и сачува капитализам од пропасти. Капитулација хришћанства пред модерним олимпијским паганизмом један је од облика у коме је капитализам декласирао хришћанство.

Модерне Олимпијске игре су замишљене и као својеврсна спиритуалистичка сеанса. Оне постају церемонијал мистичног спајања „бесмртног духа антике“ са модерним добом и као такве оплодња човјека духом антике – из чега треба да се роди позитивни човјек. Ради се о ауторитарном (тиранском) духу коме одговарају олимпијски богови као бесмртна господарска олигархија која симболизује неприкосновену власт ратничке аристократије над радним слојевима. У модерном добу ова господарска моћ наново силази са Олимпа на земљу, да би се појавила у облику буржуја који постаје капиталистички сурогат античког „хероја“.

Он постаје, као симболични израз времена у коме је еволуција живог свијета достигла свој највиши и недостижни ниво развоја, својеврсни „свети Грал“ који ће

постојећем свијету обезбиједити вјечну младост: олимпијске игре су убризгавање животног еликсира античке Хеладе модерном свијету. Отуда такав значај „светог ритма“ одржавања олимпијских игара: оне су, као „фестивал младости“, регуларна тура подмлађивања капитализма и као такве симболични крај историје.

Олимпизам као идеологија позитивног прогреса је укидање трансценденције и афирмација иманенције као основног принципа развоја свијета. Не постоји било шта што надилази успостављени свијет или што се појављује као циљ у односу према коме се одређује правац кретања цивилизације. У модерном олимпизму није бог тај који одређује сврху живота, већ се све збива према сврси која је задата природним током дешавања (законима еволуције) и из њега проистеклим прогресистичким духом који има квантитативни и тоталитарни карактер и за који је „будућност“ отворена. Олимпијске игре су обред обоготворења основних егзистенцијалних принципа постојећег свијета које су отијелотворене у спорту: модерни олимпизам је култ капитализма.

Фудбал је попримио све димензије религије, има своје храмове (стадиони), свеце и мисионаре (фудбалери, бивши и садашњи), свој Ватикан и папу (Фифа и Блатер), само је још фалио централни предмет обожавања око којег ће се вјерници окупити. Фифа се чак потрудила и да нови свети предмет дође њима, умјесто да се они замајавају напорним и скупим ходочашћем преко земаљске кугле.

Све религије имају у себи клицу експанзионизма, али ово фудбалско мисионарство је до сада невиђено, јер користи сву досадашњу маркетиншку технологију пропаганде, која је доведена до савршенства. А ништа није лакше, него понудити људима трећег свијета, слике, догађаје и посредством тога и производе, за које ће се везати, јер они се по њима још налазе у преткритичком стадијуму развоја свијести. Код њих не морају чак да се изваде сви трикови из маркетиншког шешира западњачког демона доминације, рачунајући на слабо развијену друштвено-критичку педагогију у тим земљама.

Фудбалски феномен није само дакле метафора религије, већ има све одлике које га чине једним заокруженим религијским системом. Једино што са својим перфидним сјајем и лицемјерјем, превазилази све друге религије. Фифа је, у ствари, само

институционализована фудбалска еуфорија и ирационално одушевљење феноменом звани фудбал, који нуди истовремено и катарзу, екстазу, идентитет и забаву, а то не може ниједна друга религија, или неки други вриједносни систем. Фифа је постала озбиљна транснационална корпорација слично, рецимо, Ватикану и Римокатоличкој цркви, уосталом користе готово идентичне „пи-ар“ механизме.⁹⁰

Фудбал је био и остао, као што су то уосталом и други спортови, средство за упознавање и зближавање народа разних земаља. Неријетко су баш фудбалери били претходница одговарајућих политичких и дипломатских акција. Оно што је највише разликује од свих других религија је екуменизам у самој њеној сржи. Добро смишљена екуменска порука фудбала као ујединитеља и нечег што спаја све људе за сада перфектно функционише. Пошто људи немају довољно духа и способности да се спајају по другим културним линијама као што су музика, умјетност, поезија или филозофија, Фифа и слични ће увијек профитирати од тога и потрудити се да фудбал остане најосновнији заједнички именитељ.

Фудбалски пехар, изливен од осамнаестократног злата, постао је тотем и својеврсни „свети грал“ вјерника и атеиста, и брендираних и небрендираних, а Фифа и „Кока-кола“ су се много потрудили да створе нови историјски хибрид, спајајући фетишизам робе који су марксисти тако бриљантно описали поредећи га с религијским фетишизмом. Сви би требали да оду и поклоне се „златној кугли“ свјетског фудбала. И, наравно, да се фотографишу с њом.

⁹⁰ Као један од низа примјера у том погледу је Мундијал 1982. године, који је одржан у Шпанији. Првенство је одржано у вријеме када су међународни сукоби усковитлали све снаге и пријетили да се распламсају у велике ратне сукобе. И баш у таквим условима предсједник Републике Италије, Сандро Пертини, прекида своју државничку, већ започету, посјету Француској, да би присуствовао фудбалским утакмицама италијанске репрезентације на првенству свијета у Шпанији. Финални сусрет између Италије и СР Њемачке у Мадриду увеличали су својим присуством, поред шпанског краља Хуана Карлоса, који је предао пехар „Златни глобус“ побједнику, Предсједник Републике Италије Пертини, Канцелар Савезне Републике Њемачке Шмит и многи други највиши државници и политичари, почев од предсједника владе, шеика до истакнутих министара.

3. СПОРТСКИ РИТУАЛ КАО ОБРАЗАЦ ДРАМАТИЗАЦИЈЕ

Једна је од основних претпоставки, јесте да насиље чини конструктивни елемент феномена екстремног навијања и припадајућег субкултурног стила. У складу са субкултурном теоријом симболичке агресије могуће је, такође, утврдити да навијачко насиље, гледано у цјелини, у већој мјери има симболички него стварни карактер. За претпоставити је да удио симболичког и стварног обиљежја у укупном навијачком насиљу битно зависи од одређених спољних околности и стога о цјелини условљености насилничког понашања. Ту не спадају само ситуације на које указују неки истраживачи тог феномена као што су погрешне одлуке судија, неадекватно понашање полиције итд. Може се претпоставити да се спремност навијача за озбиљније повријеђивање (па чак у мањем дијелу и смртне повреде) њихових супарника битно повећава у околностима продубљене друштвене кризе.⁹¹

Навијачко насиље је вишеструко условљено и распршено на различитим нивоима ривалства и супарништва. У првом реду о друштвеним околностима зависи који ће облик ривалства и непријатељства у одређеном раздобљу функционисати као кључни услов насиља. Нарав тог доминантног услова битно одређује хоће ли насиље бити више симболичко или стварно. Нпр. симболички и ритуални карактер насиља постаје изразитији када доминирају клупска и групна ривалства тј. ривалства карактеристична за спорт. За разлику од тога, у ситуацији када преовладавају национална и политичка ривалства, односно супарништва никла из ширег друштвеног окружења, више долази до изражаја стварно насиље.

Одређени број младих људи упао је у замку агресивности на сличан начин на који се то другима догађа са дрогом. Цјелокупна атмосфера, психички и физички доживљај могу водити у специфичну зависност о агресији, о типу узбуђења који прожима човјека прије, за и послије туче. Може се рећи да интенција већине припадника „фудбалског племена“

⁹¹ Wann; Melnick; Russel. *Sport Fans: The Psychology and Social Impact of Spectators*. Routledge. 2001. (стр. 28)

није повезана с најтежим облицима насиља, али цијело окружење које укључује организацију, полицију, супротне навијаче, одређену атмосферу коју ствара и потом са навијачима дијели доминантна култура, може бити довољан разлог да у тучи главну ријеч воде ножеви и остала хладна оруђа.

Навијачке групе могу се посматрати као неформалне омладинске групе, које обликују специфичан колективно усвојен ритуални начин понашања, карактеристичан жаргон, посебан начин облачења, симболе и знакове, те друге елементе одређеног стила живљења који прихвата велики број младих. Тај стил, израз је и личне омладинске субкултуре коју, попут других субкултура младих (панк, хеви-метал, дарк итд.) обиљежава дистанцирање једног дијела младе генерације од социјалног свијета који их окружује. Кроз такве стилове понашања, изражава се незадовољство многих младих контрадикцијама у доминантној култури и самим друштвом које ту културу означава, те до изражаја долази њихов покушај да се, барем на симболичан начин, разријеша та контрадикторност или барем ублажи осјећај маргинализованости и неиспуњености, бесперспективности и фрустрираности због животне стварности. То је могући одговор на питање које можда највише долази до изражаја, а то је питање како је и зашто фудбалски навијач „самоизабрани хулиган“ јер је фудбал, барем до почетка процеса настајања субкултурног обликовања навијачког свијета, увијек био дио доминантне културе и фудбалски навијач је имао свој статус у друштву.

Важно је знати да је велики дио „родитељске културе“ (родитеља данашње генерације навијача) био дијелом свијета фудбалских навијача. Он је већ и тада, сам по себи, био виђен као „на рубу девијантности“ (у смислу ремећења јавног реда и мира, под утицајем алкохола и сл.), али није прелазио границе хобија или слободне активности, што би ионако било несхваћено и критиковано у оном друштвеном окружењу као „угрожавање нормалног свакодневног живота у којем рад и зарађивање, брачне и родитељске обавезе чине основне координате.“ Управо у тренутку афирмисања субкултуре фудбалских навијача то доводи до разумијевања од стране родитеља, али и до гњева јер су већ познате карактеристике понашања враћене истој родитељској култури њој разумљивим језиком, али са новим, до тада непојмљивим, насилничким карактеристикама. Немогуће је одвојити

проблем навијачког насиља од низа аспеката контекста у којем се јавља, од језика спортских медија који врви ратном и милитаристичком терминологијом, као и других елемената контекста „спортског догађаја“, до спољноспортских аспеката социјализације, родитељског, школског и општег друштвеног окружења.

Сваки појединац жели и покушава створити одређени круг друштва у којем ће бити прихваћен без да превише мијења и прилагођава своје ставове. Та потреба изражавања појединца кроз припадање навијачким групама у својој сржи је позитивна. Сама повезаност са спортом, указује на жељу да се фер-плеј (тј. поштовање противника) као једна од основних особина спорта прикаже као вриједност потребна у друштву генерално. Вјероватно је то било знатно лакше док натјеривање лопте није значило трчање за новцем и каријером.

У садашње вријеме такве појаве нису нимало изненађујуће и због њих се навијачи често приказују у веома негативном свјетлу. Постоји ли у данашњем друштву довољно снаге да се извуку праве поруке које на неконвенционалан начин изражавају сами навијачи и да их се помоћу те исте енергије навијача покуша промијенити, претворити у позитивну покретачку снагу друштва? Таква позитивна снага у друштву, свакако би требала постојати.

Насиље у спорту као социјални проблем данас већ озбиљно мучи већину модерних друштава. Свакодневно у новинама освањују чланци, који нас подсећају на овај проблем. Псовке, провокативни натписи и плакати, уништавање трибина и туче итд. Све је то дио наше спортске свакодневице, гдје тежина одређеног меча и расположење навијача одређују ниво насиља. Политички лидери огласиће се послије сваког нереда изазваног од стране навијача, а затим слиједи осуда јавности и различите санкције о којима одлучују неки спортски савези. На крају се испоставља да је све то само безуспјешно покушавање да се овом проблему стане на пут. Али он је ту и даље, само су последице све горе и горе.

Све је почело на стадионима и спортским догађајима, а убрзо се пренијело на улице градова. Почело је звиждањем страним химнама, скандирањем погрдних пјесама на рачун противника и расистичким изливима бијеса према играчима друге расе, наставило се

дивљањем незадрживих банди и спаљивањем амбасада, а завршило се тешким међусобним премлаћивањима између супротстављених навијачких група, а у најтежим случајевима и убиствима. Лажна борба за „националне интересе“, сада је прерасла у премлаћивање свакога ко се нађе на путу „вјерним навијачима“ и на било који начин им се не допадне.

Убиства међу навијачима су још један од низа доказа, је насиље данас постало модел понашања младих и да спорт више није само такмичење најбољих у коме навијачи уживају бодрећи свој тим. Већина навијача је сада само банда која сије насиље, а у најтрагичнијим случајевима и смрт.

Социолози су одавно утврдили да се друштвени систем састоји из одређених подсистема (економски, политички, културни, образовни). Спорт се не може спојити ни са једним од ових система, али је дјелимично садржан у сваком од њих. Друштвени систем пресудно утиче на спорт, његову суштину, карактер, организациону структуру итд.⁹²

Насиље у одређеном друштву је, такође, његов производ. Често се чују придице о неодобравању насиља у спорту од оних који припадају једном друштву које и само одобрава насиље.

Проблем насиља није у стадиону или спортској дворани, већ у егзистенцијелној и људској ситуацији са другим друштвеним односима. Ако друштво нема милости према онима који су „на дну“ и онима који „испадају из трке“, производиће депресивна стања из којих израста насиље и агресија. Карактеристика спортиста је њихова способност да изграде вољу за побједом. Друштвени систем пружа повољне или мање повољне услове за развој спорта. Организовање спорта зависи од вриједносних оријентација које друштво пропагира. Развој догађаја у спорту, у многим замљама, ишао је по истој шеми за коју се одређено друштво залагало. Деструктивни образац понашања постојао је одувijek, мада се не може приписати природи човјека. Узроци насиља морају се тражити и у друштву и свакодневном животу.

⁹² Коковић, Д. *Доба насиља и спорт*. Нови Сад: ОКО. 1990. (стр. 94)

Спорт појачава групне везе и даје могућност нацијама да се живе и идентификују са својом групом. Спорт је препун ритуала и митова у свим њиховим облицима, било да га изводе сами спортисти или навијачи. Галама и бука су ритуал који стварају гледаоци од аплауза до звиждука, трубљења, па до разочарења које може пратити још већа бука или пак потпуни мир и тишина. Ритуал карактерише и потреба за понављањем, формирањем групе чији се чланови одазивају један другоме и опонашају међусобно, уживање у разиграном представљању. Са групом се саосјећа и поистовјећује, постоји групно уживљавање, опонашање и идентификација.

На тај начин, спорт се користи као средство социјално-групне интеграције, средство буђења патриотских и националних осјећања и подстицања масовних психоза. Спорт је и начин да се гледаоци идентификују не само са групом и екипом, већ са етничком заједницом или ширим глобалним друштвом. Зато он може бити средство спајања и раздвајања народа, класа, слојева и раса.

Свако насиље, диктатура над потребама и вриједностима у спорту води закључку да што је већа криза вриједности, већа су спортска достигнућа и резултати. Најочљивији поремећаји вриједности у спорту: превелика заокупљеност побједом или превише жељан успијех ствара напетост, што води томе да врхунски спорт понекад губи елементе играчког и везује се за завист, мржњу, непоштовање правила и насиље.⁹³

У спорту је уобичајено да се непријатељска и агресивна понашања називају насиљем, па се тако говори о насиљу гледалаца, насиљу на терену (насилнички поступци током игре, међусобни вербални или физички сукоби играча), насиљу родитеља и/или тренера над дјецом спортистима, насиљу над спортским судијама, насиљу над спортским новинарима итд.⁹⁴

Агресивно понашање у спорту подразумијева чврсту, одлучну, снажну игру у којој играчи користе легална средства да би дошли до циља. Због тога је агресивност

⁹³ Коковић, Д. *Доба насиља и спорт*. Нови Сад: ОКО. 1990. (стр. 95)

⁹⁴ <http://www.beznasilja.com/analiza-i-rezultati.php> (08.09.2013)

несумњиво суштинска компонента спортског успјеха. Агресивност у спорту је понашање изван правила спорта које је намјерно усмјерено на повријеђивање или оштећење других учесника, без обзира да ли је у основи таквог понашања жеља да се постигне неки крајњи циљ, или да се изазове бол и повреда друге особе.

Под насиљем у спорту подразумијевамо сваку ријеч или поступак спортисте, тренера, судије, родитеља, гледаоца или другог учесника у спорту који наноси повреду онима који су укључени у спортску активност⁹⁵.

Спортска такмичења су по својој природи најближа рату. Практично, она су подражавања ратних окршаја. На то упућују и изрази који доминирају у спорту: противник, побједа, пораз, напад, одбрана, контра-напад, јуриш, линија одбране, стратегија напада, разбити противничку одбрану. Сцене са отварања спортских представа, заставе, химне, дефиле, тактови корачнице коју по правилу изводе војни оркестри, стројеви корак - све то прије подсећа на ратни сукоб него на игру слободних људи. Интересантна је и природа спортског окршаја. Сваки тим има „свој“ дио терена (територију) са које „креће у напад“ на противничку територију на којој се налази вриједност коју противник настоји да сачува. Постизање коша или гола представља пораз бранилаца, с тим што су стечени поени симболичан израз вриједности плијена који је задобијен. Сваки напад је борба, а утакмица рат у коме је побиједио онај ко је успио да побиједи у већем броју борби и на тај начин освоји већи број поена (већи плијен).

Клуб је организован као својеврсни средњовијековни клан. Боје, грб, химна, стварање херојских митова о „највећим играчима“ (борцима) који постају легендарни узорци за млађе чланове и симпатизере клуба (клана) као и средство за задобијање престижа међу клановима - све то личи на борбе из прошлости. Што се тиче стадиона, он је својеврсно утврђење и као такав сједиште клана, док је играчки терен „свето земљиште“ из којег извире животна снага клана. Тензија емотивног, доведена је до усијања: у тренуцима побједи, спортиста се осјећа као симбол клана и идол слављеничких маса, у тренуцима пораза осјећа се као биједни издајник који је побјегао са бојног поља.

⁹⁵ <http://www.beznasilja.com/analiza-i-rezultati.php> (08.09.2013)

Захтјев за побједом потискује и руши све људско у човјеку. Страх од пораза, што значи страх од будућности, доводи до тога да човјек у противничкој повреди, види своју „срећу“. Што је сукоб драматичнији, то спортиста у свом противнику мање види човјека, а више објект на коме треба да докаже своју „вриједност“, види у њему опасност која угрожава његову егзистенцију.

Фудбал је спорт који у себи носи нешто што изазива неvjероватну количину навијачких страсти. У већини земаља света фудбал је национални спорт и као такав има велику медијску пажњу али и пажњу публике. Спортске рубрике највише мјеста поклањају управо фудбалу и догађајима који су са њим у вези. Баш те рубрике носе и многе наслове везане за насиље на фудбалским теренима, праћене сликама вандализма. Ти прикази насиља у медијима побуђују националне осјећаје и утичу на формирање ставова гледалаца и навијача према својим екипама и екипама противника. На развој агесије у спорту утицала је и стална измјена правила, која су омогућила промјену начина игре.

Поткријепљивање хулиганства од стране медија је и приказивање сцена нерета у којима учествују млади хулигани. То је само идеја за младе људе како да се докажу остатку групе и добијају жељу за вођством. Највећи преступници постају најистакнутији и најзапаженији чланови групе, а прављење нерета је начин да се привуче пажња на себе. Чак и чин хапшења приказан на телевизији не изазива срам већ понос код младих хулигана и рејтинг у групи му расте.

Политички поглед на фудбалску утакмицу, изражен од стране неких писаца, види је као невероватно прикривену дрогу понуђену од стране капиталистичких експлоататора. Рани комунисти гледали су на религију као на „опијум за масе“ и поједини савремени социјалисти тумаче фудбал на сличан начин.

Тешко је одолити потреби да се одбаци овај приступ као ништа више од политичког нагађања. Видјети нешто глобално популарно као што је фудбал на овакав јностран начин је готово смијешно. Постоји, међутим, мало зрно истине у аргументу. Иако је ово зрно неправедно увећано, не треба га занемарити, а то је вриједно испитивања на начин којим су љевичарски екстремисти стигли до својих закључака.

Они фокусирају своју пажњу на начин на који је почео организовани фудбал великих размјера. Када су власници фабрика у Енглеској деветнаестог вијека били приморани да скрате радно вријеме својих запослених, настао је проблем чиме би се мушкарци окупирали током те новонастале разоноде. У вријеме када се то десило, елитне јавне школе биле су у процесу формализовања фудбала и рани побједници *ФА Куна* били су тимови „*Old Etonians*“, „*Old Carthusians*“ и „*Oxford University*“. Када су ова млада господа завршавала школовање, често су свој ентузијазам за фудбал носила са собом у своје нове животе које су живјели као чланови породичних пословних царстава. Тимови радника су охрабривани да играју једни против других као начин на који ће трошити своја новослободна суботња поподневља.

Са социјалистичког гледишта, овај развој је имао двоструку предност за власнике фабрика чувајући беспослене мушкарце од несташлука (и пабова) и истовремено чинећи их физички спремнијим за рад у фабрикама. 1885. године, успјех ове „капиталистичке завјере“ био је такав да су неки од радника фудбалера постали професионалци. За веома кратко вријеме, професионални фудбал постаје правило умјесто изузетка и стари аматерски клубови из елитних школа почињени су у страну и на крају елиминисани. Сада огроман број других радника захтјева да види игру својих бивших сарадника идола, нове професионалце, на фудбалском терену. Ера фудбалских присталица је рођена. Трибине су изграђене. Улазнице су се почеле наплаћивати. Гледаоци можда не могу добити физичку кондицију гледањем утакмице на начин на који су играчи то постизали, али ако утакмица може задржати раднике закупљеним у суботу поподне и чинити их поносним на њихове локалне тимове, онда је то такође одговарало циљевима капиталиста. Задовољни радници раде више.

Дакле, власници фабрика су постали директори фудбалских клубова и охрабривали нови тренд колико год су могли. Огромни стадиони су подигнути и традиције великих клубова су његоване у свим већим индустријским центрима Енглеске. Нова експлозија професионалног фудбала, била је поклон на златном тањиру (кажу социјалистички писци) за буржоаске манипулаторе. Док су се правили да причињавају велико задовољство својим радницима организујући нови спорт, они су их тачније речено експлоатисали у

стварности. Они су их претварали у аутомате, са фудбалском утакмицом као не више него вјешто прикривеном игра-верзијом радног стила у фабрикама и предузећима.

Траг за ово, како се тврди, лежи у ријечима које су се користиле да се похвали фудбалер. Честитало му се на огромном труду и његовом високом радном темпу. Али како би могао „играч“ имати „радни темпо“? Играч мора сигурно да има „играчки темпо“, али о таквој ствари се никада није размишљало. Увијек је био „радни темпо“. Што значи, наравно, да члан професионалног фудбалског тима није био играч, већ прерушени радник. Социјалистички критичари виде ово као лукави начин капиталиста за промовисање капиталистичке радне етике, чак и током слободног времена радника када се, наводно, они опуштају и одмарају.

Ово је фудбалски сценарио како га они описују. Њихов поглед може се сумирати као тумачење развоја модерног фудбала као буржоаско - капиталистичке завјере да задржи радничке умове да славе тешки рад и држи их ван политичке побуне. Конкурентна, енергична природа фудбала води рачуна о првом, а тренуци заједничког узбуђења, заједно са клупском лојалности, брину се о другом.

Сасвим је могуће да су такве мисли прошле кроз главе неких од бескрупулозних фабричких шефова у викторијанска времена, али да се ово види као цијела основа за развој спорта, јесте ништа више него гломазна дисторзија. Многи власници фабрика били су дубоко забринути за добробит својих радника и подржали су фудбал као начин обезбјеђивања истинске забаве за њих. Поред тога, тешко да је радницима игра била наметнута - они су је захтјевали - и ускоро су сами били активно укључени у организовање и промовисање игре, а истовремено их фудбал није спријечио да постану политички активни или остваре напредак у радничким синдикатима. Како су се њихови услови побољшали током година, постали су довољно добро плаћени да бирају из широког дијапазона забаве и окупације током суботњих поподневља, али се и даље на хиљаде њих скупља на фудбалском стадиону сваке седмице. И, узгред, тако је било и код њихових комунистичких еквивалената у Источној Европи, упркос тамошњем одсуству „репресивних услова развијеног капитализма“ за које се тврдило да су од суштинске важности за раст фудбалског ентузијазма.

Можда зрно истине у аргументу који види фудбал као друштвену дрогу, након свега и није политичко, већ има везе са људском природом. Ако је могуће пронаћи неки друштвени догађај који је узбудљив, забаван и чини велике групе људи фасцинираним, онда да, заиста ће бити мање вјероватно да ће се занимати са политичким тероризмом и крвавим побунама. Постоји много већа шанса да ће они утицати на политичке и друге промјене на мање деструктиван начин. То је лоша вијест за политичке екстремисте, али не нарочито узнемирујуће за оне који његују професионални фудбал.

Шта год друго могао бити, модеран фудбал је свакако велика забава, са свим замкама шоу-бизниса. Он има велике звијезде, представе виртуоза, свечане прилике, фан клубове и групе, а ипак има врло амбивалентан однос према овоме, његовом најгламурознијем лицу. Сторжији елементи игре посматрају посегнуту театралност некако деградирајуће. У Енглеској постоје многе ствари које су одлучно „не крикет“; у Европи као цјелини, такође постоје неке ствари, чини се, које су дефинитивно „не фудбал“. Њихови напреднији противници виде њихово опрезно кокодакање као фосилизован викторијанизам и оптужују их за третирање фудбала као дрхтаве дјевице у потреби за појасом невиности.

Постоји велики јаз између европског и сјеверноамеричког приступа фудбалском догађају. У Сједињеним Америчким Државама сваки напор се предузима како би гледаоци били задивљени и забављени, и прије и за вријеме утакмице. Постоји шарена парада са оркестрима и плесачима; ту су и заводљиве чирлидерсице; постоји разрађен музички план и обилно снабдијевање храном и пићем посматрача у својим удобним сједиштима. Играчи праве театралан улаз на догађај, а током игре гигантски електронски семафор пружа промјенљиве информације у свакој фази такмичења. Чланови тима се третирају као звијезде, са новинарима који окупирају њихову свлачионицу и са многим јавним наступима далеко од стадиона због поправљања њиховог гламурозног статуса. Пуританцу, америчка утакмица изгледа као музички спектакл, са кратким интервалима спорта.

Упечатљив је контраст са типичним енглеским фудбалским мечом, посебно оним који се играо осамдесетих година прошлог вијека. У Енглеској тешко да постоји било какво рекламирање утакмица и мало публицитета о будућим догађајима. Разлози су

универзално жућкасто-смеђи, хладни и влажни. Чак и при ужасној енглеској клими, гдје се игра одвија током најгорих зимских мјесеци, многи гледаоци морају стајати на влажном бетону без склоништа од кише. Они који стоје под кровом морају се збити у нешто што изгледа као прерасла стаја, а они који су слаби толико да инсистирају на сједењу морају то урадити на сједиштима која су стара, тврда и скучена. Изван фудбалских терена налазе се лоша паркиралишта, а унутра јадно угоститељство. Борећи се у својим мјестима много прије почетка утакмице, гледаоци морају да чекају стрпљиво нападнути пуштањем снимљене музике на грубо дисторзивним звучницима и суочени са мрзовољно празним тереном. Током паузе на полувремену биће увесељавани за више пуцкетајућих најави преко разгласа и на крају игре ће с муком стоички пјешачити ка излазу са стадиона уз звук пискавих ирелевантних поп пјесама.

Упркос овим ужасним условима, стотине хиљада људи присуствује утакмицама - из седмице у седмицу, и ријетко се жали. Неколико клубова је покушало побољшати ситуацију са мањим забавама - лутријом или локалним бендом трубача - али озбиљно затезање лица древног фудбалског ритуала је практично непостојеће у Европи данас. Ово није у потпуности ствар лијености или самозадовољства. За многе присталице, спартански услови се заправо преферирају. Сваки потез да се уведу побољшања би се посматрао као „мекан“. То би значило поигравање са традиционалном тврдоћом игре. „То онда више не би био фудбал, зар не?“ је уобичајени одговор.

У извјесном смислу шта ови традиционалисти говоре је, с обзиром да је искушење присутно на терену, ми, гледаоци, морамо такође мало патити да би више били дио тог искушења. Ако имамо „тешко“ послеподне, он ће остати тврд спорт - задржаће свој ритуални квалитет, као тест мушкости, не само за играче који нас представљају, него и за нас саме такође. Ако је ублажен удобним сједиштима и модерним садржајима, снага ритуала ће патити. Он ће се срозати од светог мушког окупљања у племенској кући на удобан породични излет.

Несумњиво, овај тврдокорни став је тај који је одржао интензивну племенску атмосферу европских фудбалских утакмица и дао им њихово посебно церемонијално расположење. Биће интересантно видјети колико ће дуго опстати наспрам нових

америчких достигнућа и да ли ће успијети да се одупре свим облицима напретка у наредним годинама .

Све ово набројано је онда седам лица фудбала, која га заједно чине много вишим него „само игра“. Она очито објашњавају зашто га неки тако страсно воле и други тако усрдно мрзе. Она показују његове предности и његове слабости. И они указују на опасност идентификовања фудбала у само једном од његових лица. Свака посјета фудбалској утакмици је богат сусрет са свим од многих племенских аспеката одједном. Тамо су, неизбежно, узнемирени менаџери који вичу тактичке савјете у њиховом очајничком лову на голове; тамо, тријумфални играчи скачу да загрле и прихвате један другог послје успјешног напада на непријатеља; тамо, старији директори се комешају преко својих лигашких табела и сањају о порасту статуса и промоцији у вишу дивизију; тамо, масовне присталице хорски пјевају док се њихови идоли поново појављују на светом терену; тамо, мрмљају стручњаци који су све то прије свих видјели и знају, са дубоким песимизмом, да су добри стари дани правога спортског понашања отишли заувјек; и тамо, танко одијевени млади навијачи груписани на леденим трибинама тако показујући мушкост, спремни да бодре до промуклости фудбалске звијезде какве они сами никада не могу постати.

Враћајући се још даље кроз вријеме, до народног фудбала средњовијековних времена, долазимо у вријеме када нису постојале специјалне арене. Утакмица се играла по сеоским улицама, преко поља и ливада, па чак и дуж корита ријека и потока, било гдје би сила кретања одвела борбене гомиле играча. Голови су често били јако раздвојени, чак и по неколико миља у неким случајевима, и није било никаквих правила нити граница. Када су енглеске јавне школе преузеле игру, школска игралишта, често са подлогом од камених плоча и заидана, постала су центри активности и аутоматски ограничила област игре. Са таквим тврдим подлогама, повреде су биле сувише честе, али страст за игром била је толико велика да чак ударање меса од камен није могло зауставити њен напредак. У циљу да заштите удове својих ученика, школе су принуђене да обезбиједи мекше замјене за ова дворишна игралишта. Учинили су то обиљежавањем посебне области на околним пољима, имитирајући правоугаоне облике старих игралишта. Фудбалски терен је рођен.

Касније, када су фабрике преузеле игру из школа, парчади отпадног земљишта су купљени јефтино, обично у близини локалне жељезничке станице. Сирове шупе и трибине подигнуте су око ивице области играња, често само неколико метара од ивичних линија. Локална публика стизала је пјешке или бициклом; посјетиоци су стизали парним возом. Највише их је морало да стоји, често напољу на киши и са мало заштите од хладних зимских вјетрова. Опет, страст за игру била је толико интензивна да их се мало жалило. Присуствовање мечу постало је заједничко „искушење поднебља“, скоро као тест мушкости. Овај понос на жилавост догађаја задржава се и данас, а многи млади навијачи ипак одолијевају идеји да удобно сједе док гледају своје хероје.

Остали нису дјелили тај спартански поглед. Постепено, изграђени су већи и бољи нивои сједишта, једући траке земљишта које граничи са тереном. Гужве су расле и све већи простор је напросто постајао потребнији и неопходнији, али су „Племенске територије“ већ биле порубљене ширењем урбаног становања. Како су цвјетали индустријски градови, отворене површине око фудбалских терена изненада су процвјетале у густо збијене редове градских кућа. Иако је ово задржало племенске центре у самом срцу њихових заједница, такође значи да су постајали све више скучени и загушени. Затим, са доласком двадесетог вијека, дошло је веће богатство. Моторна возила замјенила су бицикле и на дан утакмица потоци возила конвергирани су ка сваком стадиону. Огромни ауто-паркинзи постали су потребни, али за њих није било простора на располагању и стране сусједних улица постале су загушене саобраћајем.

Овај проблем постоји и данас у већини од деведесет и два професионална фудбласка терена у Енглеској, и он изазива све већу забринутост. Неки клубови су срећни и имају простора за проширење, али већина је беспомоћна. Неки су изградили импресивне нове трибине како би угостили хиљаде људи који долазе на сваку домаћу утакмицу, али већина и даље нуди иста стара дрвена и метална скровишта која се дижу изнад терена деценијама, обично подупрта са тешким металним стативама које кваре поглед многих гледалаца. Упркос томе, број притужби је мали у поређењу са степеном нелагодности.

Свеједно, племенске старијешине су несрећне. Они желе модернизацију и побољшања на високом нивоу. Странцима, који читају о запањујућим сумама новца који

се плаћа за трансфер играча, тешко је разумијети зашто се не троши више за ажурирање објеката. Енглеска је традиционални дом фудбала и њене тековине имају готово институционализован коријен у цјелокупном енглеском друштву.

Постоје два разлога за ову стагнацију. На првом мјесту, новац потрошен на новог играча има пореске предности у томе што може да се отписује као „расход“, док је новац потрошен на модернизацију стадиона опорезив. Друго, клубови су пристрасни против селидбе из својих скучених, али историјски богатих традицијом, старих основа на локације изван градова који их подржавају. Нови простори би имали пространија паркиралишта за аутомобиле, терене за тренинг и све остале попутне објекте, али би им недостајала магична аура огњишта старих предака.⁹⁶

Позиција у другим земљама је веома различита. У недостатку античког наслеђа енглеских клубова, оне су биле слободне да искораче са стилски дизајнираним новим стадионима, често у размјерама које одузимају дах. На дневном реду су велике криве армираног бетона умотане у нивоима око пажљиво дизајнираног терена са широким маргинама, заштићеног дубоким рововима и доступног играчима кроз подземне тунеле.

За фанатике енглеског фудбала, ови модерни стадиони у Јужној Америци и континенталној Европи, у новије вријеме и у Азији и Африци, су сувише безлични, травњаци сувише удаљени, а сва сједећа мјеста превише контролисана. Енглец воли да осјећа како дише за врат играча који изводи убацивање уз аут линију, и да се урони у помамљену гомилу стајајући тијело уз тијело на трибинама. Различити облици различитих трибина му дају осјећај посебне локације и пружају сваком терену његов карактеристични идентитет. Он је опрезан према архитектонској елеганцији која уништава старе племенске специфичности. Као и у многим другим аспектима фудбалског свијета, тврдоглаво традиционални и логично побољшани модернизам настављају да се боре.

Само при самом зениту територијалног изгледа овај сукоб блиједи. На великим стадионима главних градова, гдје се одигравају међународни мечеви пред заиста

⁹⁶ Изузетак је новији стадион „Арсенала“ који носи назив „Емирејтс“ и који је у историју послао култни стари стадион „Хајбери“. Такође, ту је и нови „Вембли“ у свој својој моћи и раскоши.

огромним гужвама, нема мјеста старомодном и историјском. Овдје сама величина операције захтјева најефикасније рјешење које модерна архитектура може да понуди.

Ако се странац упита гдје се налази најимпресивнији од свих националних супер стадиона, вјероватно ће изабрати једну од најбогатијих земаља западног свијета. Али ће он бити у криву. Парадоксално, најгигантскији и најскупљи стадиони могу се наћи у неким од сиромашнијих земаља. Свакако најпознатији и некада највећи фудбалски стадион на свијету је у Бразилу.⁹⁷

Једном рјечју, бразилска „Маракана“ је – „дин“. Она стадионе свих других земаља доводи до срама. Своју премијеру је доживјела на Мундијалу 1950. године.

⁹⁷ Иако је данас стар тачно шездесет и четири године, стадион „Маракана“ у Рио де Жанеиру и даље држи рекорд за највише публике на било којој фудбалској утакмици – 199 854. А они су били само дио публике који је куповао карту; укупан број гледалаца је вјероватно био далеко већи од 200 хиљада. Ниједан други стадион никада није достигао ову цифру.

Изграђена у облику огромног овала, „Маракана“ је дуга 300 метара и широка исто толико. Врх трибина је преко 100 стопа од земље и процијењено је да су најгоре смјештени навијачи удаљени више од 400 метара од центра самог терена. Ова удаљеност би пореметила типичног енглеског навијача, али за просјечног становника милионског Рија, величина арене значи да постоји много већа нада да се види бар нешто од акције.

Терен „Маракане“ је брањен, као код неког древног замка, дубоким, десет стопа широким јарком. Посматрачи доведени до помаме од узбуђења игре су практично онемогућени да пређу ову жестоку препреку и нападну „свету арену“.

Трибина од три нивоа, изграђена од 435 000 тона бетона, нуди сједишта за 36 000 људи на нивоу тла, под називом „Герал“ (на португалском значи „општи“). На другом нивоу постоје мјеста за 30 000 људи у тзв. „Кадеирас“ („столице“ на португалском) и још 1 500 мјеста у пет кутија од по 300 сједишта које се зове „Камаротес“ („кабина“). Трећи и највећи ниво, под називом „Аркуибанкада“ („трибина“), даје 100 000 сједишта и стојећи простор за много више људи. Он, такође, угошћује новинаре у 438 специјалних прес сједишта, са додатних 20 климатизованих ТВ и радио коментаторских кутија. Коначно, ту је и привилегована секција која садржи више од 3 000 „животних чланова“ - људи који су купили своја посебна мјеста „у недоглед“.

Упркос својој масивној величини, стадион „Маракана“ може да се испразни за само петнаест минута, без обзира колико је пун. Улазне брзине су такође импресивне, са не мање од 120 наплатних кућица које продају карте и 86 баријера (обртних крстова).

Иза сцене, обимни објекти укључују такву углађеност као што су посебан пут испод трибина резервисан искључиво за санитарска возила, хотел са 100 кревета, првокласни ресторан, шест свлачионица од којих је свака са засебним улазом на терен, рефлектори за освјетљење од 330 000 вати, велики електронски семафор и аутоматска размјена која опслужује 120 телефона на стадиону.

Грандиозна „*Маракана*“, чији је капацитет био 200 хиљада мјеста, име је добила по ријечи „*maraca*“, која на језику бразилских старосједилаца означава инструмент – удараљку којом се даје ритам (обично је то шкољка испуњена каменчићима).⁹⁸

„*Маракана*“ је доживјела значајне промјене тек за недавно завршени Мундијал у Бразилу, када је естетски дотјерана готово да савршенства, али јој је капацитет значајно смањен. Данашња, „*Нова Маракана*“ прима „свега“ 78 838 гледалаца или боље речено, толико данас има сједећих мјеста. Комфор и лагодност данашњег времена, преузели су примати и замјенили гладијаторски дух некадашњег непокоривог Бразила.⁹⁹

На глобалном плану, од тада па до данас, гледано са перцепције величине и монументалности фудбалских стадиона, било је јако мало напретка, осим у једном смјеру, и за то морамо гледати сјеверније од Бразила ка необично покривеним стадионима у САД. Ове огромне зграде су куполасте катедрале спорта. Оне штите играче и гледаоце подједнако од елемената и стварају изоловани унутрашњи свијет арене узбуђења.¹⁰⁰

⁹⁸ Латиновић, Б. *Мундијал кроз историју*. Сарајево: Vuubook. 2014. (стр. 25)

⁹⁹ Символика је очигледна. Посебно ако узмемо у обзир и катастрофалан и крајње шокантан пораз Бразила од Њемачке (1:7) у полуфиналу овог Мундијала, који је већ сада себи по много чему пришио етикету и префикс „историјски“.

¹⁰⁰ „Астродом“ у Хјустону (Тексас) отворио је тадашњи предсједник САД Џонсон 1965. године. Подизао се преко 200 стопа према тексашком небу, двоструко више од стадиона „Маракане“, али смјештајући далеко мање људи, са максималним капацитетом од „само“ 66 хиљада гледалаца. Уместо три нивоа, он има шест. За многе своје богате гледаоце, „Астродом“ обезбјеђује 53 супер-луксузне, 24 сједеће „небеске кутије“ које, чак и у својим раним данима, коштају пет хиљада фунти по сезони за изнајмљивање.

Највећа карактеристика „Астродома“ јесте удобност гледалаца. Не постоје саобраћајни застоји док се долази и одлази. Педесет саобраћајних трака простире се из кружне стадионске грађевине, у свим правцима. Свако долази аутомобилом, али увијек постоји простор за паркирање и на крају утакмице трибине се могу испразнити у шест минута, а паркинг за петнаест. Хостеса обучена у хромирано злато вас води до вашег сједишта. Ако сте гладни, можете јести у једном од пет ресторана са укупним капацитетом од 3 280 мјеста, гдје још увијек можете пратити дешавања на терену преко надзорне телевизије.

Клима је био један од највећих проблема постављених „Астродому“. Његов филтриран, константне температуре, циркулишући ваздух захтијевао је систем контроле тежине преко 6 500 тона и по цијени од, чак и кад се вратимо назад у шездесете, запањујућих 1 500 000 фунти. Други задатак је био да се обезбиједи електронски семафор довољно велик да се уклопи са спектакуларном унутрашњошћу „Астродома“. Чудовиште које је на крају инсталирано имало је „информациони простор“ од пола акра, а захтијевало је седам људи који би управљали са њим.

Успјех „Астродома“ је довео до других покривених стадиона, као што је, са 80 хиљада сједишта, чувени „Понтијак Силвердром“ у Мичигену, који је прекривен са великим, балонастим кровом који се држи високо уз помоћ ваздушног притиска. Потребно повећање притиска како би остао у ваздуху је не веће од четвртине од један одсто притиска спољног ваздуха, и недетектабилно је. Опет, вјештачка трава се користи и то је, заиста, постала стандардна површина за сјеверноамерички фудбал.¹⁰¹

На другој страни свијета, руски фудбал има свој посебан облик церемоније прије утакмице. Први пут се о томе свједочио на Западу, непосредно послје Другог свјетског рата, када је познати московски фудбалски тим „Динамо“ направио турнеју по Енглеској и изазвао велико изненађење, како код навијача који су се појавили на њиховом првом мечу, у „Челсију“, тако и код својих противника. Десет минута прије почетка игре, руска екипа, са свим крупним атлетима, нестала је у своју свлачионицу. Када су се поново појавили уз играче „Челсија“, гледаоци су били запањени видјевши да сваки од жилавих, осједјелих посјетилаца носи под руком велики букет цвијећа. Стајали су држећи ове лијепе букете током свирања националних химни, а затим, на срамоту својих противника из „Челсија“, паметно закорачили напред и, са укоченим наклоном и строгим „покер – лицима“, поклонили својим супарничим бројевима „цвијет пријатељства“.

Како је фудбал постао све више интернационализован и све више телевизијски пропраћен, локалне варијације у уводним ритуалима пред меч су постале мањи проблем. Сви знају шта данас можемо очекивати на великим догађајима.

У току раног, пробног периода, пријетила је криза овом гигантском стадиону. Упркос 4 500 свјетала у великој куполи, трава на прелијепом терену одустала је од духа и добила депресивну браон боју. Журно истраживање довело је до проналаска једне вјештачке подлоге која се зове, неминовно, „Астротурф“. Велика предност овог развоја је та што се на оваквој површини може играти више пута без икакве штете која је присутна на обичним травнатим теренима, гдје је учесталост игара морала да буде строго ограничена због очувања здравља траве.

¹⁰¹ Овај стадион је ушао у историју, тиме што је на њему одиграна утакмица на Мундијалу 1994. године између САД и Швајцарске (1:1) чиме је постао први стадион-дворана (затворени простор) у којем је одиграна једна утакмица свјетских првенстава.

Кључ за разумијевање ових страсти лежи у структури игре. Сваки меч је контрадикција, будући да је одједном и веома предвидљив и веома непредвидљив. Једноставност правила и познавање са тактичким потезима, чини да сваки тренутак игре буде одмах разумљив за посматрача. Али упркос томе, нико не може никада бити сигуран шта ће се следеће догодити. Теме могу бити озбиљно ограничене, али су варијације бесконачне.

Овај контрадикторни квалитет значи да, без обзира колико искусан члан племена постаје у праћењу редосљеда игре, никада није у стању да се опусти ни на један секунд. У тренутку, све се може промијенити. Оно што се чинило да је миран, безбједан тренутак изненада избија у муњевити контранапад, а опуштеност се окреће још једном на панику. То је као да, од тренутка када судија означи почетак меча, лопта постаје жива граната и ниједан члан племена не може да одвоји поглед од ње, све док не, или експлодира у мрежи противника или се деактивира због паузе у игри.

Ова идеја о „живој“ и „мртвој“ лопти је корисна за разумјевање основних образаца игре. Сваки меч се састоји од око двије хиљаде контаката са лоптом, хиљаду прије полувремена и исто толико послје. Већина ових контаката су, наравно, ударци, али они такође укључују ударце главом, прсима, убацивања иза аут линије, нехотичне одбитке од тијело и, у случају голмана, хватања, бацања, боксовања и дотицања врховима прстију. Двије хиљаде јединица акције игре јавља се у дугом низу неправилних налета, неких кратких, а неких дугих. У типичном мечу има око стотињак ових периода интензивне активности, током које је лопта „жива“. На крају сваке акционе секвенце, лопта постаје „мртва“, било зато што је дошло до неких повреда правила (што доводи до слободног ударца или пенала), или зато што је лопта отишла ван игре (што доводи до гол - аута, корнер ударца или убацивања), или зато што је постигнут гол (проузрокује нови полазак са средине терена).

Да би јасније разумјели ову оптимална-брзина/оптимална-непредвидивост фудбалску узбудљивост, сецираћемо анатомију једне изабране утакмице. Очигледно да би

ово требало да буде меч, за коју посматрачи сматрају да је један од највећих и најљепших икада одиграних.¹⁰²

Ријеч гол је прошла кроз више фаза промјене значења. Првобитно је коришћена као препрека или нека врста баријере; затим за ограничење или границу; затим, тачније, за ознаке границе као што су камен, стуб или неки други оријентир. Још даљим сужавањем његовог значења, он је постао посебна ознака која указује на почетну или крајњу тачку трке. На крају је дефинисан као мјесто које је потребно досегнути у такмичарском спорту.

Када је фудбал постао организованији и поље игре ограничено, погодни и већ постојећи „гол-објекти“ нису били увијек доступни, тако да су морали бити подигнути намјенски голови, у облику дрвених стубова. Умјесто да се лоптом додирују ове стативе, играчи су сада морали да је провуку између њих или је носе поред статива. Умјесто тога, побједа је отишла страни која је „голирала“ чешће у фиксном временском периоду. Постало је неопходно да се води евиденција како се игра настављала и то се радило сјечењем уреза у дрвету статива.

Сјечење или бодовање на стативама, довело је до стварања фразе постизања гола. У почетку, ово се односило искључиво на биљежење побједничких акција, али како је вријеме текло постизање гола почело је да се односи на саме побједничке акције. У овом новом значењу, постизање гола замјенило је ранију фразу голирања лопте.

То је разлог зашто се, када модерни фудбалер унесе лопту између статива, каже да је он „погодио“. И то је такође разлог зашто ријеч „гол“ сада има два потпуно различита значења, мислећи не само на комад опреме – двије стативе, пречку и мрежу - али и на тријумфални успјех стављања лопте унутар гола.

¹⁰² Изабрали смо утакмица између Аргентине и Француске са Свјетског првенства 1978. године, које је одржано управо у Аргентини. Аргентина је побједила (2:1), али је то био равномјерно избалансиран сусрет и тако бриљантно борбена утакмица, да је легендарни Енглец Боби Чарлтон био дирнут да узвикне: „То је једна од најбољих међународних утакмица које сам икада видео.“ Пошто он није био сам у оваквом погледу, ова утакмица је подвргнута анализи „лопту по лопту“ како би сазнали шта савршен сусрет има да понуди у смислу акционих секвенци, образаца и структура.

У овом смислу „голови“ су постали климатски догађаји у животу фудбалског племена. Они с љубављу говоре о лијепим головима, драматичним головима, сензационалним головима – гол мјесеца, гол сезоне, гол живота, гол вијека итд. Ништа не ствара већу екстазу или веће разочарење. Они им кличу и плачу над њима, чезну за њима и страхују од њих. Они су племе над којим доминира сама помисао на голове.

Бескрајне евиденције се воде и бркају, броје и поново пребројавају, обрачунавају и пореде: укупни голови, просјек голова, гол разлике, стријелци, аутоголови, поништени голови, пенали, хет-трикови, најбољи стријелци. Цртају се дијаграми, праве табеле, а статистика изучава. То је преданост члана фудбалског племена.

Једна од особина која чини голове тако важним је њихова ријеткост. У модерном професионалном фудбалу најчешћи резултат за тим, до краја деведесет минута игре, је један. Сљедећи најчешћи резултат је нула. Постизање више од неколико голова у једном мечу је толико ријетко, да је то разлог за велику радост. Та огромна тешкоћа постизања гола је та која чини тренутак тријумфа, када коначно дође, тако узбудљивим. Сваки тим прави контакт са лоптом нешто преко хиљаду пута по утакмици. То значи да сваки пут када играч удари лопту, он има шансу и вјероватноћу да постигне гол која је мања од један напрема хиљаду. Дакле, није ни мало чудно да, када се то заиста деси, произведе такву моћну реакцију. Нимало није чудно, такође, да је риједак примјерак, плодан стријелац, подигнут у племенском фолклору изнад нивоа обичног јунака, како би постао божанска фигура која је идолизирана и обожавана од стране његових оданих сљедбеника.¹⁰³

¹⁰³ Несумњиво, највећа таква фигура у модерним временима био је бразилски нападач по имену Едсон Арантес дос Насцименто, у свијету планетарно популаран по свом чувеном надимку - Пеле. Током каријере, постигао је невјероватних 1 363 голова, укупно недостижно за било ког другог савременог играча. Па чак и за данашње „фудбалске машине“ попут Лионела Месија и Кристијана Роналда. Као резултат Пелеових јединствених способности, фанатизам његових сљедбеника достигао је такав ниво да је дошло до ванредних инцидената, од којих слични никада нису виђени прије или послје у историји „Фудбалског племена“.

Једном, када га је судија избацио са терена због оспоравања његове одлуке, гледаоци су се толико разбјеснели да су упали у терен. Полиција је једва успјела да спаси живот једног функционера и он је згуран даље на сигурно, док је један од његових линијских судија преузео пиштаљку судије. Публика није дозволила да се игра настави док се Пеле не врати на терен и, како би спријечли крвопролиће, званичници су

Постоје многи критичари који сматрају да све више одбрамбени стил игре током последњих двадесетак година оштећује игру јер смањује број шутева на гол - како оних који воде до постизања гола, тако и оних који су драматично одбрањени. Они би много више преферирали да виде утакмицу у којој је крајњи резултат 4:3, него стереотипни 1:0. Они истичу да чак и лоша игра може бити забавна ако је са доста голова, док је добра игра, на крају, фрустрирајућа и разочаравајућа ако је крајњи резултат реми без голова. Неколико сугестија је понуђено како би се побољшала ситуација, укључујући изразу ширих голова и промјене офсајд правила. Друга идеја је била да се промјени бодовни систем лиге у коме побједа даје два поена, а неријешено један поен. Ако би реми, или

се сложили - једини пут у историји игре да је ово дозвољено. Најзначајнија карактеристика овог инцидента је у томе што се није догодио у родном граду Пелеа, или чак у његовој земљи, него у Колумбији.

Још је чуднија била прилика када је његово присуство зауставило рат. У Нигерији, договорено је да се призове дводневно примирје у трагичном сукобу са Биафром, тако да би обје стране биле у могућности да га гледају како игра. Његова слава се проширила на многе земље у толико мегаломанској мјери, да је имао састанке са не мање од десет краљева, пет царева, седамдесет председника, двојицом папа и тридесет осам других шефова држава. Један од папа је тражио пријем код њега. Његово име је опјевано у преко деведесет различитих пјесама и добио је више награда него што их је могуће пребројати, укључујући и фудбалску лопту направљену од злата и круну од златног лишћа.

Сви ови догађаји произилазе директно из његове невјероватне способности постизања голова и, не изненађујуће, тренутак када је забиљежио свој хиљадити гол је моменат који је произвео једну од најемотивнијих сцена у његовој дугој каријери. Гол је постигао из пенала, пред сами крај меча на гигантском стадиону „Маракана“ у Рију и настао је моментални транс-урнебес. Играчи обје стране пожурили су да му честитају. Фотографи и репортери иза гола пробали су редове и придружили им се, праћени великом гомилом која се сручила на терен. Пелеов дрес је истргнут са њега и замијењен сребреном мајицом која носи број 1000, и ношен је на раменима преко терена, уз хисторични аплауз огромне публике. Ватромет је експлодирао и гигантске гомиле балона полетјеле су у небо носећи поруку о хиљадитом голу. На улицама свих бразилских градова, гдје су милиони чекали вијести на њиховим транзисторима, екстатична популација плесом је зауставила комплетан саобраћај. Назад на стадиону, уплакани Пеле побјегао је са терена и нестао, остављајући замјену да заврши посљедње минуте меча. Када је игра завршена, он се поново појавио да открије спомен плочу у зиду стадиона, у знак сјећања на овај, по много чему, грандиозни догађај.

Иако је ово без сумње био Пелеов најемотивнији гол, његово најблиставије издање дошло је у једном другом мечу на овом истом монументалном стадиону. Опште је прихваћено да је то највише запањујући гол у историји модерног фудбала. 138 хиљада директних свједока на трибинама, гледало је у невјерици док је купио лопту у свом казненем простору, а затим наставио да дрибл и тка свој пут кроз не мање од девет противника, право низ читаву дужину терена, успут претитравши готово половину терена, како би на крају забио лопту у противничку мрежу. Филм о овом подвигу приказиван је на бразилској телевизији сваки дан током цијеле године, без иједне жалбе јавности. Сва магија фудбала, напосто је била саткана у овом чудесном голу.

барем реми без голова, вриједио нула поена, осјетило се да ће тимови који више не могу да „играју на реми“ како би добили један, вриједан бод бити у обавези да усвоје агресивнији, нападачки стил.

Сви такви приједлози наишли су на традиционални отпор који, као што смо видјели, служи да заштити чистоћу племенског ритуала. Само у Сједињеним Америчким Државама су покренуте измјене. Тамо је офсајд правило измјењено увођењем линије од тридесет пет јарди, тако да је сада немогуће да буде офсајд док се играч не налази унутар тридесет пет јарди од непријатељског гола. Американци, с правом, осјећају да је досадно заустављати игру због офсајд одлуке против играча који може да буде само неколико јарди унутар непријатељске територије. Али, међународни племенски доносиоци закона неће хтјети ни чути за то.

Друга иновација у америчком фудбалу је драматично извођење пенала на крају неријешеног меча. Сјеверноамеричка фудбалска лига одлучила је да је окончавање меча са ремијем досадно и незадовољавајуће за гледаоце. Као што је један надлежни метафорично срочио: „То је узбудљиво као љубљење своје сестре.“ Тако су, фактички, забранили реми у америчком фудбалу. Неко је морао да побједи, па шта буде. Ако нормално вријеме истекне са двије једнаке стране, игра се период продужетака од петнаест минута. Ако то не успије да донесе побједника, онда се улази у фазу извођења пенала. У току ове фазе, пет играча са сваке стране на смјену води лопту од линије за тридесет пет јарди и покушава да постигне соло гол против чувара мреже противника, са временским ограничењем од пет секунди. Голману је дозвољено да се креће. Ово је слично традиционалном рјешењу „казнених удараца“ важних неријешених утакмица у другим земљама, изузев да у њиховим случајевима играчи наизмјенично пуцају обичне пенале са бијеле тачке (једанаестерце). Обично, наравно, неријешен меч (изван САД) се понавља касније, али понекад, у међународним такмичењима, није могуће организовати такву репризу, те затим слиједи правило казнених удараца, које ступа на снагу.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Американци јесу пробали ову методу у почетку, још 1974. године, али су је промјенили на свој систем извођења пенала 1977. године, јер су сматрали да је класично извођење пенала „превише стереотипно.“

3.1. Ритуали у спортским такмичењима

Ритуали су у великој мјери присутни у савременом спорту, па и сам спорт генерално може да се сматра једним низом ритуала данашњег времена. Спортско насиље је, такође, високо ритуализован пратећи елеменат спортских збивања, са свим особинама и функцијама ритуала.

Ритуали спортског насиља могу се најлакше уочити у кореографијама навијачких група, које се односе на начин навијања на стадионима, али и на унутаргрупну динамику, понашање навијача прије и после мечева, њихов изглед, пјесме, покрети итд. Навијање представља типичан обред заједништва, припадности навијачима једног одређеног клуба, одређене групе из одређеног краја, али и припадницима одређене генерације, класе и нације. Садржина ритуалног перформанса насиља навијачких група обухвата бодрење своје екипе, захтјев да се побједи, постигне гол, вријећање противничке екипе, њихових навијача и функционера, судија, као и вријећање и истеривање управе клуба за који се навија. Промјене постојећих ритуала, одобравају се у строго хијерархизованом низу одлучивања унутар навијачких група.¹⁰⁵

Оно што је заједничко спорту и ритуалима, почива на погрешном разумијевању, које изједначује „култно“ понашање са ритуалом као таквим. Такво поистовјетивање је крајње површно и прије свега погрешно, јер би то значило да свака масовна приредба (нпр.

Поред ове двије промјене у самој игри, амерички фудбал је такође радикално измјенио лигашки систем бодовања. Давне 1967. године, они су укинули два поена за побједу, један бод за неријешен резултат и замјенили их са шест поена за побједу и бонус бод за сваки постигнут гол, до максимално три. Ако је резултат био, рецимо, 3:2, побједници би затим умрежили девет поена, а губитници два.

Ове три промјене, иако одобрене од стране ФИФА-е за сјеверноамерички фудбал, нису прихваћене за игре у другим државама, упркос чињеници да су све дизајниране да подстакну нападачку игру и повећају број голова у сваком мечу, и упркос чињеници да су они изгледа постигли свој циљ и обезбедили забавнији фудбал за америчке гледаоце. Ово је ставило загрижене традиционалисте у неку врсту дилеме. Они се жале на претерано дефанзивни стил модерне игре и апелују на потребу да се игра што више отвори и направи нападачком, али још увијек не могу да поднесу да прихвате нове помодарске идеје упоредних новајлија у међународном фудбалском братству. Битка између њихових жеља и њиховог достојанства још увијек треба да се рјешава.

¹⁰⁵ Мршевић, З. *Насиље и ми ка друштву без насиља*. Београд: Институт друштвених наука. 2014. (стр 215)

фудбалска утакмица) може интерпретирати као својеврсни ритуал и религија за себе. Такво посматрање ствари, било би превише бомбастично и нереално, јер би се тиме занемарила двострука нарав религије, која се изричито наглашава у Марксовој тврдњи да је религија „израз стварне биједи и протест против стварне биједи“. Тако можемо констатовати, да религија у себи садржи једну утјешну и утопијску димензију. Насупрот ње, спорт нема никакво небо које би било у функцији оспоравања „овоземаљске долине“ суза, нити укључује било какву утјеху. Спорт само „идеализује борбу за одржање“, те чини да се постојећи поредак показује као непромјењив. Другим ријечима, док ритуал и религија говоре о небу и рају као о оностраној збиљи која допуњује, заокружује и даје најдубљи смисао земаљском свијету и животу, спорт само овјековјечује садашњост у њеној савременој капиталистичкој артикулацији.

У својој чувеној књизи „*Фудбалско племе*“, њен аутор *Дезмонд Морис* прави крајње прецизну хијерархију и кроз наслове поглавља у књизи прави истовремену генезу и класификацију фудбалских навијача. Племенски коријени, племенски ритуали, племенски хероји, племенска опрема, племенске вође, племенски сљедбеници и коначно племенски језик, наслови су седам интегрисаних цјелина унутар Морисове књиге, који се гранају до најскровитијих ритуала и обичаја навијачких група. Посебно је интересантан дио у којем Морис описује колективну занесеност навијачких група за вријеме хорског пјевања или скандирања ода сопственом или погрдним изливима мржње према супарничким тимовима: „Некада су те навијачке пјесме кристално јасне, а некада носе и скривене политичке или социјалне поруке. Док италијански и јужноамерички навијачи у већини случајева користе спектакуларне гигантске заставе, транспаренте и кореографије да би дочарали оданост и љубав према свом клубу, докле енглески навијачи готово војнички приступају непрекидној и што гласнијој хорској пјесми. Систематизацију пјесама праве вође, које се налазе у такозваном „копу“ на шипкама. Некада су се те вође ослањале на урођену или истренирану „грлатост“, док је у новије вријеме готово стандард да вође имају „мегафоне“ који им омогућују доминантност међу навијачком масом.“¹⁰⁶

¹⁰⁶ Morris, D. *The Soccer Tribe*. Jonathan Cape; First Edition edition. 1981. (стр. 304-305)

Ако се ослонимо на начелне ставове о значењу разликовања између светог и профаног, те о кључном значењу светог за интеграцију и кохезију друштва, уважавајући ставове о изванредном друштвеном значењу несвакидашњих тренутака с високим степеном колективног узбуђења који служе као снажни импулси, нужни за регенерисање и репродукцију кохезије и солидарности на потребном нивоу, те су тако, моменти креирања нових колективних идеја као друштвених чињеница. Ту се, такође, ослањамо и на два начина друштвене интеграције на органску интеграцију карактеристичну за модерно друштво. У том смислу, модерни спорт би дјелимично преузео друштвену улогу, која је некада припадала великим вјерским свечаностима и ритуалним обредима, прожетим несвакидашњим заносом.

Истовремено, можемо сугерисати и на смишљени принцип, који наглашава да модерно друштво структурално мијења темеље повезаности, прелазом од сегментарне повезаности ка функционалној, која се темељи на савременој, развијеној подјели рада. Прелаз ка функционалној повезаности, тј. органској интеграцији у Диркемовом смислу, догађа се на крајње диференциран начин – одозго према доле. Слојеви који се налазе на дну друштва и даље остају заробљени сегментарном повезаношћу. Отуда и њихова склоност ка грубим и насилничким облицима понашања, што се најчешће манифестује на спортским приредбама. Та линија промишљања сугерише да је спорт изворно јачао друштвену кохезију и солидарност, док данас спорт то исто ради али као да му то само успјева на пољу „крпљења рупа“ у интеграцији и солидарности.

Традиционалисти из свијета спорта, сматрају да свака врста омекшавања ритуала неминовно краде интензитет, снагу и енергију његовог значаја. Модернисти пак инсистирају, да без шоубизнис гламура и значајног подизања и побољшања разних погодности, животни вијек „фудбалских племена“ лимитиран и да је његова „смрт“ неминовност. Фудбалу се описује и доживљава као псеудо-религија, а лако је примјетити да сличан сукоб мишљења постоји и унутар саме цркве, тако да је паралела фудбала као религије и више него видљива.¹⁰⁷

¹⁰⁷ Morris, D. *The Soccer Tribe*. Jonathan Cape; First Edition edition. 1981. (стр. 316-317)

Увјерљивост ове линије промишљања, веома је једнострана. Неупитна је тврдња да спорт поприма сваки могући облик световне религије, те преузима бројне друштвене функције религије – спомињу се спортске процесије, хорови, ритуали, навијачке молитве, колективни емоционални заноси, заклињања и проклињања, светковине, спортски идоли и „свеци“, херетици, безбожници итд. Али прије свега, ту морамо обратити пажњу да је та појава у ствари далеко више псеудорелигија или надомјештавање религије. Ако желимо простију и грубљу класификацију, назваћемо је кич религијом. У том смислу, заиста је тешко разложно утврдити, да ли су данашње свечаности на фудбалским стадионама или спортским халама, са изразитом плимом прегријаног колективног заноса, мјеста на којима се рађају нова колективна стања свијести и успостављају нове вриједности. Можемо само закључити, да је изразито танка нит увјерљивости, уколико тражимо одговор на питање о улози модерног спорта у динамици друштвеног укључивања и искључивања, интеграције и подјела, кохезије и антагонизма, те ривалства али и односа између светог и профаног, светог и доминације, спонтаног заноса и провидних манипулација и инсинуација.

Фудбал има ритуале и церемоније, сујевјерја и вјеровања исто изузетне као и било које удаљене, егзотичне културе на далеком острву. За свакога ко је био на бар једној фудбалској утакмици она ће доћи као изненађење. За оне који добро познају спорт, то ће бити откровење. Постоје мноштво фудбалских књига, али никада једна која заиста може промјенити начин на који видите игру. Феномен фудбала је изузетнији чак и више него што мислимо.¹⁰⁸

Човјек животиња је необична врста. Од свих догађаја у људској историји, један који је привукао највише пажње није био велики политички догађај, нити посебна прослава неког комплексног достигнућа у умјетности и науци, него једноставна игра са лоптом – фудбалска утакмица.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Тврди се да је преко двије милијарде људи пратило финале посљедњег Свјетског првенства у Бразилу (2014. године), у којем су се састали Њемачка и Аргентина (1:0). То је отприлике један од три човјека цијеле људске популације.

¹⁰⁹ 25. јуна 1978. године, тврди се да је више од милијарду људи пратило финални меч Свјетског првенства између Аргентине и Холандије (3:1). То значи да се приближно једна четвртина цјелокупног свјетског

Тешко да се било ко упита за важност везану за игру. За оне који раде то шутирање и оне који га гледају тако похлепно, комплетна ствар се узима здраво за готово. Фудбал је фудбал, и наравно то је фасцинантно, па шта ту има да се пита? За оне који то игноришу, то је очигледно глупо губљење времена, па зашто се гњавити са тим? То није вриједно дискусије. Обје стране превиђају чињеницу да је, објективно гледајући, то један од најчуднијих образаца људског понашања који се види у комплетном модерном друштву.

Имајући ово у виду, може се спровести и једна крајње интересантна истрага. Ускоро ће постати јасно да је сваки центар фудбалске активности (сваки фудбалски клуб) организован као мало племе, комплетно са племенском територијом, племенским старјешинама, врачевима, херојима, камп-слџедбеницима и другим разноврсним члановима племена. Улажењем у њихов домен, можете доживјети осјећај као рани истраживач који продира по први пут у неку далеку домородачку културу. Схватићете и њихове скандирајуће ратне повике или њихове шарене приказе (кореографије), њихова примитивна сујевјерја или њихове веома чудне обичаје и ритуале. Можда је најбољи правац дјеловања да се понашате као да сте заиста антрополог који прави непристрасну студију у том пољу, и поставите систематску анализу.

Свака кључна људска преокупација – при том не мислимо само на спорт, већ и на религију, науку, умјетност, политику итд., брине се о потенцијалном проналажењу средине између екстазе и агоније. То је оно што је заиста важно, а не оно што се на први поглед чини. Можда и највећа дилема суочавања „фудбалског племена“, данас представља питање да ли је његова основа дјелатност свети ритуал или друштвена забава. Ако за ову „стручну екскурзију“ одвојите неколико година и у далеком и широком распону, од Блекпула до Балија, од Шефилда до Сингапура, од Манчестера до Малте, од Француске до Фиџија и од Астон Виле до Авелина, схватићете да сте открили једну потпуно нову методологију живљења и поимања свијета.¹¹⁰

становништва зауставила у каквом год послу и да је била и окренула ка малом комаду траве у Јужној Америци, гдје су двадесет и две јарко обучене личности шутирале лопту у помама напора и концентрације.

¹¹⁰ Morris, D. *The Soccer Tribe*. Jonathan Cape; First Edition edition. 1981. (стр. 316)

Фудбал данас представља много лица према аналитичком оку. Нека су очигледна, нека су маскирана, а трећа су лажна. Да би се разумио огроман, свјетски интерес за ову прилично једноставну активност шутирања лопте, важно је да се на почетку одбаци наивна идеја да је то „само игра“. Ова фраза се често чује, изговорена у обесхрабрујућим тоновима љутих анти-спортиста, чији се бијес обично фокусира на чињеницу да се више колона у новинама посвећује спорту него другим великим друштвеним преокупацијама као што су умјетност, науке, образовање, или чак политика. „Како људи могу губити толико времена на нешто што је, последице свега, само игра?“ они питају, одбијајући да прихвате да је фудбал, као и сам спорт, уствари много више од тога. Ако би то пажљивије испитали, ускоро би схватили да је свака фудбалска утакмица симболичан догађај неке сложености. Како би јасније препознали његова многа лица, помогло би када би их изоловали и испитали једно по једно, почевши са ликом ритуалног лова.

Ово је једно од скривених лица фудбала, прикривено чињеницом да се два тима сукобљавају у њиховом настојању да постигну голове. Иако на површини постоји утисак да се играчи боре, у стварности они не покушавају да униште једни друге, већ само да прођу преко својих супарника како би направили симболично убиство шутањем ка голу.

Ритуал исувише често доводи до истискивања логике рефлексije и мишљења, па се тако више не обраћа пажња на последице до којих доводи навијање за један тим по сваку цијену. *Умберто Еко* признаје да постоји заслуга у охрабривању ослобађања пригњечених емоција, које су дозвољене у циркуској атмосфери стадиона, али под условом да је познато којим етичким циљевима служи и зашто.¹¹¹

Раније је наглашено да је фудбал надмашио све друге видове спорта по глобалној привлачности. Дио објашњења за ово изгледа да је начин на који је успио да задржи толико много од древних ловачких елемената. Остали спортови задржавају неке елементе, али изостављају друге, па самим тим обезбјеђују мање савршену паралелу.

¹¹¹ Трифонас, П. *Умберто Еко и фудбал*. Београд: Есхотерија. 2003. (стр. 27)

Од сроднијих спортова, као што су кошарка, нетбол, одбојка, хокеј, крикет, бејзбол, лакрос и рагби - базираних форми фудбала, сви су слаби у најмање једном аспекту ловачке секвенце. Неки, као што су кошарка и нетбол, подразумевају много брзе течне покрете и такође циљање мете, али постоји премало пријетње од физичке опасности и само циљање је далеко од „балистичког“. Крикет и бејзбол користе много анималнији елемент циљања, али постоји превише статичне карактеристике и недостаје им узбуђење ловачког чопора у пуној потјери. Рагби спортови су довољно насилни и укључују можда максималну количину физичке опасности, али су слаби на течности покрета који воде директно до врхунца циљања ка мети. Ниједан нема магичну мјешавину елемената искомског лова који се види у игри фудбала, мада се мора признати да неколицина, као што су аустралијски фудбал и различити облици хокеја, стварно прилазе веома близу. Мистерија је зашто су ови конкретни спортови глобално инфериорни у односу на фудбал у толикој мјери. Можда је аустралијска игра превише изолована географски, али то се не може рећи за хокеј. Хокеј на леду трпи вјероватно због сложености својих специјализованих арена и сви облици хокеја су ометени у извјесној мјери, чини се, због мале величине њиховог „оружја“ - пака или лоптице – што отежава гледаоцима праћење у току брзе игре. Такође, акција ударања са хокејашким штапом захтјева „савијено држање“ играча које може да ради против њих психолошки у смислу њихове улоге као храбрих ловаца који иду у напад са „високо подигнутим главама“. Чинећи да изгледају слично као помахнитале машине за чишћење улица, оно има занимљив ефекат ограничавања њихове акције на једну равну и елиминисања елемента скакања, тако узбудљивог у типичном фудбалском мечу. Нема бјекства од чињенице да, као квази - вјерска служба, утакмица има важну улогу у савременом друштву.¹¹²

¹¹² Morris, D. *The Soccer Tribe*. Jonathan Cape; First Edition edition. 1981. (стр. 23-24; 117-118; 197, 225)

3.2. Ритуали других актера у спорту

За посматрача, фудбал има јединствену привлачност. За учеснике, сви облици спорта имају потенцијал за интензиван степен укључености, чак и ако, као што је случај код стрељаштва, су ограничени на један елемент. Али за посматраче који могу само да уживају у догађају преко заступника, што више елементата лова постоји на екрану, то спортски ритуал постаје више задовољавајући. То је једини начин на који је могуће објаснити доминацију фудбала над свим осталим спортовима.

Окарактерисање фудбала као псеудо-лова је само једно од његових многих лица. Други, више очигледан начин посматрања утакмице је као нека врста минијатурног рата. То је погрешно, као што је већ објашњено, јер двије екипе не покушавају званично да униште једна другу. Противници су само сметња смјештена између ловаца и њиховог плијена, гола. Они се требају избјегавати или им се треба отети лопта, али не намјерно повриједити или онеспособити. Главни задатак судије је да казни сваку благу тенденцију ка агресији човјек на човјека и да спријечи, по сваку цијену, дегенерацију ритуалног лова у стилизовану битку.

Ипак, не може се порећи да постоји ратнички елемент у сваком фудбалском сусрету и да ово, такође, неминовно доприноси узбуђењу поводом догађаја. Мора се признати да, на крају меча, постоје побједник и губитник и да то није карактеристика која може бити у вези са симболиком псеудо - лова. Ако фудбалска утакмица не би била ништа више од ритуалног лова, све што би било важно тиму и његовим сљедбеницима било би колико голова (тј. улова) су постигли, без обзира на то колико су постигли њихови противници.

Судећи по њиховим коментарима током утакмице, поједини посматрачи би жељели да виде већи замах од ловачке секвенце ка директној конфронтацији битке на терену. „Забј се у њих“, „Водите га напоље“ и „Обори га“ вришти се са трибина у алармантним фреквенцијама. Ако судија казни очигледно дивљачки начињен старт од стране играча из њиховог тима, тим посматрачи гласније исмјевају одлуку и додају увреде. Повремено могу чак да ликују и повредама, док припадник противничког тима лежи превијајући се на

земљи. Фудбал, мора се рећи, често изазива велике таласе насилних емоција међу својим гледаоцима. Ублажити их, то није случај.

Овај ратнички аспект фудбала и агресије коју подстиче, био је предмет многобројних расправа. Један поглед каже да се, играјући или гледајући спорт, осјећаји насиља задовољавају и расипају на безопасан начин. Идеја проистиче из мишљења да сви трпимо фрустрације у свакодневном животу и да их читаво вријеме носимо са собом у облику уздржаног бијеса. Тврди се да ако, кроз учешће у фудбалској утакмици, било као играчи или као гледаоци, каналишемо ову унутрашњу агресију кроз безазлени излив, потрошићемо наш бијес на прихватљив начин и избјећи озбиљније инциденте у другим приликама.

Ово је „теорија сигурносног вентила“ такмичарског спорта. Она се заснива на традицији да је друштвено дозвољено викати, режати и проклињати на фудбалској утакмици и да се таквим „преступницима“ неће судити због тога. Гледалац који виче увриједљиво је, у извјесном смислу, „лиценциран“ да то уради у контексту спортског догађаја. Његов гнијев више није уздржан, он је ослобођен. Његова агресија је стога наводно расута и напетост у њему смањена, што га чини очишћеним од његове зле природе и ултимативно опуштенијем и друштвено ненасилним.

Свакако је тачно да ако се гласни фудбалски гледалац на сличан начин понаша и на радном мјесту или међу породицом или пријатељима, може брзо наћи у озбиљној невољи. Вријеђање које тако слободно усмјерава на званичнике, играче, судије, менаџере и директоре током фудбалске утакмице би убрзо довео до одмазде у пословном или друштвеном контексту. Дакле, утакмица му дозвољава ослобађање од социјалне контроле, али да ли је то заиста терапеутски? Да ли он заиста има користи од викања до изнемоглости? Да ли он, као што изрека каже „избацује то из свог система?“ Неки органи вјерују да је то заиста тако. Они виде масовну експлозију вербалне и гестовне агресије која се одвија у свакој фудбалској утакмици као еквивалент за изношење временске бомбе из града и детонирање на сигурном мјесту. Али постоје критичари оваквог гледишта.

Други органи осјећају да, на компетативним спортским догађајима као што су фудбалске утакмице, наша агресивна осјећања су узбуђена, а не умирена. Њихов аргумент гласи - Агресија је реактиван нагон - то је начин на који реагујемо када се осјећамо нападнутим. Ми смо сви потенцијално агресивни и сви имамо урођени образац одбрамбеног понашања ако смо сами или наши најмилији, наше територије, или наши посједи угрожени. Због тога што је битан састојак фудбалског ритуала ризик пораза од стране групе противника, ми одмах осјећамо пријетњу с њихове стране. Док битка на терену и даље бјесни, напетост расте. Не постоји олакшање док се не огласи пиштаљка за крај такмичења. Само ако наш тим побједи, коначно ћемо уживати осјећај тријумфа и исцрпљивања наших агресивних порива. Али пошто су то пориви које је потпалио сам фудбалски меч, ми нисмо у бољој позицији него у случају да тог догађаја није ни било. Можемо уживати сјај побједи, али то није исто као и рећи да смо пронашли сигурносни вентил за заостали уздржани бес изазван фрустрацијама свакодневног живота. Ми смо једноставно додали нову стрепњу (да ли ће нас побједити?) коју смо тада успјешно ријешили.

Ако наш тим изгуби, то је сасвим друга ствар. Агресивна напетост изграђена надметањем није рјешена. За гледаоце изгубљеног тима, бијес изазван током меча остаје и послије оглашавања пиштаљке за крај утакмице. У већини случајева ова љутња је ограничена и кратког је вијека. Окренута према унутра, доводи до не више од кратког периода утучености. За неке, међутим, она се задржава и кипи као потреба за осветом, и за неколицину експлозивних може довести до стварног насиља и вандализма са тучом послије утакмице.

Чини се да су ова два погледа неспојива, али су у стварности вјероватно оба тачна. Оба процеса изгледају као да функционишу. Ако ја понесем своје фрустрације на фудбалску утакмицу и искаљујем бијес на несрећног судију или играча, шансе су да ћу отићи са утакмице осјећајући се боље због тога. Једнако, ако у самом мечу видим неки догађај који додаје нови бијес у мој скуп фрустрација, или ако мој тим изгуби, ја се осјећам још горе него што сам се осјећао прије утакмице. Заједно, та два процеса више или мање потиру један другог.

Фудбал представља врсту парафразе живота. У фудбалу, баш као и на послу, мораш да научиш да радиш са својим колегама, да се заједно борите за успјех. Супарништво и навијање јесу дио фудбала, баш као и живота, али је потпуно бесмислено угрозити безбједност играча или судије.¹¹³

Претпоставимо, на примјер, да је човјек неправедно критикован од стране свог шефа. Он жели да узврати ударац, али се не усуђује. Тог поподнева он иде да гледа свој локални фудбалски тим који игра у важном мечу. Он галами и виче на њихове противнике и постепено његов бијес према шефу се искориштава. Његов тим постиже погодак и сада се осјећа као да је на врху свијета, а његовом омрженом шефу је опроштено и заборављено. Онда, баш пред сам краја меча, противници постигну два гола и побједу. Он иде кући бијесан. Назад на послу, он види свог шефа поново и сав уздржани гнијев који је осјетио према фудбалском противнику кључа унутра њега. Он жели да им узврати тако што ће викати на свог шефа, али се не усуђује то да уради.

Другим ријечима, љутње и фрустрације донешене са посла или друштвеног живота на фудбалску сцену могу тако лако да се помјере у супротном смјеру. Оба покрета се несумњиво догађају и ко може да каже шта ће бити коначни биланс? Тако је лако преусмјерити агресију. Може да иде на било који начин, и вјероватно тако бива на сваком спортском догађају. Свака фудбалска утакмица је, чини се, терапијска и инфламаторна у приближно једнаким пропорцијама. Фудбалски фанатици и социјални пуританци би учинили исправно да прогласе реми.

Многи људи - неки у шали, неки озбиљно – упоређују фудбал са вјерским редом, и карикирају фудбалске присталице као модерне еквиваленте вјерских фанатика. Трава која расте на фудбалском терену се често назива „светом травом“, а стадион се зове „свето мјесто“. Славни играчи се „обожавају“ од стране својих вјерних навијача и на њих се гледа као на „младе богове“. Сујевјерја и магијске праксе су распрострањени и, на трибинама, у препуним редовима такозваних хулигана који у јединству пјевају пјесме у којима глас, упркос њиховим често опсценим ријечима, за цијели свијет звучи попут

¹¹³ Колина, П. *Моја правила игре*. Београд: Самиздат Б92. 2005. (стр. 115)

химне масе дјечака из хора. Заиста, неке од њих су химне, посуђене директно из црквених пјесмарица. Можда поређења која су направљена између фудбалских мечева и црквене службе и нису тако далеко од реалности.

У једном важном погледу, не може бити никакве сумње о вјерском значају фудбалских догађаја. Они су, на веома стваран начин, замјенили јучешње црквене службе и фестивале за велики дио становништва. Како су се цркве многих западних земаља испразниле са слабљењем вјере, заједнице великих градова су изгубиле важну друштвену улогу. Редовно окупљање великих конгрегација недјељом ујутро је више него ствар комуналне молитве, то је била изјава групног идентитета. Он је дао врлим вјерницима од јуче осјећај припадности. Гужва на црквеним службама била је друштвени, као и теолошка догађај. Сада, са њеним проласком, и такође са блијеђењем јавних плесних хала и биоскопа, као и успоном тог великог друштвеног изолатора, телевизије и интернета, урбани становник је све више изгладнио лишавањем великих скупова заједнице у којима он или она може да види и да буде виђен као дио локалног становништва. Фудбалска утакмица је некако преживјела те промјене и сада води значајнију улогу као средство за приказивање локалне оданости.

Капитализам лишава човјека људскости и природности, а све са јасним циљем да би га претворио у „идеалног потрошача“ који ће без поговора конзумирати све веће количине све отровније робе, коју производи капиталистичка машинерија смрти. У том контексту, укида се супротност између жеље и хтјења тако што се укидају аутентичне потребе човјека и способност да доноси самосталне одлуке и самим тим воља да живи и дјелује у складу са својим истинским потребама и жељама. Капитализам ствара од човјека потрошача-деструктора развијањем његових „нормалних“ потреба до самодеструктивног нивоа, као и произвођењем „нових потреба“ ради проширивања тржишта (поља уништавања).

Сваки пут када дође до опште хистерије коју изазове неки „наш спортски успјех“ у свијету, нехотице будемо приморани да прочитамо или чујемо многобројне реакције друштва и медија на позитивне сигнале који стижу са спортских терена. Најсвјежији примјер једне такве еуфорије, изазвао је (не)очекиван успјех кошаркашке репрезентације

Србије на Мундобаскету у Шпанији (освајање сребрене медаље). У тим данима готово све се обуставило, а спортске рубрике у новинама постајале су све екстензивније. Дошло је до великог крика спортских коментатора, надрианалитичара, слободних тумача кошаркашких акција, док су се посебно истакли они који су ушли у анализу самог „феномена успјеха“.

Изузетно је занимљиво ослушкивати друштво „усхићено“ побједом „над остатком свијета“, те постајањем свјетским вицешампионом преко ноћи. Па како смо то успјели и када, јер смо све вријеме у ствари одлазили до оближњег маркета и куповали пиво и телевизоре са што већим екранима, врло често и на кредит, не бисмо ли досегли највиши степен интегрисаности у колектив.

Како би разумјели процес трансформације деценијског исцрпљујућег рада младих спортиста у петпарачку националну идеологију, која као неизбежни „софтвер“ грађанима предочава све димензије нашег „успјеха“ и диригује „фактор среће“. Испоставило се да је прва и најважнија ствар за друштво какво је ово у коме живимо – вјера.¹¹⁴

Сљедећи степен пучке теологије спорта спада у домен религиозне праксе, којом се непосредно доказује постојање кохезионе мистичне силе која посредује између спортиста и нације. Ријеч је о феномену који се зове – чудо. Ово наравно, нема везе са глаголом чудити се, јер се чуду на спортском терену, баш као и у вјерској пракси, нико никада не чуди, већ се њиме самопотврђује. Чудо је заправо вансеријски доказ којим се потврђује, продубљује или рађа вјера.¹¹⁵

¹¹⁴ Према коментарима, који су пратили „сребрени ход“ српских кошаркаша на Мундобаскету у Шпанији 2014. године, постоји нешто изван нас самих, нарочито када је у питању спортска прогноза. Тако су они који су „типовали“ на успјех Србије на свјетском првенству у кошарци, одједном постали најгласнији јер им се њихова вјера, коначно исплатила. Вјеровали су, наине, када нико није могао да повјерује и сада су као рани хришћани узели за сходно да нам објасне о чему је ријеч. Удио среће у свему томе је неприкосновен, а зна се да срећа прати храбре. Њима се, наине, посрећило да у српском тиму препознају сигнале своје вјере. Један од њих је име играча Милоша Теодосића. Из његовог презимена, које се у складу са пучком фамилијаризацијом (најбољи примјер за то је „Ноле“) обично скраћује и изговара као „Тео“, изведена је комплетна теологија доласка до великог финала у Мадриду.

¹¹⁵ Овог пута ради се, дакако, о вјерском спортском ритуалу чија чудесност је у медијима расла из дана у дан, како се Мундобаскет приближавао финалу. Селектор репрезентације, Александар Ђорђевић је пред

Као религиозно окупљање, утакмица не спаја само велику групу локалних људи на видљиву гомилу, она их такође повезује са уобичајеним и снажним вјеровањем: не више са вјеровањем у божанство, него са вјеровањем у тим. Неки могу сматрати да је то слаба замјена и у смислу групне филозофије. Може бити тако, али на друге начине то није случај. За младе ентузијасте, од којих многи у фабрикама и продавницама воде једноличан и понављајући живот за егзистенцију, утакмица је „акутни“ тренутак у „хроничној“ седмици. За њих је то врхунац искуства, дајући им јединствену прилику да прикажу, са бојама и грбовима, повицима и клицањем, њихово присуство у заједници и њихову заједничку вјеру у заједнички циљ. Чињеница да овај циљ који није ништа више до успјех њиховог локалног тима, умјесто неке више, грандиозније потјере за остваривањем политичких или вјерских идеала, ни на који начин не одузима утисак поводом његовог психолошког значаја.¹¹⁶

велики финални дуел са репрезентацијом САД почео ширити велику дозу оптимизма. Ово је било довољно да домаћи медији крену у офанзиву промоције чудотвораца. Врло често, сами спортисти, савршено уклопљени у овакву перцептивну мрежу, сами покушавају да „испровоцирају“ чудо, крстећи се или молећи се. Неки други то покушавају пренаглашеном херојском иконографијом на сопственој кожи, попут кошаркаша Мирослава Радуљице, коме ниједна од ових техника, поредasketашке, наравно, у игри није била страна. Ту затим долази контакт са вишим силама о чему свједоче како „Теове онострани асистенције“, тако и мистична искуства сједињавања Теодосића и Александра Ђорђевића из периода јун/јул 1995. године. Једно је сигурно, „нема ту никаквог рационалног објашњења“, ради се напросто о „теологији“, кажу коментатори, мобилишући масе да се прикључе општем религиозном заносу. Да би вјернички угођај био комплетан, кладионице на себе преузимају улогу ањеоког посредника и одлучују да награде све оне „који су имали вјере у Теодосића, Бјелицу, Радуљицу и остале, и типовали током августа да ће ови момци стићи до великог финала.

¹¹⁶ Кров ове комплетне конструкције представља оно што је капитен кошаркашке репрезентације Србије, Ненад Крстић, рекао америчким новинарима, покушавајући да артикулише теологију успјеха једног необичног тима на путу до финала. Погонско гориво, дакле, није био ни тренинг, ни кошаркашки узор (изван националних спортских канона), нити спортско самодисциплиновање, па чак ни лична амбиција. Она је као израз неке индивидуалности видљива још само код селектора Ђорђевића, о чему опет не свједочи он већ његов отац (и тренер) – Братислав Ђорђевић. У читавој овој еуфорији, једино се он није дохватио религиозног дискурса, већ је успјех кошаркашке репрезентације покушао да рационално анализира и понуди релевантне одговоре. Том приликом, истакао је спортску енергију и знање као пресудне факторе успјеха. Такође, успоставио је хијерархију односа, почевши од игре, преко стручности, медија, финансијера, све до посљедње карике, тј. функционера, гдје је детектовао извор негативне енергије и нестабилност. Како кошарке тако и друштва. Његова анализа није имала много одјека ни коментара у јавности, јер је сва пажња сада усмјерена ка балкону Скупштине града Београда, гдје ће услиједити завршни ритуал слављења националног поноса, као празног конструкта огрнутог заставом. Познато је да се након тога одлази функционерима и политичарима у походе. Тиме је њихов успјех већи.

3.3. Спорт као образац дисциплине и девијантности

Драма је облик у коме је спорт у формалном смислу најближи умјетности. Ако говоримо о односу спорта и глуме, можемо констатовати да се безрезервно одређујући правилима и формама игре, играчи (као и гледаоци) сарађују у стварању илузије о реалности. На тај начин утакмица постаје представљање живота, а и игра поприма карактер глуме. У нашем времену, игре (спорт посебно) убрзано губе квалитет илузије. Осјећајући се непријатно у присуству фантазије и илузије, наше доба је изгледа одлучило да уништи безазлени надомјестак радовања који је некада нудио љепоту и утјеху. Игра се увијек, по самој својој природи, издвајала из свијета рада; ипак, она је остала у органској вези са животом заједнице, захваљујући својој способности да драматизује стварност и да понуди увјерљиво представљање вриједности заједнице. Древна повезаност између игара, ритуала и јавних прослава упућује на то да су игре, упркос томе што су се одржавале у оквиру задатих граница, ипак биле дубоко утемељене у опште прихваћеним традицијама којима су давале објективни израз. Игре и спортске борбе прије нуде драматичан коментар о стварности, него бјекство из ње – узвишено васпостављање заједничких традиција, а не одустајање од њих. Само онда када се игре и спорт врједнују искључиво као облик бјекства, они губе способност да обезбједе то бјекство.

Будући да „спортске борбе“ нуде „драматичан коментар о стварности“ и да су „у органској вези са животом заједнице“, а не и сучељавање са стварношћу која тежи њеном превазилажењу. Њихов основни задатак састоји се у томе да од спортских сусрета створе такве образце у којима ће се у што вјернијем облику репродуковати драматика свакодневног живљења. Идеализовање спорта, као драматичног коментара живота, подразумијева идеализовање владајућих односа и вриједности – који су уобличени у спорту. То је оно што ритуал, драму и спорт све заједно „дегенерише“ у спектакл. Интересантно је да Лаш не види везу између професионализовања (комерцијализовања) и тривијализовања спорта: „Нису професионализам и конкуренција ти који корумпирају спортску, као и било коју другу игру, већ рушење правила која обухватају игру. Хуизингина анализа лаицизације спорта помаже да се то схвати. У оној мјери у којој спортски догађаји губе својство ритуала и јавне прославе они се, по *Хуизинги*, свде на

„баналну рекреацију и сирови сензационализам“. Глорификујући спорт као игру Лаш „заборавља“ да у спорту доминирају принцип такмичења и принцип учинка, што значи да је однос човјека према себи и другима посредован квантитативним мјерилима у којима се отуђује како културни, тако и индивидуално – људски израз. У њему доминира апсолутизовани принцип учинка који у монополистичком капитализму, гдје влада принцип „уништи конкуренцију“, постаје тотализујућа моћ профита која се обрачунава с „личним достигнућем“, што је било (заједно са „једнакост на старту“, „нека побиједи бољи“ итд.) идеолошко покриће за изворни дух капитализма (либерализам). Како се односи развијају у спорту најбоље показује аутомобилизам. Ради се о борби између водећих аутомобилских концерна, њихових научних тимова, док је човјек сведен на „возача“ који ће се појавити на шампионском постољу, у инвалидским колицима, или на гробљу. Не само у индивидуалним спортовима у којима доминира снага, брзина и издржљивост, већ и у „играчким спортовима“ – игра је одиграна и прије него што су играчи изашли на терен.

Хуизингова културолошка критика спорта има други угао. Говорећи о средњевјековном „спорту“ *Хуизинга* закључује: „Средњевјековни борбени спорт се разликује од грчког спорта и од модерне атлетике својом далеко мањом природношћу. Да би се појачала борбена напетост, у спорт се уноси подстицај аристократског поноса и аристократске части, романтично – еротична драж и драж уметничког сјаја. Он је претрпан сјајем и украсима, пун бујне фантазије. Он је, сем игре и тјелесне вјежбе, истовремено примјењена литература. Жеља и сан распјеваног срца траже драмску представу, игру остварену у животу. Стварни живот није био довољно лијеп, био је суров, ужасан и изопачен; у дворској и војној каријери било је мало мјеста за осјећања храбрости из љубави, али је душа пуна тога, људи хоће да доживе та осјећања и стварају љепши живот у дивној игри. Елеменат праве храбрости на витешком турниру свакако није од мање вриједности него у петобоју. Баш изричито еротични карактер тражи крваву жестину. Турнир је по својим мотивима најсроднији такмичењима у староиндијском епосу; борба за жену је централна мисао у Махабхарати.“

Двобој је за *Хуизингу* ритуални облик исказивања потпуне покорности човјека успостављеном поретку. Исто је у спорту: у фер–плеју право човјека на живот подређено је праву поретка на опстанак. Сам живот постаје улог којим се доказује лојалност успостављеном поретку, а борба на живот и смрт најаутентичнији облик природне селекције. *Хуизингов* „хомо луденс“ је слика „племенитог витеза“ који представља идеализовано отијелотворење ратничког племства и аристократских вриједности. Умјесто човјекољубља и слободољубља, доминира честољубље и властољубље. Међутим, каква је то „част“ која се доказује убијањем човјека? Каква је природа еротског набоја који се постиже „крвавом жестином“? Шта је то лијепо у суровој борби на живот и смрт, у сценама клања и касапљења, просутим утробама, унакаженим тијелима заглибљеним у крвавом блату? И све то, да би се придобила наклоност дворских дама?

Хуизинга је слику патологије средњевјековног друштва прогласио извориштем највиших људских идеала. Он инсистира на „умјетности живота“, а не на слободном умјетничком стваралаштву. Због тога он придаје такав значај „моди“: одежа није потврда људске самосвојности, него је класно нивелишући покров који је судбина намијенила човјеку. Сасвим је логично што даје предност „умјетности живота“ у односу према самој умјетности, јер он под тим прије свега подразумјева „лијепо стилизоване облике живота, који би сурову стварност требало да уздижу у сферу племените хармоније“. Висока умјетност живота (мода) постаје облик у коме декоративна естетика тријумфује над умјетношћу као стваралачким чином.

Говорећи о средњем вијеку, *Хуизинга* констатује: „Сви ови лијепо стилизовани облици живота, који би сурову стварност требало да уздижу у сферу племените хармоније, били су дијелови високе умјетности живота, а нису нашли непосредни израз у умјетности у ужем смислу.“ *Хуизинга* иде дотле, да појавни облик успостављених односа проглашава за „чисту умјетност“. Ради се о томе да *Хуизинга* путем „умјетничке“ форме настоји да по сваку цијену спријечи да изворно људско стваралаштво пробије нормативни свод његове естетике и на тај начин разори свијет илузија и доведе у питање постојећи поредак. Човјек није стваралац свог свијета, већ дио кулиса постојећег свијета.

Драма је могућа зато што је живот отуђен од човјека. Она је отуђени облик „играња“ од човјека отуђене суштине живота. У крајњем, суштина живота задаје се владајућим идеолошким сводом и то постаје призма кроз коју човјек види себе и друштво: маскирано ропство, маскирано ништавило, унакажени људски лик, капиталистичко „њихало страве“, људи се смију и плачу над својом судбином итд. У позоришту се игра живот, а човјек је посматрач. Силе које га у друштву држе у шаци добијају карикатурални облик. Стиче се привид да човјек влада њима, да им се супротставља. У ствари, драма је такав „однос“ човјека према свијету који га потпуно веже за постојећи свијет. „Добра представа“ је друга страна лошег живота. Глумци су трагични производ трагичног свијета. Човјек не доживљава суштину свог живота путем животног активизма, већ му се она (за)даје путем „културне сфере“ која постаје компензациони механизам, облик стерилисања критичке свијести и дјелатне воље. „Културно“ је гледати људску патњу на бини, али је „некултурно“ борити се за искорјењивање неправде у животу. Деструкција људског годи малограђанину: она му помаже да се лиши одговорности за опстанак свијета и да се уљуљка у владајуће незнање. Позориште не ствара револуционаре, већ „публику“. Оно је облик у коме се култура лишава слободарског: Орфеј без Прометеја постаје Нарцис. Све се одвија у виртуелној стварности која, што је реалнија, пружа већу могућност човјеку да побјегне из свакодневнице. Позориште, биоскоп, концертна дворана, галерија, црква – облици су у којима се институционализује илузорни „свијет културе“ који се, као „паралелни свијет“, ствара у односу према свакодневном безнадежно некултурном свијету и који омогућава (мало)грађанину (привидно) бјекство из капиталистичког ништавила, а истовремено му обезбјеђује и „елитистички“ (класни) друштвени статус.

Спортске представе су начин да се критичко – мјењалачки потенцијали потлачених, претворе у агресију која је усмјерена против намјештених „противника“, који припадају истој класи потлачених, и изазове рат између њих. На тој основи стварају се навијачке групе: умјесто према владајућем поретку, незадовољство младих усмјерава се према другим навијачким групама, које су исто тако жртве нељудског поретка. „Навијачке масе“ су облик у коме се дегенерише радничка омладина, а навијачки фанатизам је облик у коме се дегенерише њена критичко – мјењалачка свијест. Символи и слогани под којима се млади окупљају не говоре о слободи, братству, миру, сарадњи, љубави итд. већ најчешће

имају фашистички карактер. „Патриотизам“ без културе је варваризам. Што се тиче спортских „идола“, они нису борци за слободу, већ оруђе капитала за обрачун са слободарском свјешћу и за интеграцију младих, сведених на навијачку „масу“, у постојећи свијет. Све крвавији сукоби између навијачких група неминовна су посљедица све тежег положаја младих у свијету који се заснива на принципу „паре не смрде“ и на све бескрупулознијој манипулацији младима која се заснива на страху да се њихово незадовољство не усмјери на рушење владајућег поретка и изградњу новог (праведног) свијета. На спортским стадионима, свјежа планинска вода, која може да пробије све трулију капиталистичку уставу, претвара се у мочвару. Петарде и други навијачки „реквизити“ не изражавају животну радост, већ симболизују уништење. Бакље нису извор свјетлости, већ су симболични облик спаљивања свијета у коме нема будућности.

„Интензитет живота“ античког човјека условљен је његовим трагичним положајем као „играчке богова“ и тежњом да учини све што је могуће у свом кратком и безначајном животу да би стекао „славу“ и на тај начин се домогао олимпијских висова и вјечности. У капитализму „интензитет живота“ условљен је логиком капиталистичке репродукције: постићи што већи резултат (профит) у што краћем року. То је логика која не доминира само на спортској стази, већ која условљава живот човјека. У спорту нема сучељавања између живота и људске трагичности. Он је један од најважнијих начина на који капитализам „мири“ човјека са постојећим свијетом у коме је сведен на безименог припадника радно – потрошачке „масе“: спорт уклања трагично из капиталистичког космоса тако што лишава човјека људскости. О томе *Хоркхајмер* и *Адорно* кажу: данас „трагика нестаје у ништавилу оне лажне идентичности друштва и субјекта, која се заснива на илузији да свако може постати срећним уколико се потпуно преда, уколико се одрекне прохтјева за срећом“. У овом случају, можемо подвући сасвим јасан закључак, да ликвидација трагике потврђује докидање индивидуе.

Хиперкомодификација фудбала и спорта уопште у суштини није ништа друго до процес отуђења играча од навијача. Као и у друштву, тако и у спортском микрокосмосу готово не постоји више ништа на шта не може да се стави наљепница са цијеном. Кад су

људи „од бизниса” примјетили колики се профитни потенцијал крије у спорту увукли су свој трговачки дух и капитал у до тада невину људску дјелатност.

Временом се све претворило у робу за продају, а професионализација и маркетинг су коначно заувјек раздвојили спортисту од навијача. Играч је постао производ, а навијач и публика су постали обични потрошачи, тј. муштерије. То је до сада свима постало јасно.

Потпомогнута од стране гуруа маркетинга у клубовима и политичких бирократа који сједе у Фифи и Уефи и који немају никакве везе са фудбалом и спортом, настала је таква спортско-економска структура у којој односе између навијача и спортисте одређују тржишне силе и њена логика. Она фамозна *Смитова* „невидљива рука“ помјера играче и навијаче као какве фигурице, даје им идентитет и значење, колико год се они (нарочито навијачи) опирали томе.

Није само дошло до отуђења, већ је њихов однос мистификован. Да би играч био потрошачки примамљив, мора да има ауру недодирљивости. Мора да буде блештав производ, луксузни асесоар видљив само у излогу.¹¹⁷

Ово, можда непримјетно за многе, представља посљедњи степен алијенације унутар индустрије спорта. То је оно о чему је *Дебор* писао: да се унутар друштва спектакла толико све удаљило једно од другог, да је данас сваки однос, па и онај људски, замијењен сликама и представама. Навијач се не среће са спортистом, као са стварном особом, већ са његовом медијском сликом или маркетиншком статуом.

Спорт има своје вјечите калкулације и дилеме. Како га дефинисати? Хуманизам и спорт генерално или хуманизам и врхунски спорт? Љубав према лијепом и новац?

¹¹⁷ Врхунац мистификације односа фудбалер – навијач је тимски аутобус. Већина људи који посјеђују стадионе морали су да примијете најновије аутобусе којима фудбалски тимови долазе на стадион. Стакла су тако затамњена да више уопште није могуће видјети играче. Уз то, обавезан полицијски ескорт и шпалири обезбјеђења остављају утисак мистике краљевске или дипломатске свите. Нема више дјечака који трче за аутобусом да виде своје хероје. Они су прије у некој радњи гдје своје родитеље вуку за рукав да им купе најновије копачке фудбалских звезда којима су фасцинирани захваљујући телевизији. А ако неки клубови и не практикују заједнички долазак аутобусом, у модерним стадионима постоје подземне гараже које су директно спојене са свлачионицама и „ВИП“ ложама тако да играчи који долазе аутомобилима ни на тренутак не могу бити виђени.

Хуманост и борба за преживљавање? Не налазе ли се у животу на супротним странама? Или би можда боље било размишљати о хуманизацији спорта?

Окренимо размишљања обрнуто. Неспорна је чињеница да је у неким спортовима насиље срж надметања, док у неким другим спортовима насиље и грубост настају као резултат напуштања властитих правила. Насиље је нехумано, а хуманост је највриједнија осовина спорта и јасно је формулисана у свим актима спорта, од оног олимпијског, па све до локалног Закона о спорту. Исто тако, хуманост је основа законодавства свих уређених земаља. Сви закони осуђују и кажњавају насиље, а насиље у спорту ни по чему се не разликује од других насиља. На нашим просторима дехуманизација и насиље у спорту се не толерише и не кажњава.

Посматрајући спорт у ширем смислу, он се класификује на аматерски и професионални, масовни и елитни, нетакмичарски и такмичарски, као и врхунски. Социологија спорта је истраживање друштвених појава везаних за спорт и његову друштвену функцију, тј. проучава утицај друштва на спорт, али и повратни утицај спорта на друштво.

Друштво посредством своје моћи може да утиче на спорт приликом доношења оперативних одлука у спортским савезима, може да користи моћ да манипулише активним спортистима и др. Друштвени систем пружа повољне или мање оптималне услове за развој спорта. За спорт су веома битни медији. Путем телевизије, интернета, радија и новина спорт се приказује широј јавности. За развој спорта, као и за његово јачање и усавршавање, потребан је новац, спонзори и рекламе. Спорт је уско повезан и са политиком и са културом. Спорт позитивно дјелује на политику када се уз помоћ спорта ствара, шири, стабилизује и појачава политичка стабилност. Политици је спорт примамљив, због тога што владајуће политичке идеологије теже да остваре своје личне интересе. Спорт је повезан и са културом као израз одређеног друштвено-културног система и културних вриједности.

Култура утиче на прилагођавање, али и на примјену одређених спортова. Немали је број оних који вјерују да религији, баш као и политици, није место у спорту, али се ипак

не може тврдити да ова два важна друштвена сегмента немају додирних тачака. Кренимо, рецимо, од суштине: у оба случаја најчешће има и побједника и поражених. У хришћанству сте или спасени или нисте. Или идете у рај, или у пакао, или сте побједили, или сте изгубили. Слична правила владају и у спорту, с тим што Бог може бити милостив, док судија не би требало.

О нераскидивој вези између спорта и религије, размишљао је својевремено и *Корнели Роџерс* из америчког вјерског часописа „*Хришћански вијек*“, дошавши до сљедећег закључка:

„Што више анализирамо мистичност спорта, његову психологију и функционалност, то смо склонији да користимо вјерски рјечник у покушају да га објаснимо. И у томе нема ничег чудног: још од њених почетака, на атлетику се гледало као на религијски култ.“

Последњих деценија од спортиста се често праве „божанства“, што нарочито важи за Србију и Републику Српску, у којој се тениским успјесима *Новака Ђоковића* покушавају надомјестити сви остали неуспјеси. На неки чудан, бизаран начин, Срби још увијек трагају за идентитетом, а велико је питање да ли се исти може изградити на спорту.

Приклањање идолима клуба или нације опет је линија мањег отпора, тј. супстанца којом се бјежи од одговорности да се промјени друштво јер је далеко лакше бити ангажован као навијач, него као човјек који мисли на будућност и боље сутра. Трбало је скоро два вијека да би се црква и религија демаскирали и разоткрили. Питање је времена кад ће спорт као модерна религија постати сувишан, јер је он данас далеко више препрека развоју друштва и његових људских потенцијала, него бенигна забава или локална традиција и идентитет.¹¹⁸

¹¹⁸ Колико је религија изгубила значај у приватном животу појединца, толико је спорт добио. Некада је омладини било пријатно да оде на литургију, на неку славу, на вашар, а данас је све то замјењено спортом. Спорт је постао једна нова религија. А шта је у суштини њен садржај? Култ човјека, што је антирелигијски, јер ниједан спортиста не може бити божанство. Затим, култ новца, јер новац у спорту игра врло битну улогу, што је такође антирелигијски. На крају крајева, ту је и маса, која често зна да се претвори у руљу.

Многе спортске активности везане су директно или индиректно с природним окружењем, а да се притом нико не пита о њиховом утицају и посљедицама. Такав приступ – у име одрживог развоја и прихваћеног свјетског етоса, обрасца понашања – не можемо више себи приуштити. Спортски етос је врло сложен и осјетљив феномен, који до одређене границе може бити регулисан и уравнотежен у смислу праћења идеје добре игре или доброг такмичења. Етос можемо дефинисати и као синергијски излаз многих фактора који судјелују у процесу, неких које добро познајемо и врло смо их добро свјесни, као и неких мање познатих, којих смо мање свјесни. Он презентује укупан квалитет игре или спорта и исто тако укључује и осјећаје и емоције.

Филозофија спорта као дисциплина и као метода има способност истражити своје подручје интереса на најопштијем нивоу. Она не само да поставља питања о основној епистемолошкој и онтолошкој природи спорта и спортске науке, већ преиспитује и саму себе. У том смислу, читаоц је позван да чита и схвата текст као својеврстан увод у подручје спортске етике. Фокус је на најосновнијим и врло важним питањима на која наилазимо при улазу на подручје спортске етике. Вјерујемо да нека мета-етичка питања треба поставити прије неких практичних етичких тема у спорту.

Узимо за примјер фудбал, који тако постаје легитимна врста модерне световне религије, која рађа зачараност, занос и уживање, какве ријетно налазимо у јавном и свакодневном животу. Паралелно, фудбалски клубови његују посебан облик навијачке културе са насиљем као неизбјежним пратиоцем. Фудбалско навијање у многим случајевима постаје дјелотворно средство политичке свакодневнице, не само на нашим просторима, већ и шире.

Бразилци готово увијек кроз фудбал показују ко су и шта би жељели да буду. Појединачно и колективно. Кроз фудбал на зеленој трави, трибинама и са лоптом, тврде, остали су одржали статус култне нације. Чудесна својства фудбалу, одавно приписује и наука. У верзији британског социолога *Алена Тимилсона*, ова игра битно утиче на судбину цивилизације. Фудбал је у његовој интерпретацији модерни еликсир за стварање и учвршћивање националних идентитета. Утакмице, стадиони и њихова аура, идеалан су простор за масовно испољавање заједничког осјећања. Кроз фудбал се открива и

промовише колективно биће народа. У свој фудбалски стил, свака нација уноси поетику сопствене традиције, културе и духа. Бар би тако требало да буде.

Истовремено, јединственом симболиком, слободом и драматургијом, фудбал постаје репрезентативни модел глобалне културе. Његова универзалност темељи се на изворној једноставности игре, минимуму правила и услова, а максимуму слободе, идеја и креативности. Већ вијек и по, он руши све баријере; социјалне и класне, политичке, родне и расне. Универзални карактер готово да гради на филозофским поставкама слободе, једнакости и правде. Фудбалски закони су неприкосновени, а фудбалска правда извјесна. Посвећеници чак тврде да су идеали и паролe модерног доба оствариви и могући још само на фудбалском терену. По њима, игру „кваре“ скептици, „невјерници“ убијеђени да је неолиберална филозофија и фудбалу подметнула кукавичје јаје, свела га на профитну зону у којој се годишње врти неколико стотина милијарди долара.

У таквој констелацији снага, навијач се претворио у конзумента, играч у најамника, а тренер у врхунског менаџера. Тактика профита убија љепоту игре, кладиониоце манипулишу фактором среће, а политичка коректност гуши слободу трибина. И тако до изнемоглости или коначне капитулације.

Религија прожима цјелокупни живот појединца и друштва, док је религијска димензија човјека неутуђива од његове цјеловитости и човјек као такав, (п)остаје „хомо религиосус“, желио он то да призна или не. Чак и када имамо случај да се неко на крајње убједљив начин изјашњава против сопствене религиозности, он то чини на религијски начин, односно, вјерује у сопствено невјеровање.

Ако се нешто може (по)сматрати као хендикеп у научном проучавању религије и успостављању здравог односа између религијског и световног, онда је то историјско-идеолошка хипотека. На разним пољима се суређемо са проблематиком односа између религијског и друштвеног, како на домаћем, тако и на међународном плану. Тако феномен религијског, културног и политичког треба да буде што је могуће објективнији и да почива на основама општег хуманизма.

На нашим просторима се већ одавно укорјенила флоскула, да држава треба да помаже нашим спортистима је да су они најбољи амбасадори наше земље. То јесте само донекле тачно, али ако ћемо стварити посматрати из реалног и објективног угла, то и није неки спектакуларни подвиг. Зашто ни у једној другој области и не помишљамо да будемо најбољи на свијету или бар међу најбољима. Зар није довољна помоћ од стране државе, која нашим највећим асовима експресно додјељује дипломатске пасоше. Али, онда долазимо до сасвим легитимног питања, које гласи: Шта раде прави амбасадори, ако су нам спортисти најбољи амбасадори?

Зар немамо право тражити да будемо шампиони и у некој другој дјелатности? На примјер, да будемо земља у којој нема подмићивања. Или да извозимо изуме, а не да увозимо инвеститоре. Да у култури, умјетности, науци, кулинарству, педагогији и свему осталом понудимо свијету нешто оригинално, да се такмичимо с њим, као што је то случај у спорту, а не да своју памет ограничавамо на копирање.

Ми чак ни ријечи за свој сопствени језик више не смишљамо. Хипотетички, кад би се данас појавила лопта на нашем подручју, вјероватно се нико не би усудио да јој да то име, него бисмо задржали изворно. Зато, просто речено, и није никакав подвиг спортиста што су наши најбољи амбасадори. Они, једноставно, немају конкуренцију.

На међународним такмичењима спортисти се боре за себе, а самим тим и за своју земљу, јер нити могу да буду безимени, нити да се изостави држава из које долазе.¹¹⁹

Ту, нажалост, спорт не само што задаје муке држави, него и губи свој смисао. На примјер, стигло се дотле да на некој утакмици није пожељно да буду и присталице тима који гостује. А спорт би, по дефиницији, требало да зближава људе. Навикли смо се да на трибинама видимо сцене које би могле да се искористе за филмове о апокалипси. А

¹¹⁹ Тако је рецимо са Србијом, јер се увијек спомене кад Токовић освоји неки турнир, тако је и са Швајцарском кад то успије Федерер или са Великом Британијом, када на „Вимблдону“ побједи Мареј. За Јамајку зна читав свијет, највише захваљујући Болту итд. Али, и поред представљања у иностранству, спорт представља државу и у њој самој. То је, можда, чак и важније од слике коју наши спортисти остављају у иностранству, јер је овдје, код нас, то вјероватно највидљивији одраз стања у самом друштву.

спортски догађај би требало да буде нека врста празника, гдје родитељи могу да изведу своју дејцу или да изађу с пријатељима.

Клубови могу да се бране, и углавном то и раде, да то није у њиховом домашају. Али, како да се оправдају за оне силне међусобна оптуживања да су утакмице намјештене, да је првенство купљено, да је борба за опстанак ријешена ван терена итд. Када нова управа свали комплетну одговорност на претходну, судске тужбе да неко неком није платио, новац „испод жита“, утицај политичара, „конци“ који воде до оних који се баве сумњивим пословима итд. Ништа од тога не мора нужно да буде тачно, али непобитна чињеница је да се о томе се прича деценијама и да то даје слику која није баш лијепа.

Клубови од државе траже новац, а не памет. Сваки од њих, позивајући се на своју прошлост, садашњост или будућност, тражи од државе да се према њему односи као према најмилијем дјетету. Држава чак и да има огроман новаца, напосто не би могла да удовољи свима. А своје захтјеве истовремено (логичино) траже и привреда, просвхета, здравство итд.

Највећи клубови траже да буду малтене под државном заштитом. Као да то што јесу, нису постигли управо захваљујући томе што су од оснивања били више или мање отворено мезимци „оних горе“. У неком граду је, опет, најјачи онај ко је имао „јака леђа“. И тако све наниже до сеоских клубова.¹²⁰

Данас ниједном клубу не пада на памет да позове своје бивше играче, који су стекли велике паре играјући у иностранству, да приложе одређене своте. То је, у најмању руку, непристојно. Па ако они који су се обогатили захваљујући спорту не осјећају потребу да му помогну (не да улажу, него да поклоне), зашто би онда то други радили, свеједно да ли је то држава или појединац.

Клубови и држава настављају своју шаховску партију. При сваком потезу оних првих, стоји вапај због беспарице, а узвраћа им се уздахом да нема довољно пара. И то већ

¹²⁰ Оно што су послје Другог свјетског рата „Црвена звезда“ и „Партизан“, прије рата су били „БСК“ и „Југославија“. А они нису били ни државни, ни приватни. Издржавали су их чланови управе, чланови клуба, добротвори итд.

почиње да личи на понављање потеза. Нити клубови и савези да се договоре, па да изађу са конкретним заједничким приједлогом, који су пропустили кроз ситно сито, нити држава да обнародује шта хоће од клубова и репрезентација.

Иако спорт не може да буде радионица за поправку друштвених (погрешних) токова, он као средство превенције насиља има велику вриједност. Спортска активност нуди могућност да се постигне физичко и душевно опуштање, те да се самим тим разгради агресија. Истовремено, постизањем успјеха у спорту расте и осјећај самопоуздања и повјерење у самог себе, што се тиче способности и оптерећења која можемо да поднесемо.

Спорт има још једну веома позитивну страну – то је прилика за социјалне контакте и образовање група. Ако је слободно вријеме неиспуњено, неорганизовано или нема структуралних веза, онда је већа могућност да млади прихвате употребу силе као сасвим нормалну, те да је као такву и самостално користе. Рад са младима који почива углавном на волонтерском раду у спортским друштвима има стабилизирајући утицај на дјецу и омладину, те доприносити позитивном развоју њихове личности.

Данас са сигурношћу можемо тврдити да је спорт постао једна од главних манифестација савремене цивилизације. Присутан у свакој сфери друштва; у бизнису, медицини, као и на свим нивоима образовања, спорт је постао саставни дио живота, готово па сваког човјека, и један од најраспрострањенијих облика забаве и разоноде. У свакодневном животу смо, све више, свједоци популарности спорта међу дјецом и младима, гдје се спорт промовише као једна од највриједнијих активности за дјететов моторички, али и психолошки развој.

Бављење организованим облицима спорта може утицати на обликовање дјететове личности и његових моралних и социјалних обиљежја. Путем спорта дијете обликује и усваја систем вриједности, развија и учи неке пожељне особине личности као што су сарадња, одговорност, асертивност, упорност; усваја норме и правила понашања и комуникације, мијења и обликује животне навике.

Очекује се да ће у елитарној, капиталистичкој логици живота доћи и до саме друштвене сегрегације добро плаћеног спортисте, који нема више додирних тачака са

обичним човјеком какав је његов навијач. Некад су играчи са спортистима после утакмице знали спонтано да изађу на иста мјеста, да попију пиво и размјене искуства, док се данас више не познају. Спортске суперзвјезде и звјездице живе и крећу се у некој врсти друштвеног „сепареа“, и постали су тотално недодирљиви. Модерни спортиста је претрпио „холивудизацију“ своје личности, а да то није ни примјетио, и то истим оним техникама којима су некад моћни продуценти великих студија мистификовали своје глумце не само на платну већ и њиховим приватним животима, да би били још привлачнији.

Однос фудбалер – навијач је вјештачки чак и у самом спорту, на утакмици, иако би бар ту требало да буде донекле спонтан. Тако је почев од обавезног поздрављања публике прије почетка утакмице, до исто тако ритуалног аплауза навијачима на крају утакмице у знак захвалности за подршку. Када изгубе утакмицу играчи исфрустрирани једва чекају да побјегну у свлачионицу, али већ на изласку са терена обавезно их чека пи-ар или менаџер и враћа на терен да поздраве публику, која је у таквим приликама и сама изнервирана и љута и највјероватније звижди.

Овакав однос „на силу“ је ништа друго до испланиран однос фирме према својим купцима који морају да буду задовољени, јер (као што се зна) „муштерија је увијек у праву“. У ту врсту релација спадају и разноврне промотивне дјелатности, организовани аутограм-часови, или посјете фан-клубовима, које играчи мање више доживљавају као неку врсту казне. Све су то уговорне дужности које свака озбиљна компанија, која држи до односа са потрошачима, обезбиједи већ при потпису уговора са својим аквизицијама. Та врста односа је еквивалент вјештачком осмијеху продавачице, која и у последњим сатима радног времена, мада пада од умора, покушава да шармира муштерију.

Навијач је коначно постао свјестан да је редукован на обичног потрошача и муштерију, и док се играч понаша као размажена звјезда, он се понаша као размажени гост или посјетилац, који је платио своју карту и жели да му се пружи врхунска партија и ако је могуће шоу. Уколико је он као конзумент незадовољан, има свако право да на свој начин изрази негодовање. Чак и они најпосвећенији свом клубу, одвојени од класичног

фудбалског конзумера, све чешће знају да изгубе стрпљење и почну са тирадама и повицима.¹²¹

Фудбалер и навијач су емпатички раздвојени, а то је најгора могућа врста отуђења. Да су ближи један другом, играч би имао много више осјећаја за навијача, који, рецимо, даје посљедњи динар за сезонску карту или за неко далеко гостовање, док би се навијач саосјећао са играчем који је под константним притисцима принуђен да се трује антиинфламаторима или да прима кортизоне. Овако, међутим, и један и други имају јасно дефинисане улоге и очекивања, један и други су жртве сурове логике успјеха и комерцијализације који су им наметнути, само са том разликом, како би Маркс рекао, што се један од њих осјећа удобније у свом отуђењу. Али и то је под знаком питања.¹²²

Готово да не постоји више начин да се осмисли однос између играча и навијача и да се подигне на неки виши ниво изнад чистог комерцијалног детерминизма. Прво треба да се постане дубоко свјестан самог отуђења и његове природе да би навијачи и играчи могли да се приближе једни другима.

¹²¹ У компилацији парола, плувања и звиждука којима навијачи „чашћавају“ фудбалере можда је најзанимљивије скандирање навијача њемачке Бундес лиге. При првим лошим резултатима, или ако њихов тим не игра како се очекује, одмах се готово са цијелог стадиона зачује „шајс милионере“. У том и сличним повицима садржана је читава скривена суштина модерне спортске производње и њене намјене. Професионалном спортисти у хиперкомерцијализованом спорту је дат огроман новац и огромна пажња, тако да се све фрустрације, од обичног фудбалског резултата па све до елементарне друштвене неправде, сваљују на њега. Њега су истурили они који управљају и истински су власници економије спорта, који у свему томе остају нетакнути.

¹²² Фоер, Ф. *Како фудбал објашњава свет*. Београд: Моћ књиге. 2006. (стр. 149)

3.4. Спорт као социјална манипулација и оружје капитализма

Упоредимо ли, као масовну забаву, данашњи професионални спорт са крвавим гладијаторским играма у царском Риму, можемо закључити да постоји цивилизацијски напредак у подручју игара и забаве.

Спорт, као масовна појава, организован у сврху принуде на прописе игре, умије одагнати нагоне који би иначе постали опаснима по апарат. Испуњујући слободно вријеме, спорт придоноси смирењу маса. Оно што је маси ускраћено, што стога не жели сама за себе, али чему се диви као јунаштву које заправо захтјева од себе, то приказују одважни подухвати појединаца.

Свјетски спорт, готово свакодневно, надилази себе све моћнијим и фрапантнијим достигнућима спортиста, а самим тим се истовремено есенцијално удаљава од себе, од своје социјално-интегративне и космополитске суштине. Спортисти незадрживо иду даље и више, а спорт као да се враћа у дубље у дупљу асоцијалне хидре експлоатације, манипулација и отуђења. Еманципација спорта, односно његово ситуирање у позицији, из које ће бити израз и услов здравог друштва – није могућа без темељне хуманистичке и револуционарно свестране реконструкције свега постојећег у модерном друштву, тј. сваке посебне друштвене заједнице.¹²³

Упоређујући некадашње гладијаторе и данашње спортске звијезде, можемо наћи пуно сличности. И једни и други су живот проводили потпуно посвећени вјештини коју су упражњавали, били су жестоко тренирани, читав тим сарадника и тренера се бавио њима, спремали су им специјалну исхрану и водили су живот на високој нози, пун великих награда, славе, обожавања и разних задовољстава доступних само елити. Уз једну ситницу, код гладијатора је пораз махом значао и смрт, осим ако публика или цар не одлуче да помилују гладијатора, док је код савремених спортиста то срећом избегнуто. У поразу се мало изнервирају, укиселе и наставе даље, јер је то озбиљан посао који стално тражи да се иде даље и обрће енормна количина новца.

¹²³ Перовић, Б. *Спорт између патолошког и олимпизма*. Београд: ПФВ. (стр. 94)

Уз то, данашњи императори модерним спортистима нису више државници, већ спонзори који их прате и баснословним уговорима обасипају. И публика наравно, која од њих ствара идоле

То што настаје из спорта помоћу таквих масовних нагона појаву модерног човјека у спорту ипак никако не чини појмљивом. Онкарај спортског погона и његове организације у којој човјек, присилно сврстан у радне механизме, заправо тражи неки еквивалент властитога опстанка, у том се покрету ипак осјећа нешто величанствено. Спорт није тек игра и рекорд, него и нека врста узлета и сабирања.

Спорт данашњег човјека успоређује се, дакако, с оним из античких времена. Некоћ је он био као нека неизравна објава изнимнога човјека о свом божанском поријеклу – о томе више није ријеч. Но и данашњи се људи желе некако представити и спорт постаје свјетоназором; човјек се опире грчењу и желио би нешто, али томе недостаје субстанција која би се односила на трансцедентно. Свеједно ту постоји – мада као нешто што се није хтјело, и као заједништво без садржаја – онај полет, природност импулса, што дјелује као пркос окамењеној садашњици.

У професионалном спорту данашњице, владају закони профита и може се говорити о законима производње и ефикасности спорта (продуктивност, спектакл, ефикасност). За професионални спорт веома је битна професионална и пословна култура. Пораз или побједа у професионалном спорту значи „бити или не бити“. Патолошки страх публике пред поразом, огледа се у вријећању најбољих играча.¹²⁴

Спортска такмичења су рат у коме се борба не води оружјем, него тијелима „противника“ и као таква су обрачун с пацифистичком свјешћу и припрема за оружани сукоб. Отуда беспштедно „ривалство“, које подразумева способност и спремност на убиство „противника“, представља главну особеност спортског „дружења“. Спортска терминологија указује на суштину: спортски сусрети у којима нема елиминисања називају се „пријатељским“, што значи да су они сусрети у којима је побједа императив –

¹²⁴ Коковић, Д; Куљић, Р. *Друштво и спорт*. Нови Сад: МБМ Плас. 2011. (стр. 321)

непријатељски. По себи спорт јесте антихуманистички и као такав он се не може хуманизовати.

Уживање у спортским манифестацијама, на којима се тјелесно и ментално осакаћени људи боре за побједу и рекорд по цијену уништења противника и свога тијела, подразумјева осакаћеност гледалаца као људских бића. Истовремено, човјек доживљава „слободу“ тако што иживљава неслободу и то на такав начин да уништава себе као слободарско и друштвено биће. Типичан примјер је „навијање“ на стадионима. Човјек у облику „навијача“ бива претворен у идиотизованог припадника навијачке „масе“ „Све је дозвољено“ није израз и потврда слободе човјека, већ потпуни губитак људског и пад у најгоре варварство.¹²⁵

Погледи свих Африканаца, у ком се год дијелу свијета налазили, увијек су упрти ка Америци, јер се тамо налази највидљивији и нејпрогресивнији дио Африканаца који врше глобалан утицај на све припаднике тамнопуте расе. На свим крајевима планете слушају се ритам и блуз, соул, џез, блуз и реге, млади се облаче као репери или као НБА кошаркаши и тако се ствара врста глобалне афричке поп културе. Нажалост, она за сада осцилира између комерцијалног хип-хопа и агресивног гангстер репа с једне и филмских и спортских звијезда стилизованих у надљуде с друге стране.¹²⁶

¹²⁵ Није случајно што су Мајкл Џордан, Карл Луис, Пеле или Тајгер Вудс били опсејнути новцем и што је управо њима посредством америчке медијске доминације (назвали је мондијализацијом, културним империјализмом или једноставно американизацијом), дат толики глобални јавни простор. Кроз популарну културу се најлакше допире до конзумента, како класичног тако и идеолошког, који мора да се асимилира у задати систем вриједности. Када у прашњавој афричкој забити видите патике „џорданке“, онда видите успјех тоталитарног капитализма, а Џордан или Дрогба су само посредници и као већина актера индустрије забаве „необавјештени“ и аполитични, тако да не схватају глобализујућу логику капитала и моћи у сталном кретању. Када Тјери Анри и други спортисти учествују у кампањи против расизма, онда ту кампању ради „Најки“, јер се не пропушта прилика да се потрошачи брендирају и помоћу ове најелементарније моралне поруке, а спортисти тако уствари продају сународнике који заиста пате због расизма, неимаштине и глобалне неправде.

¹²⁶ Кулминацију доживљава у лику и дјелу Фифти Сента и његове максиме „постани богат или умри покушавајући“. Такозвани „умни реп“, настао као дио покрета за грађанска права, данас не постоји јер је био толико субверзиван да су његови актери били предмет шиканирања и пажње служби безбједности.

Производња културних икона је од прворазредног педагошког значаја за сваку цивилизацију и она конституише вриједности које би ти људи требало да „изнесу“. Направљена је цинична замјена политичких лидера и бораца за слободу, са личностима које су друштвено-политички конструкт популарне културе. Ова друштвено историјска рокада се десила да би указала на могућност „америчког сна“ и за Афроамериканце, иако је то само илузија заснована на експонираности неколицине одабраних.¹²⁷

Стање ствари је можда најпедантније описано у декларацији Олимпијског комитета за људска права, основаног у САД у предвечерје Олимпијских игара у Мексико Ситију 1968. године, чији је члан био *Мартин Лутер Кинг*, и у ком се каже: „Не смијемо више допустити Америци да искористи неколико „црнаца“ да би показала свијету колики је прогрес направила у рјешавању њених расних проблема, док су Афроамериканци више него икада раније изложени угњетавању. Не смијемо више дозволити спортском свијету да се приказује као тврђава расне правде, док су расне неправде спортске индустрије срамно легендарне. Сваки онај црнац који, у време док угњетавану расу уништавају на улицама, дозволи себи да буде употребљен на наведени начин, није само глупак – јер дозвољава да буде употребљен против сопствених интереса – већ истински издајник своје расе. Друго и најважније, он је издајник своје земље, јер бјелим расистима омогућава луксуз да остану у убјеђењу да се црнци налазе у гету зато што тамо и припадају, или зато што тамо хоће сами да буду. У таквим околностима, ова земља и ова власт чине мање него што могу да би ријешили проблем расне неједнакости у Америци.“¹²⁸

¹²⁷ Мартин Лутер Кинг, Патрис Лумумба, Нелсон Мандела су морали да буду замијењени са Мајкл Џорданом, Мајкл Џексоном и Дензелом Вашингтоном.

¹²⁸ Мартин Лутер Кинг, један од највећих бораца за људска права, морао је да буде уклоњен не зато што је био црнац, већ зато што је причао о класним реалностима. Сан Лутера Кинга није био „амерички сан“, већ сан о слободи, равноправности и социјалној правди. Он је убијен, а његове поруке и паролe су преко ноћи замјењене тривијалним изјавама и јавном културом истакнутих Афроамериканаца, Латиноамериканаца, асимилираних Италијана, Ираца и других, који су заједно у америчком идеолошком „мелтинг поту“. Преко њих, то јест преко музике, филма, али у највећој мјери спорта, они бивају интегрисани у доминантан вриједносни хоризонт, дистрибуирајући илузију о могућности успјеха и једнакој прилици за све, укључујући и њихове сународнике који грцају у изолованим квартовима и гетима.

Црначки народи и земље би требало да његују постколонијално наслеђе политичких мислилаца, који су жељели да поврате достојанство афричких народа и да их афирмишу као перјанице новог свјетског вриједносног поретка. Њихова историјска стварност и сјећање, као што су устанци робова, деколонијализација, покрети за грађанска права итд. требало би да постану темељ њихове тежње ка потпуној еманципацији и борби против мариганилизованости у којој се и сада налазе. Њихова културна свијест мора да се освјежава именима и дјелима легендарних антиколонијалиста *Розе Паркс*, *Амири Бараке*, *Малкома Икса* и других, који су се борили за слободу и дигнитет црначког народа. Црни спортисти, који су узгред речено присутни само као пасивни актери у америчком спорту, далеко од руководећих позиција и власничких полуга, су само подвала идеологије једнаке шансе и наводни доказ непостојања расизма, тако да никако не могу да буду креатори културног достојанства свог народа.

Посебност „афричке душе“, који су неки хтјели да афирмишу, је у томе што је она интуитивна за разлику од инструменталне рационалности урбаних друштава. Не одбацујући умност, ова врста антропологије је могла да буде развијана као једна врста глобалне контракултуре. Другим ријечима, разни наративи који носе колективну филозофију или спиритуалност, као што су разне религије којима припадају Африканци широм свијета, успјели су да их интегришу у владајући поредак, иако сама деколонијализација и свјетовни идеал „афричке душе“ носе довољно духовности у себи. И не само то. Још важније је то што са собом носе огромну политичку и активистичку енергију, која може да ојача и еманципује све маргинализоване етничке групе, што је уствари била мисао и мисија легендарног Лутера Кинга.¹²⁹

Данас, без црнаца и њихове културе, музике, умјетности и спорта, не би постојала ни америчка култура. Афроамериканци су поред Рома једна од ријетких етничких група која је са маргине друштва и без сопствене државе успјела да створи невјероватно културно богатство. Не само то, већ се и сама борба за њихов културни идентитет и самобитност водила на овим пољима њиховог колективног и индивидуалног искуства. И то поред тога

¹²⁹ У овоме су највише предњачили велики борци против колонијализма Френцис Фенон и Еме Сезер, чија имена блиједе из колективне психе Африканаца.

што је велика већина њих увијек била и остала и до данас маргинализована и гетоизирана, убијана лошом храном, алкохолом и дрогом, истовремено колективно криминализована.¹³⁰

Спорт, а посебно фудбал, је већ више пута доказао да се у агресивној глобализацији фудбала у будућности, могу очекивати одређени конфликти. С једне стране, национални фудбалски тимови би морали бити узор поноса, кохезије и припадности коју навијачи показују према својој држави, а с друге, богати (махом) европски фудбалски клубови се абнормалном брзином трансформишу због интереса њихових власника (богатих предсједника). Могуће је да ће будућност свјетског, а посебно европског, клупског фудбала, због изузетно јаке и снажне медијске присутности „великих“, бити глобално покривен са свега шест до десет најјачих клубова, односно брендова. Тако ћемо имати случај, да у Кини, Јапану, Малезији, Бразилу, Нигерији, Аустралији сви здушно навијају за један од тих „великих“ свјетских клубова, док ће локални клубови све више и чешће да буду бацани на маргине. Овдје можемо слободно додати и америчку професионалну кошаркашку лигу (НБА), чији клубови („франшизе“) већ деценијама имају крајње озбиљна и конзумеристички настројена навијачка језгра широм планете.

Чињеница је да фудбал јесте индустрија и да данас највећи свјетски клубови представљају изузетан примјер космополитизације и глобализације, јер често имамо случај да у њима наступају фудбалери из преко петнаест различитих земаља. Поруке свих стручњака за маркетинг, комуникације и менаџмент, пуне су термина интернационализације бренда, са идејом и циљем да се обезбиједи финансијски беневит за клуб и то првенствено на континенту гдје тај клуб не игра, што је помало и парадоксално, јер логичније је да се прије свега изгради јасан и прецизан однос са навијачима у граду одакле је клуб.¹³¹

¹³⁰ Када своја оскудна средства буду улагали у образовање и реафирмацију своје културе и политичког активизма, а не за куповину прескупих „џорданки“ или Тупакових пјесама и других аксесоара културне индустрије, онда ће постојати нада како за афроамеричку популацију, тако и за остале етничке групе који су помоћу културне индустрије, као идеолошке димне бомбе, асимилирани у „мелтинг пот“ који подгријава естаблишмент, традиционално свјестан своје моћи.

¹³¹ Аврамовић, З. *Фудбал, глобална религија*. Београд: Публикум. 2006. (стр. 71)

4. СПЕЦИФИЧНОСТ НАВИЈАЧКИХ РИТУАЛА – „НАВИЈАЧКА ПЛЕМЕНА“

Природа спорта као драме, условљена је улогом коју спорт има у друштву. Он није активистичка интеграција владајуће класе, као што су то биле античке олимпијске игре и средњевијековни витешки турнири, већ је „наткласна“ појава и као таква представља увлачење потлачених у духовну орбиту владајуће класе и њихово деполитизовање. Његов смисао је оплодња човјека владајућим духом, његово везивање за постојећи свијет, уништење ума, маште, тежње ка бољем свијету итд.

Спортски спектакл је савремена паганистичка свечаност којом се владајућим односима и вриједностима даје судбинска димензија. Он не пружа могућност човјеку да се на разуман начин односи према постојећем свијету, већ га у потпуности интегрише у постојећи свијет. Човјек постаје играчка судбине, што значи основних процеса капиталистичке репродукције. У спорту је укинут дуализам стварности и идеала. У њему нема супротности између игре и живота: он представља живот у његовом егзистенцијалном и есенцијалном смислу. Спорт је аутентични облик играња живота и као такав је његово глорификовање, којим треба створити религиозни однос према владајућим вриједностима. У спорту се не рефлектује људско, већ је човјек средство за обоготворење владајућих односа и вриједности. Спорт није безазлена дјечија игра, већ ритуално исказивање покорности духу који влада свијетом и у том смислу највиша религиозна церемонија која има литургијски карактер. У њему доминира сакрална озбиљност. Отуда такав значај има „олимпијска заклетва“: спорт је култ постојећег свијета, а човјек се у спортском ритуалу појављује као симболично отијелотворење духа који влада свијетом.

У свом капиталном дијелу „Фудбалско племе“, *Дезмонд Морис* наводи да: „свака земља има своју фудбалску традицију, као и традицију насилничких понашања. Занимљиво је да постоји тренд све веће сличности појединих облика „фудбалског хулиганизма“ у различитим земљама. На дан важног меча њиховог тима, ритуал једне просјечне навијачке породице своди се на ишчекивање и предвиђање исхода саме

утакмице. Они знају да ће у зависности од њеног резултата, њихов дан протећи у благостању или снужености.¹³²

Спортска представа није глумљење живота, већ је његово репродуковање: у њему се у кондензованом облику појављује суштина капиталистичког свијета. Рагби, бокс и други „крвави спортови“ непосредни су израз „америчког начина живота“ који се заснива на беспштедном социјалном дарвинизму и деструктивном прогресизму и који постаје планетарни начин живота („глобализам“). Спортска драма је аутентични облик играња живота – у којој је сам живот улог. Спорт је драма без маски, без малограђанских лажи, без измишљених заплета којима се глорификују злочинци и прибавља смисао капиталистичком ништавилу. У њему се одвија сам живот без „хуманистичког“ и „умјетничког“ застора. У спорту је легално нанијети тешке тјелесне повреде и убити, сакатити дјецу, примјењивати „медицинске третмане“ којима се спортисти своде на лабораторијске пацове, стварати од младих фашистичке хорде итд.

Фокус једног викенда „фудбалског племена“ и његов централни ритуал племства на којем се гради, управо су тих деведесет минута саме игре. Кључ разумијевања страсти и структуре игре је у томе да је сваки меч контрадикторан. Почевши од екстремно предвидљивих, до оних крајње непредвидљивих. Једноставна правила игре омогућују и најобичнијем навијачу потпуно разумјевање игре, а истовремено му нуде константну неизвјесност.¹³³

Позориште представља кулисе свијета лажи и злочина; спорт чини његове темеље. На стадиону нема људске дистанце, нема комичног: гладијатори немају право на смијех. Све крвавији живот намеће потребу за све крвавијим спортским спектаклима, који постају компензација потлаченима за све већу несрећу коју свакодневно доживљавају. „Публика воли мирис крви“ – то је „златно правило“ на коме се заснива спортски „шоу – тајм“ у САД и другим земљама „слободног свијета“. Спортски стадиони нису направљени за

¹³² Morris, D. *The Soccer Tribe*. Jonathan Cape; First Edition edition. 1981. (стр. 86)

¹³³ Morris, D. *The Soccer Tribe*. Jonathan Cape; First Edition edition. 1981. (стр. 94)

добростојеће (мало)грађане, као што је то случај са позориштем које има елитистички статус, већ за обесправљене радне „масе“ и њихову дјецу која су сведена на „хулигане“.

Модерни стадион настао је настанком масовног индустријског пролетаријата, у вријеме када су се радници изборили за осмочасовни радни дан – у контексту настојања буржоазије да „колонизује доколицу“ радника и на тај начин спријечи њихово политичко организовање и интегрише их у владајући поредак. Стадиони нису предвиђени за „културно уздизање“ потлачених, већ за њихово „пацификовање“ (деполитизовање) и идиотизовање. „Спорт је најјефтинија духовна храна за (радне) масе, која их држи под контролом.“ – то је најтачнија социолошка (политичка) дефиниција спорта. Спорт постаје начин уништавања класне свијести и пребацивања борбе са политичког на спортски терен. Стадиони нису храмови културе, већ ломаче на којима сагоријева незадовољство потлачених. То је оно што одређује њихов изглед: стадиони су савремени концентрациони логори за обесправљене. Свугдје у капиталистичком свијету, гдје је све већи број људи све сиромашнији, а све мањи број људи све богатији, слика је иста: жичане ограде, специјалне полицијске јединице, дресирани пси итд. Утакмица је повод за пражњење потиснутог бића све обесправљенијег човјека, у чему се не огледа људско „зло“, већ патња, очај, вапај итд.

Моменат потпуне истине „фудбалског племена“ и његовог централног ритуала, јесте тренутак постизања гола. Данас такву врсту акције описујемо крајње једноставним ријечима „постизање гола“, али у питању је избор ријечи са јако дугом историјом иза себе. Можда би прецизнији и живописнији назив био – „ритуални климакс“, јер апсолутно ништа код навијача не може изазвати већу ерупцију и екстазу, него што је то лопта у мрежи противничког тима. На тај начин, одређени голови постају камен темељац и смисао живота припадника „фудбалског племена“. Њихове живот ће се састојати од непрестаних дескрипција прелијепих, драматичних и сензационалних голова, као и голова мјесеца, године, сезоне, живота, вијека итд. Овим долазимо до закључка да је најјачи и највећи квалитет голова – њихова ријеткост. Некада су они, због знатно офанзивнијих тактика, били много чешћа појава, док се у данашње вријеме готово сматрају „сувим златом“.

Постизање више голова њиховог тима на једној утакмици, сматра се истинским раритетом, па је самим тим то додатни разлог за потпуну екстазу.¹³⁴

Индустрија спорта и забаве је својеврсна манипулација и може се одредити као методичан начин дјеловања на масовне нагоне и укусе помоћу разних врста симбола чија функција није у томе да их култивише него да експлоатише нагоне и укусе масе. У новије вријеме више се не може говорити о спорту као идеолошко неутралној појави, напротив спорт је постао пријемчљив за све врсте идеолошких и политичких искључивости, за манипулацију и комерцијализацију.

Спорт као активност и спектакл осмишљава живот све већег броја људи, њихов стил живљења, идентитет, одређене обрасце понашања и вриједности. У том смислу, политика је фокусирана на оно што се догађа око спорта. У вријеме политичких превирања, корупције, монопола и осталих пратећих појава „транзиције“ од манипулација у циљу стицања личне користи појединаца или интересних група, нису поштеђене ни спортске институције, спортски савези, спортски клубови али ни спортски навијачи.¹³⁵

Спортске приредбе, као и друге јавне приредбе, скоро увијек посједују неку политичку позадину, што имплицира да је све више очигледно да је политички утицај снажно присутан у спорту. Политичке структуре свјесно усмјеравају друштво помоћу власти. Овај утицај је суштински и у вези је са политичким сукобима. Посредним политичким утицајем, спортска такмичења могу да се преобразе у непосредне политичке сукобе, и обрнуто, политички сукоби могу да се увуку у спортска такмичења.

Спортске приредбе (догађаји) као и друге јавне приредбе привлаче бројну публику. Присуство публике која подржава репрезентативну селекцију, спортски клуб, спортску екипу, интересну групу, спортисте или појединце, као и њихов однос према такмичењу, њихову идеологију и увјерења, има велики утицај на одвијање приредбе и коначни резултат (остварење циља).

¹³⁴ Morris, D. *The Soccer Tribe*. Jonathan Cape; First Edition edition. 1981. (стр. 100)

¹³⁵ Коковић, Д. <http://www.politika.rs/rubrike/Komentari/Olimpijade-ili-iluzijade.lt.html>. 2008.

Публика се најчешће сматра социјалним агрегатом, гдје су личности повезане неким привременим интересом (гледање, слушање, предавање, посјете утакмицама итд.). У таквом агрегату појединци су релативно анонимни, најчешће пасивни, јер учествују само као слушаоци или гледаоци. Публика је подвргнута извјесном реду и организацији које условљава сам чин у коме они желе да учествују, али је ипак њена основна карактеристика неструктурираност и неорганизованост у смислу функционалне или статусне структуре. Од обичне публике разликују се навијачи, као више или мање организована група, која има чвршћу и сталнију форму. Феномен спортске публике (навијача) добио је на значају са појавом тзв. масовног друштва, гдје спорт поприма обиљежје спектакла.

Већина спортских истраживача присуство спортске публике (навијача) објашњава као ритуал за одстрањивање сталне напетости појединца, која сваким даном постаје све већа. Као и друге јавне приредбе које привлаче бројну публику, спортска приредба је признат пут за ослобађање од напетости. За навијаче она представља приредбу у којој се може толерисати девијантно понашање, или гдје се може изразитије манифестовати понашање чије се одступање од норме иначе толерише само до одређеног степена.

Спорт и политика сусрећу се на спектаклу као најзначајнијем облику изражавања савременог друштва и културе. Спектакл се организује да би људи заборавили на своје опоро свакодневље, односно да би се њихова масовна енергија усмјерила на подручја нешкодљива по друштвени систем.¹³⁶

Функцију усмјеравања масовне друштвене енергије путем спорта, запазили су многи истраживачи. Спорт људима даје могућност да се „иживе“ (опробају у животу) као припадници одређене групе, локалне заједнице, нације, а на тај начин постижу се масовне психозе, усмјерава енергија, а не ријетко спорт представља значајан чинилац манипулације масама. Све је очигледнија привлачност спорта за политику као новог опијума за народ. Никако не треба заборавити да се манипулисањем навијачких група (навијачима) које су организованије и имају чвршћу и сталнију форму од осталих учесника (публике) спортских и јавних манифестација, постиже контрола ширих народних

¹³⁶ Коковић, Д. <http://www.politika.rs/rubrike/Komentari/Olimpijade-ili-iluzijade.lt.html>. 2008.

маса. У атмосфери спортског или другог спектакла гдје су појединци (публика) релативно анонимни и неорганизовани, појединци веома лако прихватају образац понашања навијачких група (навијача) које су изманипулисане од стране политичких структура или других интересних група. Тиме несвјесно прихватају унапријед одређен образац понашања у режији политичара и манипулатора и без размишљања прихватају њихову идеологију и идеје али и учествују у остваривању њихових планова и циљева.

Фудбалски идентитет није „стваран“ или емпиријски идентитет, већ начин да се дјелотворно разлуче супротстављени фудбалски идентитети у оквиру културно-фудбалског карневала, у којем су етичке и моралне границе сваке нормалности поништене у циљу укоријењивања и показивања навијачке подршке. Увреде, физички напади, визуелне провокације, опсцени гестови и позиви – закључно са ритуалним понашањем – нису ништа ново према ривалству које подразумева изражавање навијања. Овакво понашање неће престати, све док такмичарски етос не омогући гледаоцима да преусмјере своје емоције и допусти им да одреде свој фудбалски идентитет у односу на клупску заклетву, која једну групу ставља насупрот другој.¹³⁷

Спортске страсти се преносе у подручје медија, преко њих се разбуктавају (добивају на значају), а затим постају политички употребљиве и инструментализоване. Медији продиру у све сфере друштва – политику, економију, културу, науку, спорт, свакодневни живот итд. Средства масовних комуникација постају све више информативна, тј. мноштво информација захтјева и прилагођавање и селекцију, што омогућава и манипулацију. Све то доводи до манипулације јавним мњењем, његовим гушењем и контролом. Јавно мњење се најчешће односи на јавне послове и на политику заједнице у вези са неком друштвеном акцијом. Јавља се као отпор или као подршка некој иницијативи. Манипулатори формирају информацију по својим правилима, дајући информацијама облик који одговара њиховим интересима. Они просто „фабрикују“ јавно мњење а све то је условљено одређеним парцијалним интересима. Често су они у функцији скретање пажње са стварних и темељних проблема (нпр. са економских и политичких).

¹³⁷ Трифонас, П. *Умберто Еко и фудбал*. Београд: Есхотерија. 2003. (стр. 23-24)

Манипулација се дефинише као „смишљен систематски и контролисан поступак или скуп поступака помоћу којих манипулатор, користећи симболичка средства, у за њега погодним психо – социјалним условима, одашиље у масу преко средстава комуникације, одређене поруке, са намјером да утиче на увјерења, ставове и понашање великог броја људи, тако да би се они и стварима о којима не постоји општа сагласност, а за које су животно заинтересовани, усмјерили према убијеђењу, ставовима и вриједностима манипулатора, а да тога нису ни свјесни“. Политичка манипулација навијачима узима облик пропаганде. Пропаганда означава ширење информација са намјером да се обликује и подстакне, прије свега, политичка акција. Пропаганда представља комуникацију као одређен вид манипулације.

Негативне конотације фанатизма као посвећења дјела личности игри, спорту или активности, више не доминирају семантичким пољем ријечи „фан“. Позитиван скуп мјера је дозволио да се развије нова група менталних асоцијација око културне политике у структури фудбалског посматрања и подршке упркос свим камерама за присмотру, безбједносним кавезима који данас постоје на свим већим стадионима, са циљем да би држали фанатизам под контролом. Пјесме, химне, брза храна, тешко пијанчење, псовање, провоцирање, зезање, ношење костима или стилизоване одјеће и обуће, доминирају бучним понашањем за вријеме посматрања игре. „Хулиган“ и „суперхулиган“ су два термина којима се карактеришу негативне манифестације фудбалског идентитета, посвећени изражавању подршке тиму, који обећавају да ће се претворити у насиље. Ривалитет се подстиче и систематски тражи, без обзира на цијену. Друштвени и политички сукоби се умотавају у такмичарско насиље, које се одиграва између супротстављених група навијача. Насиље није усмјерено према јавности. У томе се не налази слава. Хулиганство има свој сопствени код прихватљивог насилног понашања, тј. конфликт мора да се догоди између војних учесника, оружје је замијењено за песнице, а спонтано ангажовање ривала је приоритет, уколико је уопште могуће.¹³⁸

Политика и усмјеривачи јавног мњења заинтересовани су за спорт и често га више злоупотребљавају него што му користе. За друштвени систем је најважније да спорт држи

¹³⁸ Трифонас, П. *Умберто Еко и фудбал*. Београд: Есотхериа. 2003. (стр. 39)

пажњу масама, да ствара механизме за каналисање и усмјеравање незадовољства, не дирајући при том у односе у коме се та незадовољства и сукоби јављају. Спорт је за сваку политику између осталог „сигурносни вентил“ који омогућује растерећење нагомиланих политичких искључивости и агресивних страсти. Теоретичари друштвених сукоба сматрају да сигурносни вентил, у облику посебних институција, у овом случају спорта, служи за одржавање одређеног друштвеног поретка.

Давно су прошла времена када су људи одлазили на утакмице да би подржали вољени клуб, стварали атмосферу од које би противнику застао дах и заједно ширили енергију која се могла „осјетити у ваздуху“. Нажалост, са новим временима дошли су и нови навијачи, тј. створена је нова врста навијача. Спорт је постао велики бизнис у коме се окреће доста новца, па клубови (руководиоци клубова) „нису“ могли препустити случају да њихови навијачи поступају противно интересима клуба или челника те спортске организације. У бизнису постоје јасно дефинисане позиције шефова и подређених. Како се не би десило да шеф (предсједник клуба) изгуби своје мјесто од стране запосленог радника (навијача), „морао“ се увести неки „ред“. Добро је познато, да се у управним одборима клубова налазе и вође навијачких група, да њихова улога није само маргинална (да стоје у сјенци и све посматрају), већ често њихов глас бива одлучујући у доношењу коначне одлуке. Они се често користе као покретачко оруђе за извршавање „прљавих“ послова, неке смјене у клубу или друге промјене до које се не може доћи неким конвенционалним путем.

Гледајући статистички, на десет хиљада навијача, постоји свега петнаест до педесет који раде за оног ко највише плати, што износи око 0,15 до 0,50 одсто процента људи који се у том тренутку налазе на трибини. Ипак, и овако мали проценат је довољан да покрене масу која изазива страх и која је способна да силом добије оно што жели. У фудбалу и кошарци постоје „професионални навијачи“, тј. људи који подржавају одређени клуб или чак одређену личност у клубу, зарад чисте личне користи (најчешће материјалне), а чим изгубе финансијски ослонац мијењају клуб (страну). Руководиоци или играчи уопште у својим клубовима не смију да се супротставе навијачима, јер би се од хероја клуба преко ноћи претворили у непријатеља број један.

Клубашка свијест, регионализам, ривалство, државни тим, навијање, довели су до таквог стања свијести да је немогуће замислити државу и друштво без спорта. Огромна већина младих доживљава већи емоционални лом и у већој је егзистенцијалној паници када се њихов омиљени клуб налази пред банкротом и гашењем, него када је пред гашењем већа фирма од које живи локална заједница или шири регион. Ово може најбоље да се види у периодима кризе, када спашавање клубова који се сматрају носиоцима идентитета има огромну подршку јавности, тако да се често новац тих истих пореских обвезника, који остају без најосновнијих услова за живот, користи за опстанак и опоравак клуба. Није случајно што већа острашћеност и окренутост спортском колективизму и еуфорији коинцидирају управо са периодом кризе, транзиције и других друштвених процеса, који су по својој природи стресни и често неподношљиви. Заједно са националним тимом, приврженост клубу и активно ангажовање имају пресудан политички значај за очување социјалног мира, што политичари и институције капиталистичког поретка јако добро знају. Готово да плаши помисао на нестанак спорта, јер би последице по друштво и социјални мир, а самим тим и поредак, биле катастрофалне.

Фудбал, као и сви спортови, производи сопствене облике комуникације, који мобилишу знакове и системе знакова, да би окупио кодове и кодне оквире гдје год постоји значење и његова интерпретација. Правила учествовања су иницијацијски обред за егзегетски код игре. Ми морамо да их упознамо, да би разумјели и објаснили шта се догађа на терену између играча, без обзира на идеологију. Дакле, фудбал производи свој сопствени „модел читаоца“ или у овом случају „модел навијача“, тј. оног који може да разумије, примјени и репродукује когнитивну и естетску структуру игре унутар интерпретативних и извођачких нивоа саме игре, заједно са текстом њеног дискурса. За *Умберта Ека* проблем није у фудбалу (спорту), већ у томе што фудбал и његова означитељска машинерија уче навијача о односу спрам свијета и што је још важније – спрам других.¹³⁹

Ова врста културне хегемоније јача када треба спровести економску либерализацију. Ови наративи само су симптом искривљене свијести и, као што је показала наша недавна

¹³⁹ Трифонас, П. *Умберто Еко и фудбал*. Београд: Есотхериа. 2003. (стр. 40-41)

прошлост, у правилу служе да би се иза њих спровела првобитна акумулација и развлашћивање радника кроз приватизацију, другим ријечима класична пљачка. Због свега тога остаје неразумљиво зашто критичка теорија и лјевица хронично избјегавају да анализирају професионални спорт у његовој друштвеној суштини, тј. као функционални елемент унутар класног система експлоатације, који служи његовом одржавању и учвршћењу. Обично се фокусирају на карактер спорта као акумулатора националистичких и других страсти, што он и јесте, али не препознају улогу спорта у друштвено-историјском тоталитету, у којем он неријетко игра улогу као институција капиталистичког поретка пар-екселанс.

Да би се овој појави стало на пут и спријечила њена даља контаминација спорта, потребно је запитати се и дати одговор на питање: Које су то праве вриједности које треба цијенити и поштовати и шта утиче на то да поред армије оданих навијача, руководиоци одређеног клуба треба да плаћају групама или појединцима да би промовисали своје ставове.

4.1. Насиље и ритуални облици понашања

Насиље представља један од појмова, којег је теоријско-методолошки веома тешко одредити, првенствено због његове распрострањености и присуства у природним и друштвеним наукама. Постоје разна појмовна одређења насиља. Уколико посматрамо саму сложеницу и рашчланимо је, онда би по томе насиље представљало све радње и активности које се врше на силу. Прецизније речено, насиље је људски атрибут, који не приказује само присуство силе, већ њену употребу од стране човјека. Из тога произилази да је насиље људски феномен.

У том смислу је читава историја у суштини историја насиља и она је, као таква, моторна снага историје. Једно насиље само уступа мјесто другом, али насиље као насиље не нестаје. Насиље постаје симбол, саставни дио животног стила, филозофија људи. Оно фигурира и функционише као средство најразноврснијих облика, првенствено

посматрајући га са позиције мас медија. Према истом аутору, живимо у времену насиља и насиљу времена.

О појму насиља су написане многе дефиниције. Једна од најчешће цитираних, јесте да се „насиље одређује као употреба физичке силе, коју је изнудило одређено понашање људи.“¹⁴⁰

Насиље као друштвена појава се различито објашњава у односу на различито схватање природе ове појаве – социолошко, филозофско, етимолошко, политичко, правно или искуствено схватање, која су полазишта дефинисања и објашњавања појма насиља. Генерална заједничка црта свих ових полазишта у дефинисању појма насиља је, да се оно дешава у људској интеракцији на микро и макро плану, примјеном моћи и угрожавајући укупан интегритет личности или групе (физички, психички, социјални, национални, политички, егзистенцијални, територијални итд.).

Још једна од разуђенијих радних дефиниција насиља уопште гласи: „Под насиљем се подразумјевају различити акти, поступци и понашања појединаца, група, друштвених институција, организација или друштава у односима према људима, кроз примјену физичке, психичке или неке друге силе и којима се угрожава физички или психички интегритет и зазивају различита физичка или психичка оштећења.“¹⁴¹

Насиље се као средство разрјешавања или уцјењивања показује као најефикаснији, а самим тим и као најчешћи облик разрјешавања конфликтних ситуација (рационалних и ирационалних садржаја) на различитим нивоима, било групним или појединачним.

Анализирајући наведена теоријска тумачења овог појма, може се закључити да је насиље сложен и распрострањен феномен. Док неки насиље посматрају као индивидуалну употребу силе на другу индивидуу, чиме се физички поврјеђује и наноси душевна бол, други овај појам тумаче структурално, гдје нема директне употребе силе или директно конкретне особе, али су због неједнаких шанси, многи појединци, као и групе

¹⁴⁰ Група аутора. *Социолошки лексикон*. Београд: Савремена администрација. 1982. (стр. 391)

¹⁴¹ Blackshaw; Tony; Crabbe; Tim. *New perspectives on Sport and Deviance*. Routledge. 2004. (стр. 117)

(националне, социјалне, религиозне, културне итд.) насилно онемогућени у исказивању свог пуног потенцијала. Могло би се рећи да овакво шире схватање насиља говори о константној појави и заступљености насиља у свим сферама људског живота.

За ширу дефиницију насиља, карактеристично је, да се оно може изражавати умишљеном радњом, ријечима или без ријечи, физичким дјеловањем, штетом коју наносимо себи или другима, с облицима које друштво или друштвене групе одобравају или не одобравају и за које насиље зна или не зна. Насилничко понашање је свако понашање, које се манифестује употребом силе или њеном стварном примјеном, односно директним или индиректним конзумирањем насиља.

Постојање насиља у различитим друштвеним односима било које врсте (ратови, друштвене, економске, социјалне, културне, моралне кризе, насиља у медијима итд.) утичу, а неријетко и подстичу насиље. Да би се појма насиља могао комплетније тумачити и разумјети, неопходно га је посматрати у уској вези са њим и сродним појмовима (моћ, агресија, тероризам и уопште свако девијантно понашање).

У сваком подручју човјековог живота, присутно је насиље. Готово да не постоји ниједан сегмент у којем није присутан неки од видова насиља (физичког, психичког, емоционалног, духовног итд.) и саставни је дио друштвених односа и цјелокупне културе. Уколико се насиље схвати као акт, радња или живљење, онда је разумљиво да такав акт прате одређене насилничке емоције и осјећања, која покрећу насилнички акт. Насилничко понашање има јако упориште у механизму који покреће такво понашање, односно у моћи појединца или групе који проводе насиље. Због тога се овај појам не може засебно разматрати, јер насиље и не егзистира само, одвојено од агресије, моћи, принуде и терора.

Насиље као општа друштвена појава, јавља се на различитим нивоима и односима између појединаца, мањих социјалних група, између слојева, друштава и глобално између различитих цивилизација. Насиље је углавном повезано са појмом моћи, односно неравноправном расподјелом и дистрибуцијом моћи на индивидуалном, групном, институционалном, глобалном и међународном плану, који човјека прате током цијеле историје развоја људског друштва.

Човјек је друштвено биће и као такво ступа и гради различите друштвене односе са другим појединцем, групом или цијелим друштвом. Такви друштвени односи се могу заснивати на једнакости, када су учесницима дате једнаке могућности у доношењу важних одлука, које су у интересу свих који граде и чине друштвени однос. Врло често се дешава обрнуто, тј. да се друштвени однос базира на неједнакости међу појединцима и групама, односно да је заснован на друштвеној моћи.

Друштвена моћ је установљени однос неједнакости међу појединцима и групама, који једнима дају веће могућности него другима да донесу веома важне одлуке, које су од интереса не само за њих, већ и за друге. Међутим, није свака моћ друштвена. Моћ је надмоћност, посједовање и располагање материјалним добрима у циљу спровођења властите воље. Моћ није само посједовање и располагање материјалним добрима, него може бити усмјерена на личност и живот других. У савременој наци, моћ се посматра са: антрополошког, социолошког, психолошког, социјално-етичког, економског и политичког аспекта.

Чувени социолог *Макс Вебер* сматра да моћ значи сваку шансу да се унутар неког социјалног односа, упркос противљењу, спроведе властита воља, па макар на било чему почивала ова шанса.

Постоје три врсте моћи:

- Моћ као снага – нагомилана физичка снага, која није специфично људска, тј. може бити: животињска, снага природе, машине итд.
- Моћ као надмоћ или доминација – облик отуђеног људског постојања. То је моћ: владања, управљања, заповједања, присвајања и отимања.
- Моћ као стваралаштво или иновација – овдје имамо у фокусу знање као моћ.

У времену у којем живимо, посматрајући огроман утицај медија на популацију, као и мегаломанску машинерију коју чине рекламе, може се говорити о заступљености

манипулативне моћи. Масовни медији, телевизија посебно, подстичу насиље и стимулишу агресивне поступке.

Најгрубљи облик моћи је насиље, односно физичко насиље, гдје моћ као надмоћ потпуно долази до изражаја. Насиље фигурира и функционише као средство најразноврснијих облика друштвене моћи. Материјално богатство у релацији моћи и насиља није пресудно, али заузима значајно мјесто, ако се гледа са ширег друштвеног аспекта. У насиљу је присутна моћ појединца или групе, који проводе насиље и немоћ појединца или групе над којим се насиље врши.

Посматрано даље, моћ се не мора манифестовати искључиво физичком снагом, већ то може бити економска, политичка или статусна моћ, која насилнику или насилничкој групи ствара могућност да намеће и проводи своју вољу, без обзира на отпор.

Ако би насиље посматрали фигуративно, тј. као ланац различитих друштвених, културолошких и индивидуално психолошких односа и карактеристика, које представљају карике ланца, онда би моћ била једна од основних карика. Према томе, моћ представља основну карактеристику насиља, а насиље је истовремено најчешћи показатељ моћи, односно надмоћи.

У спорту је уобичајено да се непријатељска и агресивна понашања називају насиљем, па се тако говори о насиљу гледалаца, насиљу на терену (насилнички поступци током игре, међусобни вербални или физички сукоби играча), насиљу родитеља и/или тренера над дјецом спортистима, насиљу над спортским судијама, насиљу над спортским новинарима итд. Међутим, оно шта посебно забрињава је такозвано тихо насиље, у условима када спорт постаје профитабилни бизнис у свијету и постаје снажан инструмент политичке манипулације, нарочито великих економских сила.

Треба имати у виду да сви субјекти насиља у једном тренутку могу бити актери, а у другом жртве насиља. Те улоге се мјењају у зависности од контекста, ситуационих утицаја, фактора личности, дешавања на терену и ван њега, тока сваког конкретног тренажног или такмичарског процеса, итд.

Иако је у свијету проблем насиља у спорту одавно у жижи интересовања најшире друштвене јавности као и стручњака у спорту, прије свега ту се мисли на социологе, филозофе, педагоге, психологе итд., у нашем региону медији, политичари, стручна и научна јавност, тек деведесетих година прошлог вијека, постају „озбиљно“ забринути због ове све видљивије „тамне стране спорта“ и чињенице да она није везана само за хулиганизам спортских навијача, већ и бројне друге, суптилније, мање видљиве, али не и мање озбиљне облике насиља који скоро легитмно егзистирају у спортским срединама.

Сама чињеница да наше друштво не санкционише у довољној мјери таква и слична насилна понашања у спорту и око њега, наводи на закључак да их оно, свјесно или не, нажалост помаже и стимулише у његовом даљем развоју, иако је сам чин било ког облика насиља криминални акт, који је кажњив према утврђеним законским прописима. Свако боље организовано друштво које се нађе пред оваквим проблемом, требало би да му приђе са великом дозом одговорности, а не да пред њим затвара очи како овакав проблем не би узео превелики замах и трајно укаљао све оне позитивне ствари које је спорт донио нашем друштву.

4.2. Насиље навијача као екстремна ритуална драматизација

У спорту је уобичајено да се непријатељска и агресивна понашања називају насиљем, па се тако говори о насиљу гледалаца, насиљу на терену (насилнички поступци током игре, међусобни вербални или физички сукоби играча), насиљу родитеља и/или тренера над дјецом спортистима, насиљу над спортским судијама, насиљу над спортским новинарима итд. Међутим, оно шта посебно забрињава је такозвано тихо насиље, у условима када спорт постаје профитабилни бизнис у свијету и постаје снажан инструмент политичке манипулације, нарочито великих економских сила.

Треба имати у виду да сви субјекти насиља у једном тренутку могу бити актери, а у другом жртве насиља. Те улоге се мјењају у зависности од контекста, ситуационих утицаја, фактора личности, дешавања на терену и ван њега, тока сваког конкретног тренажног или такмичарског процеса, итд.

Одлазак на фудбалску утакмицу уз марширање са другим навијачима, сlijеди *Де Сертоову* „дугу поему“ шетње која манипулише просторним организацијама, без обзира на то колико оне могу бити паноптичке: нити им је то страно (може да се одвија само међу њима), нити је у сагласју са њима (не задобија свој идентитет од њих). Својим присуством, као група, или чак релативно неповезани људи, са заједничким циљем и вјероватно заједничким интересом, разлозима за славље и учешћем у догађају, они трансформишу слику коју улица има за њих.¹⁴²

Иако је у свијету проблем насиља у спорту одавно у жижи интересовања најшире друштвене јавности као и стручњака у спорту, прије свега ту се мисли на социологе, филозофе, педагоге, психологе итд, у нашем региону медији, политичари, стручна и научна јавност, тек деведесетих година прошлог вијека, постају „озбиљно“ забринуте због ове све видљивије „тамне стране спорта“ и чињенице да она није везана само за хулиганизам спортских навијача, већ и бројне друге, суптилније, мање видљиве, али не и мање озбиљне облике насиља који скоро легитмно егзистирају у спортским срединама.

Сама чињеница да наше друштво не санкционише у довољној мјери таква и слична насилна понашања у спорту и око њега, наводи на закључак да их оно, свјесно или не, нажалост помаже и стимулише у његовом даљем развоју, иако је сам чин било ког облика насиља криминални акт, који је кажњив према утврђеним законским прописима. Свако боље организовано друштво које се нађе пред оваквим проблемом, требало би да му приђе са великом дозом одговорности, а не да пред њим затвара очи како овакав проблем не би узео превелики замах и трајно укаљао све оне позитивне ствари које је спорт донио нашем друштву.

Једна од масовнијих и примјетнијих појава која одражава одређен степен социјализације младог човјека у савременом друштву је сврставање у разне генерацијске групе, кроз које се млади самоидентификују и самоосвјешћују, али кроз које, с друге стране, стичу и осјећај веће сигурности и снаге. Највећи број група првенствено настаје на основи музичких склоности из којих послије ничу и други облици неформалног

¹⁴² Фајф, Н. *Призори улице*. Београд: Клио. 2002. (стр. 231)

повезивања, али истовремено с њима, паралелно се јављају и организоване навијачке групе. Занимање јавности за феномен спортске публике знатно се повећава с појавом фудбалског хулиганизма средином шездесетих година прошлог вијека. Занимљивост појавних облика тог феномена, озбиљност стварних, али још више и могућих посљедица навијачких нерета, те медијска пажња која се придавала тим догађајима - утицали су на социологе широм Европе и цијелога свијета, да се више посвете проучавању навијачких група, посебно на социологе у Великој Британији као колијевке фудбала и фудбалског хулиганизма. Од краја шездесетих до почетка деведесетих година прошлог вијека, могуће је издвојити четири основне теорије о понашању фудбалских навијача и њихових група.¹⁴³

Теоријом омладинске субкултуре, покушавају се објаснити дубоке промјене у свијету младих, које се очитују кроз знатно продужавање омладинског статуса великог дијела младих (код неких и до краја треће деценије живота), због продужавања школског вијека; стварање популарне културе на основи ширења утицаја масовних медија и јачању индустрије забаве у условима знатног уздизања потрошачке моћи младих; продубљивање међугенерациског јаза и сукоба између припадника родитељске „ратне“ генерације и младог нараштаја, који се социјализовао у послеријатном раздобљу; повећање животног стандарда, итд. Те промјене, створиле су основу за изражавање релативне аутономије младих као нове генерацијске вриједности у поређењу с њиховом традиционалном зависношћу. Иако релативна, зависност младих од родитеља и старијих у цјелини се ипак у великој мјери задржала. Та аутономија односно трагање за њом, била је у трећој четвртини двадесетог вијека заштитни знак цијелог једног нараштаја и протеста тог нараштаја због његовог положаја у друштву и укупне друштвене ситуације. Субкултуре, а једна од њих су и навијачи, се тада јављају као симболички облик бунта, али оне ипак изражавају тензије између власти или већине и оних који су осуђени на одређене положаје и другокласне животе.

¹⁴³ Овај теоријски приступ, изворно је разрађен у дјелима британских социолога Питера Марша, Елизабет Росер и Рома Хареа. У својим истраживањима понашања фудбалских навијача, они се надовезују на теорију омладинске субкултуре, која се почела осмишљавати средином прошлог вијека.

О позадини понашања фудбалских навијача у склопу њихове субкултуре, *Марш* пише: „Појединац који је пропустио стећи статус и идентитет у радном времену, може се окренути фудбалској микрокултури као могућности за стицање личног значаја, престижа и статуса.“¹⁴⁴

Код ове теорије посебна пажња је усмјерена на изучавање фудбалског хулиганизма, односно насиља навијача у вези с фудбалом. Иако се указује на чињеницу да агресивност, уз остало, има и „биолошку“ позадину, у првом реду се указује на културну и социјалну условљеност те појаве. Разликујући „ритуализовано“ и „стварно“ насиље, указује се како навијачко насиље припада првом облику. Свој теоријски концепт, овај тим социолога развија на темељу кључне категорије „aggro“ (изведена из енглеске ријечи „*aggravation*“, која значи љутњу, огорчење, погоршање): „*Aggro*“ на трибинама веома је типичан за обредне сукобе и гомиле које можемо уочити у многим другим подручјима нашег друштва и, такође, широм свијета.

Марш, служећи се том кључном категоријом, открива да навијачке нереди карактеризују неписана правила која битно смањују могућност озбиљнијих повријеђивања противника. С тим у вези, битно је истаћи како намјера хулигана није нарушити тјелесно здравље ривала, већ само понизити их. До повријеђивања долази због дјеловања девијантне мањине навијача, у смислу реакције навијача на неодмјерене акције полиције или пак сасвим случајно.¹⁴⁵

Социолошки гледано, спортски догађаји би требало да функционишу првенствено као сигурносни вентили који појединцима тј. навијачима омогућавају да на извјестан начин превазиђу напетости нагомилане утицајима друштва. Ритуалним чином навијања

¹⁴⁴ Marsh, P. *Football Hooliganism*. Routledge. 2015. (стр. 89)

¹⁴⁵ Системским проматрањем активности навијача енглеског клуба „Оксфорд Јунајтед“ на стадионима и у дане одигравања утакмица, дошло се до закључка да постоји висок степен повезаности између поремећаја у одгојно-образовној пракси и девијантног понашања у поводу фудбалских утакмица. На темељу опсежних разговора вођених с њима на тему њихових животних стилова, а вјероватно и на промјену мотива за бављење фудбалом, установљено је да они школу доживљавају као нешто досадно и третирају је као губљење времена, што је битно различито од њихова поимања „стварног“ живота, који мора бити узбудљив и занимљив.

навијачи се као социјална група колективно ослобађају стреса који као појединци неминовно проживљавају у свакодневном животу.

Међутим, недавни догађаји показали су да је овај сигурносни вентил почео да пропушта недопустиви говор мржње који нема много везе са спортским навијањем. Да невоља буде већа, неспортско навијање претендује да се преобрази у потпуно нову стратегију лијечења незадовољстава изазваних транзиционим тегобама друштва које тешком муком ради на изградњи демократских институција.

Уколико пођемо од тезе да друштвене неприлике проузрокују, у конкретном случају, испаде на расној и вјерској основи, онда није потпуно без основа позивање на социјално-психолошку теорију агресивности приликом анализе поменутог феномена. Према теорији о тражењу „жртвеног јарца“, агресивност настаје као посљедица спријечавања задовољења егзистенцијалних потреба услијед фрустрације. Фрустрација се прије свега јавља због немогућности остваривања друштвених и индивидуалних циљева код већине припадника, прије свега, млађе генерације. Разлози су познати: велика незапосленост, несигурност радних мјеста, немогућност социјалне мобилности највише услијед преовладавајућег непотизма итд. Фрустрација доводи до нагомилавања агесије па се трагање за жртвом на којој треба искалити незадовољство јавља као логична али непримјерена посљедица. Жртве су обично разне мањинске групе или појединци који се одабирају не због тога што су на било који начин криви за неповољну друштвену ситуацију, већ због тога што представљају објекте према којима је најлакше испољити агресивност без опасности од крупнијих друштвених санкција.

Питање је да ли је овдје ријеч о изолованим појединцима који не представљају опасност по друштво или о нечему озбиљнијем? Припадници навијачких група су прије свега млади људи – адолесценти и малољетници, али и они старији (до тридесет година) који су због цјелокупне друштвене ситуације постали жртве продуженог дјетињства. Сви они су, без обзира на мјесто које заузимају на социјалној љествици, припадници једне хомогене „доколичарске класе“ која се налази у вакууму између раније родитељске доминације и будуће интеграције у друштвену структуру (путем рада и брака). Стање егзистенцијалне несигурности које произлази из поменутог вакуума утиче на то, да се

много од припадника младе генерације напросто препуштају различитим облицима девијантног понашања, међу којима се хулиганизам појављује прије као спорадична активност и повремена алтернатива конвенционалном понашању, него као трајно одређено. Међутим, оно што забрињава јесте да код одређеног броја девијантно усмјерених навијача постоји неизмјерна доза задовољства због наношења увреда другим лицима, што се може довести у везу са деструктивном агресивношћу у Фромовом смислу. У сваком случају оваква врста навијачке девијантности посједује и једну позитивну црту – благовремено скретање пажње јавности на евидентан друштвени проблем који постоји, што на крају може резултирати доношењем адекватних мјера приликом његовог ријешавања.

Како се чини, проблем расних и националних нереда на спортским теренима могуће је ријешити искључиво оштрим санкцијама.

Анализирајући специфично понашање фудбалских навијача и њихових група у склопу промјена, које су се у фудбалу у Великој Британији догодиле у другој половини двадестог вијека, како би указали на дубоке противрјечности послеријатног развоја британског друштва и положаја радничке класе у њему, можемо навести двије основне промјене.

Прву промјену можемо означити као „буржоизацију“, односно као успјешно настојање, да се за тај изворно раднички спорт заинтересују (у то вријеме) „државе благостања“ (посебно утицајна средња класа). Основно обиљежје тог настојања је организовање фудбала у складу са строгим критеријумима стицања добити, што је (уз остало) утицало на битно повећање зарада самих играча и тиме на велике промјене њихових животних стилова, а вјеројатно и на промјену мотива за бављење фудбалом.

Друга промјена је „интернационализација“, гдје се наглашава међународни значај фудбала, поново на основи ширења могућности за стицање профита.

Ове промјене битно задиру у односе између различитих класа у британском друштву. „Традиционална“ радничка класа, која је као социјална групација уско повезана за фудбалом и која је судјеловала у активностима везаним за ту игру (што се читавало у

облику „партиципирајуће демократије“ коју су обиљежавале блиске везе са играчима, висок степен утицаја на клупску политику итд), доживјела је обје промјене као отимање и напад на њихове интересе.

На темељу тих оцјена, кроз ову теорију фудбалски хулиганизам у Великој Британији сагледава се као „протестни покрет“ младих из радничке класе и њихових група, усмјерен на повратак партиципирајуће демократије у фудбалу.

Задирући још даље у анализи положаја радничке класе и њене омладине као генератора навијачког насиља, може се доказати да се најизразитији поремећај у животу тих младих људи догодио у послеријатном раздобљу „пуцањем“ пријашњих чврстих породичних и пријатељских веза. Док су прије другог свјетског рата, младићи из радничке класе на утакмице одлазили у друштву својих очева и других старијих из њихових породица или комшилука који су надзирали њихово понашање, од шездесетих година прошлог вијека, они углавном посјећују стадионе у групама вршњака, тако да стари облик надзора не дјелује. Повећава се аутономија тих младих у оквиру општег процеса ширења омладинске аутономије, која се најјасније изражава на плану културе. Слично претходној теорији, млади из радничке класе сада имају већу релативну социјалну, економску и културну слободу него њихови родитељи, која осигурава основу за развој различитих субкултура радничке класе. Због различитих социјалних диференцирања у оквиру радничке класе, долази до таквог профилисања навијачке субкултуре у склопу које се у навијачке групе (у највећој мјери) укључују млади који потичу из дезорганизоване „полукласе“, а они су посебно изложени материјалним и психичким фрустрацијама растуће незапослености, те другим посљедицама наступајуће кризе капиталистичког друштва.¹⁴⁶

¹⁴⁶ Овај приступ проучавању понашања фудбалских навијача и њихових група, креирао је осамдесетих година прошлог вијека тим социолога из „Центра за фудбалске студије факултета“ у Лестеру (Енглеска). Водитељ тима Ерик Даунинг и сарадници, истражили су на стицању адекватног увида у историјску утемељеност проблема фудбалског хулиганизма и понашања фудбалске публике у цјелини. Темељно су истражили феномен насиља гледаоца у вези и у поводу фудбала од друге половине деветнаестог вијека (када се та игра модерно обликовала) до данас. На основи налаза детаљне историјске анализе, закључују да фудбалски хулиганизам не представља - нови феномен. Са марксистичког становишта, фудбалску

Насиље се (у нешто другачијем облику) јављало и прије, а многи мотиви који покрећу данашње навијаче на прављење нереда, подстицали су и њихове претходнике.

Аутори указују на историјску позадину тог понашања, посебно оног с насилничким обиљежјима, истичу његове актуелне карактеристике и друштвене конотације. За њих је фудбалски хулиганизам сложен и дубоко условљен социјални феномен. Савремену условљеност тог феномена, они анализирају са три основна нивоа:

- Указују на дубоку кризу која је током осамдесетих година прошлог вијека захватила фудбал.
- Истичу групну обиљеженост навијачког насиља; сматрају да је „фудбалска гомила“ један агрегат састављен од малих, уско повезаних група уједињених кроз њихов (више или мање) изражен интерес за игру, идентификацију и знање о игри, али које се истовремено разликују (уз остало) и по томе, да ли навијају за један или други тим. Сукоби између навијачких група чешће избијају када оне, као „ми-групе“, изразитије настоје представити локални идентитет насупрот ривалској „они-групи“ и њеном локалном идентитету или када је озбиљније нарушен „фер-плеј“ на самом терену. У тим и сличним ситуацијама, фудбал служи као повод за неку врсту „ратне игре“ у оквиру које се супарнички навијачи схватају као „освајачи“, а истовремено се жели „освојити“ њихова територија.
- Упозоравају на контрадикторност друштвеног развоја, који битно утичу на стварање навијачких нереда. Савремено британско друштво, налази се у „децивизијском процесу“ и изражава насиље у многим својим подручјима. У том склопу, насиље фудбалског навијача је израз класних, расних, старосних и других разлика присутних у том друштву и шире.

поткултуру (у заједницама гдје живи радничка класа) чине радници који су заинтересовани за сам тај спорт уопште, а нарочито за свој локални клуб.

5. БУДУЋНОСТ И НЕСТАЈАЊЕ РИТУАЛА У СПОРТУ

Спорт је постао једна од главних манифестација савремене цивилизације. Због свог присуства у свим нивоима образовања, спорт је постао саставни дио живота скоро сваког човјека на свијету и један од најраспрострањенијих облика забаве и разоноде.

Спорт још увијек са собом вуче велики број питања од којих су нека по свом карактеру емпиријска, а нека фактичка. Разни научници и стручна лица, поставили су многа питања о основама, подјели спорта и његовим вриједностима. Мање или више сви они се слажу у једном, да је спорт данас важан друштвени фактор и друштвена појава.

Иако спорт као феномен, без обзира на све своје позитивне вриједности, не гарантује аутоматски и високо квалитетне етичке вриједности учесника у спорту, односно спортиста, спорт не посједује никакве непознате моћи са којима би извршио крајњи утицај на појединца (спортисту) и поставио га на виши ниво етичког квалитета.

Лудички елемент спорта је тај који се представља као аутономна и изванвременска цјелина и човјеку омогућује ревалоризацију садашњости. Спортска игра не доказује своје постојање дјелима. Она се манифестује искључиво кроз догађање.¹⁴⁷

Међутим, спорт као социјална потреба, преко активности у спорту на специфичан начин свакако развија потребу код људи (појединаца или група) о афирмацији, доминацији, групној идентификацији и комуникацији са другима. Управо због тога спорт је постао значајан и утицајан у друштву, а нарочито у оквиру образованог система, економије и подизања вриједности грађана. Спорт је најважнији културни и политички феномен наше епохе.

Спорт, као друштвени феномен, је саставни дио културног, политичког, економског, религијског живота једног народа, саставни дио његове традиције и филозофије. У својој суштини је, као и наука, интернационалан, што га чини приступачним и разумљивим свим народима свијета. Не само да је интернационалан, већ је у исто вријеме и

¹⁴⁷ Зборник трећег програма радио Загребa. *Спорт као начин културе*. 1987.

интердисциплинартан и у центру је пажње стручњака, готово, свих области, од политике, па преко религије, филозофије, медицине, права, математике, физике, па до музике и књижевности.

Спорт је постао друштвени и културни феномен савременог друштва, а због своје масовности и атрактивности постао је и предузетнички занимљив.

Спорт, дефинисан у најширем смислу ријечи као његовање тјелесних способности, те њихово повјеравање и усавршавање, постаје важним фактором не само са општег одгојног стајалишта, у смислу доприноса квалитета људског капитала појединца, већ постаје глобалним феноменом који има наглашене учинке у економији и политичком животу поједине земље. Модерна средства комуникације и информатичка технологија све више свде глобус на „глобално село“ у којем феномен спорта има све важније мјесто. У развијеним земљама, с растућим животним стандардом, избор адекватног спорта је одређен многобројним факторима економске, социолошке и психолошке нарави, који у тржишном систему утичу на преференције потрошача у погледу коришћења његовог слободног времена.

У условима глобализације, посебно мјесто има професионални спорт који је првенствено оријентисан на врхунске резултате и који, с обзиром на величину земље (популације) гдје се организују приредбе и број гледалаца спортских приредби и телевизијских гледаоца, почива на законитостима економије размјера. То готово аутоматски значи да се максимални финансијски учинци остварују уз оптималну спортску инфраструктуру (величина дворане за велике спортске приредбе).¹⁴⁸

Најочитији примјер значаја спорта као глобалног феномена, свакако су свјетска првенства у фудбалу.¹⁴⁹

¹⁴⁸ Случај с кошарком у САД (НБА лига), фудбал у Енглеској и Њемачкој, тенис у Великој Британији итд.

¹⁴⁹ За примјер ћемо узети Мундијал одржан 2002. године у Јапану и Јужној Кореји, који је према процјенама имао своје финансијско наличје од готово нестварних 250 милијарди америчких долара, како директних, тако и индиректних трансакција везаних за продају улазница, рекламе, зараде транспортних и туристичких организација, прихода које су остварили хотели и ресторани, те продаје сувенира.

Осим професионалног спорта, у условима глобализације потребно је истражити два вида спорта и спортске рекреације који утичу на коришћење људских и природних ресурса у појединим земљама. То су „спорт за све“, те спорт и спортска рекреација у функцији унапређења туристичке понуде. „Спорт за све“ је најчешћи облик спорта који се јавља као својеврсни баланс професионалном и комерцијализованом спорту. У мјери у којој је „спорт за све“ доступан свим грађанима, а посебно омладини, може се са стајалишта друштва третирати као јавно добро чија се „производња“ подстиче мјерама конзистентне политике спорта, тј. прецизно утврђеним изворима финансирања.

Зависно о организацији поједине државе, при избору адекватних метода финансирања, мора се водити рачуна о различитим критеријумима доприноса спорта здравственом стању становништва у контексту формирања људског капитала који захтјева интердисциплинарност с образовањем, културом и другим сегментима друштвених дјелатности. Истраживања у многим земљама, посебно у земљама у развоју, показују да улагања у образовање (зграде и наставну опрему) не дају адекватан производ људског капитала без улагања у примјерене спортске активности омладине и превенцију болести.

Популарност фудбала из године у годину рапидно расте. Можемо бити слободнији, па констатовати да се то догађа готово и на дневној бази. Поред тога што „осваја“ и најзабаченије крајеве ове планете, он и у земљама и градовима у којима је већ од прије стотинак година прихваћен, постаје све масовнији. Све је више градова у којима се граде нови и проширују постојећи стадиони. Нема сличног феномена у новијој историји, не само спорта, већ и друштвених игара уопште.

Фудбал је потиснуо многе спортове, и ево скоро читав вијек важи у Европи као неприкосновени спорт број један, а поготово у Јужној Америци. У Азију и Африку је стигао са закашњењем у односу на друге континенте, али је врло брзо, последице стицања независности земаља тих континената, фудбал у свакој од њих постао најмасовнији спорт са најдинамичнијим развојем.

Осим самих спортиста и стручњака, који прате све што се догађа на стадионима и око њих, феноменом фудбала баве се и многобројни научници, који покушавају

одгонетнути тајну фасцинације овим спортом. Јер, чињеницу да ни један други спорт не фасцинира толике масе људи на свим континентима ове наше планете, треба схватити озбиљно и слободно се може говорити о својеврсној „култури фудбала“. У том је смислу проучавање феномена фудбала заправо незаобилазна тема за социологе, антропологе и психологе, а темом фудбала се баве и бројни умјетници – прије свега књижевници. Сви се они слажу у једном: култура фудбала је прије свега „мушка“ ствар – питање мушког идентитета.

Антрополози повлаче паралеле с ритуалима иницијације дјечака у мушкарце, које познају и практикују од памтивјека све културе свијета – само се временом мијењају форме тог ритуала. Антрополози истичу како свијет фудбала мушкарцима нуди једну утопију – утисак да су они ти који стварају свијет у којем се могу истовремено понашати и попут одраслих и попут дјече.

На питање због чега фудбал толико утиче на културу и културну продукцију – могло би се одговорити: због тога што је толико популаран. Али ако поближе погледамо, тај аргумент није довољан. За многе је гледање фудбала само забава, за неке је то попут ритуала; али за остале, навијање представља комплетан један живот.¹⁵⁰

„Стадионска грозница“, осим што је необичан и узбудљив дневник страшног фудбалског навијача који уз утакмице и голове предочава своја размишљања о свему, свакако и нешто више од тога. Паралелно обрађује и описује компликоване односе у

¹⁵⁰ За Ника Хорнбија, посвећеност фудбалу чини једну од малобројних константи у животу у ком значајне ствари – одрастање, напуштање дома и заснивање породице – често нису једноставне и постојане као његова љубав према „Арсеналу“.

Хорнби је све то квалитетно преточио у узбудљиву аутобиографску књигу „Стадионска грозница“, у којој као страствени навијач „Арсенала“, који свој омиљени клуб и дешавања око њега прати од 1968. до 1992. године, до најситнијих детаља описује све своје доживљаје везане за поједине утакмице његовог омиљеног клуба. Забиљежени су сви детаљи значајнијих утакмица, који је играч и на који начин постигао гол, како изгледа смјена менаџера, куповина играча, и, наравно, узаврела атмосфера током мечева.

У овој књизи се јасно види да је фудбал читав један паралелни свијет. То је књига о љубави према фудбалској лопти, која се не разликује од било које друге страсти. А каква је то страст у питању, најбоље говори један мали детаљ из књиге. На питање да ли би помогао вољеној жени која се онесвијестила у тренуцима док траје утакмица, главни јунак одговара: „Не бих!“

породици, мушке ритуала и навијачко сујевјерје, а задире и до скоројевићке периферије Лондона из шездесетих година прошлог вијека. *Хорнби* успјева да одбрани и приближи наизглед апсурдно размишљање и понашање оданих навијача, њихову опседнутост и (не)уклапање у тзв. свакодневни живот.

Озбиљност везе фудбала и литературе свакако потврђује и однос Умберта Ека према том спорту. О томе је *Питер Трифонас* написао књигу „*Умберто Еко и фудбал*“. Фудбал је за Ека, наглашава Трифонас: „метафора, кроз коју се преламају и у којој се окупљају људске фасцинације идејама и идеализмом, а најбољу потврду оваквог става он види у колективној опседнутости спортским звездама. Фудбал је за њега много више од игре, то је систем знакова који кодира наше искуство, дајући му смисао на многим нивоима. Све то омогућава гледаоцу да из фудбала читава живот уз помоћ медијског апарата, који води и контролише нашу перцепцију.“¹⁵¹

У спорту се преплићу медијске компоненте, карактеристике филма и умјетничког, ријалити-шоуа и циркуса. Он, не само својом амбијеталношћу већ готово и суштином, чини неку врсту перформативне умјетности, тако да као цјелина може да се сагледа кроз медијске теоријске призме, рјечник умјетности, или пак да се жанровски одреди.

Није то више само спорт у класичном смислу, то је постала снажна организација у свијету уопште, а у појединим земљама од посебног утицаја не само на васпитање омладине, него и на читаву надоградњу и друштвени живот. Он је постао моћно средство привредне, а још више политичке пропаганде.

Спорт је изгубио снагу да сам себи буде сврха, изгубио је шарм и надахнуће, а тиме и могућност да се ужива у игри (нешто слично концепту ларпурлартизма), а да не говоримо о педагошкој димензији или моралном аспекту, који постоје у другим „жанровима“. Пошто професионални спорт није довољно свјестан себе, није ни свјестан да у себи, ипак, има јаку идеолошку компоненту и ту је још једна паралела са другим

¹⁵¹ Трифонас, П. *Умберто Еко и фудбал*. Београд: Есохтерија. 2003.

облицима друштвеног стваралаштва и умјетношћу. Он је, наиме, својом суштином агитпроп такмичарске логике и успјеха као врховних вриједности доба у ком живимо.

Данас је утакмица на телевизији, по својим карактеристикама и садржају који нуди, много ближа рецимо „Великом брату“ него било чему другом, и на медијском тржишту му је готово конкуренција. Очигледно је да су спортисти свјесни да су пред камерама и да их хиљаде очију посматра, тако да све више долази до познатог феномена вјештачког понашања или понашања „према очекивањима других“. Губи се аутентичност игре и личности, а развија егзибиционизам. Међутим, то је свеprisутно у данашњем „друштву спектакла“ у којем је избрисана граница између фикције и реалности, гдје скоро свако неког (мора да) глуми и није у стању да испољи своју аутентичност.

Кад се погледа професионални спорт и његови актери, којим је затрпан ТВ програм, али и поп и рок звијезде, или славни глумци, кад се прелистају биографије које нису ништа друго до пледоаје друштвеног успона, помислило би се да је то данас далеко лакше. То говори мит о „америчком сну“ или крилатица „подједнаке шансе“, која је у многим друштвима и озакоњена.

Спорт данас није племенита појава, већ доказ о опште прихваћеном моделу да је све „рециклажа“, тј. једна врста легалне обмане. Јер, креатори свјетског спортског поретка знају да планета у загрљају с лоптом није у стању да презентује реалне и истините чињенице.

Ако би се то десило, онда би идејни творци опште комерцијализације и коришћења спорта између осталог и у политичке сврхе, пуцали себи у главу. Ко је луд да то себи учини, кад већи дио свијета излазни пролаз из живота празнине, бесперспективности, безнађа и великог ништавила упорно проналази у конзумирању „опијума за народ“. Ријетко ко је у овом друштву трезвењак. Све је у оваквом свијету практично подметнуто.

Модерни спорт је велика милијардерски вриједна шкољка из које је, готово, све исисано. Хаотични свијет је у истој је равни са хаотичним спортом.

Дивимо се свјетским спортским асовима, да бисмо послје годину или двије сазнали како су то практично лабораторијски шампиони. Покусни кунићи великих корпорација и телевизијских компанија, који спорту одређују термине, интензитет, рекламни и бизнис план, укупни обрт новца, а на крају и судбину.

Спортисти су постали модерни гладијатори чија су лица избеумљена, поглед туп, а све то у служби новца. Истине ради, водећи људи свјетских спортских бизнис корпорација, смјештених иза кулиса и ложа, заштићени милијардама зарађеним непоштено – на емоцијама конзумента спортске игре, понекад на сопствени олтар принесу неког идола и покажу како су, ето спремни да све ураде да спорт остане чист.

Спорт се претворио у медаљоманију, лигоманију, пехароманију, навијаштво, инжињеринг стварања побједника, рекордера, шампиона и првака који ће послје вишегодишње психофизичке тортуре и стреса, бити спремни за такмичарске борбе које се одвијају са таквом мржњом и бруталношћу – „побједи по сваку цијену“, као да је ријеч не о грчкој већ римској арени. Спорт се више не можете бавити здраво, умјерено и без ризика, јер тада сте обесправљени, понижени и одбачени рекреативац, а не спортиста. Спорт се можете бавити само неумјерено, под притиском постизања резултата који су неопходни за стицање других циљева, који немају никакве везе са спортом, принудно професионално – како бисте били рекордер и првак, што ће рећи претјерано и нездраво тј. једино уз мање или веће дегенеративне посљедице на сопствену психу и тијело.

Спорт данас више није циљ, већ средство које у највећој мјери злоупотребљава потребу човјека да се бави здраво-физичким активностима и претвара га у потрошни точкић мреже глобалног механизма спортског профита, робу на спортском тржишту – спортског роба. Модерни спорт, без обзира о ком је ријеч, већ више од педесет година се налази у тој мрежи свијета бизниса који је урушио у суноврат комплетан изворни систем вриједности спорта и претворио га у драматичну деформацију и негацију – антиспорт.

Тако цијела здрава визија спорта и такмичења: осјећај и жељу да се буде бољи, вриједноћа, упорност, тежња напретку, храброст за борбу, спремност на пораз и трпљење итд. се изокреће и доминирају само њене супротне – лоше стране. Тада иза оног тако

раширеног спортског осјећаја „ми смо први, ми смо најбољи!“ почиње израђати на сваком кораку сво зло samozадовољства, гордости, ароганције, набуситости, надмености, охолости, таштине, препотенције, бахатости, агресивности, дивљаштва, просташтва, примитивизма итд. У опијености спортским успјехом, такав „побједник“, патећи од свих последица комплекса више вриједности, тријумфатора потпуно је неумјерен и слијеп за сопствену границу и глупост.

Но, то није све. Највеће зло које стварају фанатизовани надметањем није толико у свему наведеном, а која су отрови што трују само њега, већ у злу које окреће према другима. Ријеч је о агесији и агресивности код оних који не умију да кажу „стоп“ својој жељи за престижом и побједи свог демона надметања и такмичења. Побједници (и њихови навијачи) су много агресивнији од оних који губе. Они стичу додатно самопоуздање и одушевљени побједом су спремнији да се обрачунају са губитником „до краја“ – и са сваким другим ко им се у том „адреналинском“ тренутку нашао на путу. Они су, опијени побједом, спремни увијек да пирују у својој моћи над побјеђеним. С друге стране побјеђени, гњевни због губитка побједи (до које им је стало више него до било чега другог), осјећају неутољиву жеђ за осветом. Тако спорт који је и настао као замјена за праву крваву борбу, који је маскира и прикрива, код свих оних који нису свој надметачки дух успјели да украте и нађу му мјеру – оплеменили и цивилизовали, сам постаје повод и узрок за најкрававија дивљаштва у спорту, а од духа надметања остаје само примитивизам.

Међутим, није проблем само у савременом спорту већ и у томе што су људи почели и скучено живјети, естетски и морално вриједновати све спортско-такмичарски. Од малих ногу се уче да је циљ у свему бити што бржи и конкурентнији. Данашње вријеме људе наводи да протрче што прије и што бесмисленије кроз свој кратки тјелесно, духовно и душевно загађени живот. Та игра јурњаве за вјетрењачама, на коју се гомила увијек лако заведе под геслом „хљеба и игара“, је смишљена тако да ће мало ко имати времена да стигне осјетити, промислити и примјетити да је манипулисан и да са његовим животом нешто озбиљно није у реду. До тада ће се на њему већ добро зарадити.

Отрцана фраза да су спортисти постали модерни гладијатори, нажалост, све више постаје сурова истина, а спортисти, убачени у ову прљаву машинерију, не жале здравље, па ни сам живот да би стигли до милиона.¹⁵²

И када дође вријеме за пензију, врхунски спортисти и узори младих изгледају као ратни ветерани. Кољена, зглобови, тетиве, мишићи оперисали су по неколико пута, а ходају све теже. Такође, велико је питање колико ће њих доживјети да види унучиће, ако су уопште успјели да створе потомство. Најгоре од свега је то што нико нема намјеру да заустави ово лудило, него га чак још више и подстиче.

Свједоци смо растуће популарности професионалног спорта у данашњем свијету. Све више дјецe и младих поистовјећује се са својим спортским идолима, несвјесни да је савремени спорт давно изгубио смисао спонтано-стваралачке игре и постао институционализовано насиље вођено економским интересима. Такав спорт прерастао је у обрачун са основним људским правима, укључујући и право на живот.

Побједити по сваку цијену и остварити рекорде који доносе материјално благостање и престиж, асоцијације су које имамо када данас кажемо спорт. Да би се то постигло, дозвољена је и неопходна агресија као и употреба средстава која не прекорачују правилима утврђене границе „фер-плеја“. Понашања која су у свакодневном животу законом забрањена, у спорту (у борилачким вјештинама) се поспјешују или чак захтијевају.

Како бивши југословенски кошаркаш *Љубодраг Симоновић* каже: „У спорту не само да је легализовано право на убијање, већ оно постаје највиши вриједносни изазов за човека. Могућност да се убије и могућност да се изгуби живот полазна је основа за доказивање „чојства“. У спорту је до крајњих консеквенци остварен владајући принцип

¹⁵² Тако нпр. имамо прилику да гледамо шпанског тенисера Рафаела Надала како у највећим боловима не одустаје од борбе за трофеј, али и нова два милиона евра. Није прошло ни годину дана откако је Шпанац био принуђен да паузира шест мјесеци, а пред њим је изгледа нова агонија. Још гора ситуација је у клубовима из НБА лиге, гдје кошаркаши не презају да користе најтоксичније материје како би остали на паркету и одрадили вишемилionске уговоре. Једноставно, шоу не смије да стане, макар то коштало спортисте живота, а похлепни власници клубова широм планете у сваком модерном гладијатору виде само бушотину, из које, умјесто нафте, излазе „зелембаћи“.

живљења у капитализму, „човек је човеку вук“, и то под ореолом „витештва“ којим се зверској борби за место под сунцем настоји прибавити „културни“ легитимитет.“

Бруталност коју видимо у „клизећим стартовима“ фудбалера или у боксерским „крошеима“ није нешто што би требало да иде у прилог тези да спорт изграђује (добар) карактер. Такве појаве су нешто што нас упућује на то да је спорт „борба“, схватање које ће до свог највишег израза доћи у Хитлеровом поимању бокса: „Ниједан спорт му није раван у изграђивању агресивности, у изискивању муњевите одлуке, и у јачању тијела у челичној хитрини. Природно је да у очима наших интелектуалаца ово изгледа дивље. Али, дужност расно-националистичке државе није да одгаја колоније мирољубивих естета и тјелесних дегенерика.“

Познато је да скоро сви професионални спортисти користе неку врсту „дозвољеног“ наркотика или стимулативног средства, а многи користе и она забрањена. Сва та средства су веома штетна по здравље, иако ће спортске федерације и фармацеутске компаније рећи супротно. Интензивни тренинзи и исцрпљивање до крајњих граница, као и згуснут распоред такмичења и напорна путовања, јесу додатни узроци нарушавања здравља.

Спорт се, вријеме је то потврдило, појавио као старац са искуственог, прагматског, непромјењивог становишта. Заправо, постао је појава која неподијелено изазива вишедеценијско поштовање и непрекидну пажњу.

Спорт је себе пројектовао од појавног облика са ставом мудраца, који је иза себе оставио вриједност цијелог живота, градећи управо на тој равни снагу непролазности.

Ријетке су појаве, ако их уопште и има – сем Бога, које су тако храбро, дрско и без страха одбациле емпиријска искуства и снажно свијету понудили непролазност и непркосновеност.

Он се од старта понудио као предмет проучавања, али без права даваоцима такве шансе „да редигују“ већ васпостављени планетарни феномен. Кад је спорт добио катастарски број за коришћење сваке слободне или прашњаве стопе на планети, самониклост нарастајућег чуда одмах је смјештена у људску историју.

Он је сопствену историју правио према себи – као вјечити побједник – без могућности да се и помисли да је она саздана од неких других сазнања, фалсификата и будућег свеопштег „опијума за народ“.

С једне стране, спорт је обезбједио највећи ниво демократичности – о њему могу да причају све и свашта, а да истовремено, он никада не мјења позицију на којој је себе смјестио. Управо због ове чињенице, цјелокупну ствар можемо посматрати кроз призму фудбалске игре. Под условом да искључимо технолошке промјене на најпожељнијем предмету – лопти. Као да је на самом почетку фудбал узвикнуо ону *Архимедову* „не квари ми моје кругове“.

Нико није лакше и брже тријумфовао над суштином неке појаве, сачињене дабоме и од пролазности, од фудбалске игре. Чим се појавио, смјестио се у историјске читанке. Сувишно је питање о захваћеном распону. Тако је ова игра, несавршена, бизарна, тривијална, јединствена и превише прозаична, са сталним јаким ударима проистеклим из њеног несавршенства, једну прилично површну људску дјелатност позиционирала у сам врх вриједносног система. И што је још апсурдније, фудбал је тај систем вриједности према којем се равнају сви, учинило недодирљивим. Фудбал је за трен освојио цјелокупну планету, таман онолико колико је потребно да ногу спојите са лоптом. Све остало ишло је само по себи.¹⁵³

Фудбал је прерастао трајање живота и друштва, али то је у зачетку била само једна од „Божијих заповјести“ која није нашла мјесто међу првих десет. Нема сумње, некакав тајни споразум о томе је, ипак, потписан.

Сасвим је сигурно да је таква „писанија“ сачињена, јер је добио право да ствара и прориче историју, нарави и обичаје народа, препознаје најтананије емоције, игра се на клацкалицы судбине између живота и смрти, постиже страсти, губи памет, учи о правди и непоштењу, сиромаштву и богатству.

¹⁵³ Нешто слично као кад Месију или некад раније Марадони дате лопту у ноге. Очас посла фудбалска метафора прерасла је у нови облик, истовремено видљив и невидљив, и зато до краја недокучив и сладак већини. Заправо, то је главна статичка тачка на тачно постављеној чврстој грађевини коју као да је сам Бог смислио за ову игру.

Дакле, у најширем смислу постао је један од божијих изасланика. Неко је, уосталом одавно, употребио сентенцу да је „фудбал нова религија“. Међутим, овакво формулисање користи се више као формални израз који лежи у самој бити људског поимања за масовност, универзално и преовлађајуће.

Ако замемаримо шта појам цивилне религије значи, то истинско прихватање универзалне и трансценденталне религиозности, фудбал је успио да повеже секуларну и духовну сферу. Тако посматрано, фудбал јесте цивилна религија, иако не припада ни једној концесији. Али, све концесије припадају њему. Провођење које нас руководи. Али, фудбал и као цивилна религија не уклапа се у тврдњу да она није никада толико општа да не би могла да буде референтни оквир једног друштва, па и свијета. Није ни партикуларан. То вам је фудбал и никада нећете изаћи на крај са њим.

Он у свом развоју није морао да се одриче ничега. Није морао да се одриче прошлости. Од првог тренутка постао је будућност. Нити да осваја и користи традиционале вриједности, јер је одмах заузео мјесто на извору опште прихваћених друштвених норми. Постао је традиција по рођењу, исто онако колико је у том паралелном процесу прихватио и епитет авангарде. Од рођења је и једно и друго, и још много тога.

Ова игра постала је заштитник и опуномоћеник свјетске потрошачке аждаје. Обезбједила је другима ту врсту амбијента без обзира о каквом је друштвеном уређењу ријеч. Узимајући од истих онолико колико му треба, сви су се прилагођавали његовим тржишним законима.

Фудбал је постао инструмент логике капитала, богом дан да створи и одржи интензитет масовног потрошачког друштва да то просто није нормално. Лопта је натерала све – мада она није ни доктрина, ни идеологија, ни догма – да секундарну или, како социолози кажу, изведену потребу прихвате као кључ живота.

Док већина у данашњем глобалном селу посматра како мањина једе, фудбалу такво размишљање није важно. Он је везао за себе материјалне и нематеријалне конзументе. Сви га подједнако траже. Фудбал је објединио потрошњу, подигао њену ефективу и границе.

Изнова, из године у годину, повећава обим и број милијарди у свим аспектима дјеловања и тако постаје најбољи експонент профита. Заправо, он једини стално ствара вишак вриједности који сада почињу да сањају и најјаче економије свијета. Фудбал се, дакле, једини угледа на себе.

Он је постао предводник потрошачке филозофије. Ривалитет између оних који су луди за њим и других који би га радо ескивирали, учинио га је јединственим, цјеловитим и недодирљивим. Нико у тој игри нема избора осим – фудбала.

Али, фудбал је још у нечему превазишао себе. Нико се боље и дуже не супротставља једној од карактеристика моде коју ова заговара. Ријеч је о „миту промјене“, нужности да се нови модни токови и трендови дневно промовишу. Стари „конзервативни лисац“ не трпи тај основни модни кредо. Модеран је од настанка, па је тако постао непролазан. Час је ретро, потом футуристички, сви облици модне презентације широких фудбалских класа његови су манекени. Фудбал је непролазни шик. И онда кад је нискобуџетни или милијардерски.

Естетика фудбала није доживљај тренутка, нити питање новог модног цунамија. Он ужива у себи, сопственој самобитности, креацији, ефектима које производи и емоцијама које показује. То модно поље на којем експонира сву магију с годинама је прерасло у манију. Једно патолошко стање у којем естетске категорије упорно избјегавају листу на којој би се показала прилично велика голотиња и недостатак смисла. Чак и кад је го као цар из Андерсонове бајке, он се не осврће на оштре жаоке пуританског дијела друштва. Све што се догађа са модом – фудбал не дотиче. Он је измјестио себе из тог промјењивог миљеа, није се интегрисао – за то нема потребу нити интерес – ни за један друштвени сегмент. Јер, сви су под њим.

Фудбал је власт, и у томе се крије одговор зашто данашњи олигарси без фудбалског лика – из Русије, Катара, Саудијске Арабије, Кине, Америке и ко зна одакле, инвестирају огромни новац у фудбалске ноге, док већина свијета у очи гледа економску и социјалну апокалипсу.

Сложеност фудбала заправо је парадигма свијета и компликованих односа који диктирају инверзије свега што је створено, од слободе до склапања истополних бракова. Учили су нас да се човјек за све мора борити. Није рђаво као прва лекција. Трагично је нетачно за крај.

ЗАКЉУЧАК

Ритуали су у великој мјери присутни у савременом спорту, па и сам спорт генерално може да се сматра једним низом ритуала данашњег времена. Спортско насиље је, такође, високо ритуализован пратећи елемент спортских збивања, са свим особинама и функцијама ритуала.

Спорт и религија, на први поглед, дјелују нам као двије потпуно неповезиве ствари, а колико су заправо слични доказују сакрални објекти на многобројним изложбама, које паралелно приказују вјерске иконе и култне предмете из свијета спорта. Сличност са вјерским традицијама је у случају навијача на спортским догађајима невјероватна: спортисти се воле као сведи, сакупљају се реликвије, а праћење клуба на гостовањима наликује ходочашћима. И за спортисте и навијаче су, такође, карактеристични и разни ритуали прије утакмице. Зависно од догађања на терену и адреналин извођача лако нађе пут до трибина и психологије маса (клањање на терену, љубљење пехара, пјевање пјесама итд.) У том смислу, могло би да се говори да је за сада само историјска случајност што је баш фудбал заузео водеће мјесто међу осталим спортовима.

Ако се ослонимо на начелне ставове о значењу разликовања између светог и профаног, те о кључном значењу светог за интеграцију и кохезију друштва, уважавајући ставове о изванредном друштвеном значењу несвакидашњих тренутака с високим степеном колективног узбуђења који служе као снажни импулси, нужни за регенерисање и репродукцију кохезије и солидарности на потребном нивоу, те су тако, моменти креирања нових колективних идеја као друштвених чињеница. Ту се, такође, ослањамо и на начин друштвене интеграције, који је карактеристичан за модерно друштво. У том смислу, модерни спорт би дјелимично преузео друштвену улогу, која је некада припадала великим вјерским свечаностима и ритуалним обредима, прожетим несвакидашњим заносом.

У овом раду је анализирано више истраживања понашања савремених фудбалских навијача. Очигледно је да они више не стављају у први план пружање подршке екипи коју симпатишу, већ су прије свега концентрисани на ритуално изражавање своје групне идентификације, чему посвећују знатан, често и највећи, дио своје енергије.

Тај навијачки ритуал вјероватно је више усмјерен споља, односно према јавности, него многи други ритуали; може се претпоставити како тај ритуал без специфичних облика комуницирања с играчима, супарничким навијачким групама, другим дијеловима публике и јавношћу у цјелини не би ни постојао, барем не у садашњем облику. Разноврсним облицима свог ритуалног понашања, припадници тих група настоје изазвати све који се не поистовјећују с њиховим групама и њиховим животним стилем те, такође, изразити своју колективну посебност, што на најупечатљивији начин постижу провокативним и честим наглашавањем разлика између себе самих и свега што не припада њиховом кругу.

Оно што је најзанимљивије у данашње вријеме, јесте улога и искуство на такмичењима, које поприма религијске обрасце, религијску комуникацију и ритуалну праксу. Ритуал је средиште спортског догађаја, припреме за утакмицу, трку, борбу и ту се најјасније и најпрецизније види психолошки ефекат ритуала. Он може и треба у будућности да постане одлучујући у пуном развоју човјека и његовој бољој друштвеној интеграцији.

Спорт, као средство, од виталног је значаја за друштвени развој заједница, без обзира којег нивоа. Посебно у данашњем модерном друштву, када се спорт од игре и забаве заиста претворио у извориште бесмислености и упориште дигнитета људске егзистенције или, још више, у једини простор људске слободе. Тако спорт, колонизујући својим садржајима и такмичењима само језгро живота или цјелину живота, поништава, брише или деградира сваки други смисао људског живота, као и сваки други простор људске слободе.

Спорт данас уистину долази у само средиште људског живота, те тако постаје темељна вриједност и преокупација у животу. Дакле, он је за кратко вријеме изнад других вриједности и преокупација, тј. постаје мјесто и простор у којем се људи осјећају да су у сопственој кући и да имају прилику живјети своју праву и неспутану слободу, те се у њој исконски радовати и уживати. По својој природи и тежњи, данашњи високо-квалитетни професионални спорт иде управо тим путем, што постаје све видљивије.

Спорт данас, као врхунски спектакл и мегаломански погон, опасно пријети да ће прогутати сваки други могући смисао живота. Ту можемо и подвући аналогну паралелу са инфантилном тврдњом да је „фудбал најважнија споредна ствар на свијету“. Не само фудбал, читав данашњи модерни спорт сигурно више није „најважнија споредна ствар на свијету“. Напротив, савремени спорт је, више него увјерљиво, свједочанство савременог обесмишљавања друштвеног живота. То се очитује како на садржајан начин, тј. посредством онога што долази у средиште животних преокупација и аспирација, тако и у знаку продора типичних ритуалних образаца из традиционалних подручја других облика савременог друштвеног живота.

Спорт данас више није циљ, већ средство које у највећој мјери злоупотребљава потребу човјека да се бави здраво-физичким активностима и претвара га у потрошни точкић мреже глобалног механизма спортског профита, робу на спортском тржишту – спортског роба. Модерни спорт, без обзира о ком је ријеч, већ више од педесет година се налази у тој мрежи свијета бизниса који је урушио у суноврат комплетан изворни систем вриједности спорта и претворио га у драматичну деформацију и негацију – анτισпорт.

Не само што спорт врло лако претвара оно што је изразито тренутно, краткотрајно и пролазно у нешто што је веома вриједно, трајно и универзално, и на таквим постулатима данас почива и живи, већ и обратно – уједно деградира и обесмишљава вриједно, претварајући га у краткотрајно, споредно и пролазно. Данашњи спорт то ради својом способношћу повезивања енормно великог и крајње малог, што би се најбоље и најсликовитије могло изразити тврдњом да се посредством спорта привид претвара у суштину, а суштина у привид. Класичан примјер за овакву констатацију и квалификацију, пружа увид у оно што у спорту практично добија обиљежја светог, тј. статус светог. Потрошња спортских идола данас иде брже него икада раније, дебело подвучена добро познатом флоскулом - „брже, више, јаче“.

Спорт редовно подејећа на грандиозне ритуале, а његова улога као главног актера општенародних веселја је идеалан начин да се презентују и саопште потпуно другачије поруке од оних које плебисцитарно очекујемо. Спортске звијезде су постале саставни дио

готово сваког дијела земаљске кугле. Обични смртници у својим спортским идолима виде надри пројекције самих себе.

За разлику од религиозних култова који се заснивају на трансценденталним вриједностима, спорт је позитивистички култ који се своди на обоготворење постојећег свијета. Символика која доминира на стадионима, изражава владајући дух постојећег свијета и представља средство за интеграцију људи у владајући поредак.

Потребно је нагласити да је ова докторска теза тек покушај да се открије сложеност мисли о спорту као врсти световне религије и да се непрекидна расправа освјежи неким другачијим погледима. У нашем мукотрпном походу да додатно развијемо и схватимо ритуалне обрасце понашања унутар самог спорта, очигледно се морамо осврнути на мета-етичке изворе. Спорт појачава групне везе и даје могућност нацијама да се иживе и идентификују са својом групом. Спорт је препун ритуала и митова у свим њиховим облицима, било да га изводе сами спортисти или навијачи. На тај начин, спорт се користи као средство социјално-групне интеграције, средство буђења патриотских и националних осјећања и подстицања масовних психоза.

Спорт је и начин да се гледаоци идентификују не само са групом и екипом, већ са етничком заједницом или ширим глобалним друштвом. Зато је неопходно констатовати, да он може бити средство спајања и раздвајања народа, класа, слојева и раса. Ту треба подвући и јасно дефинисане моделе међу навијачима, које можемо класификовати на сљедећи начин: „модел психологије гомиле“, затим „модел световне религије“, „модел побједе“, „модел омладинске поткултуре“, као и „модел прочишћења (катарзе)“.

Будући да „спортске борбе“ нуде „драматичан коментар о стварности“ и да су „у органској вези са животом заједнице“, а не и сучељавање са стварношћу која тежи њеном превазилажењу, њихов основни задатак састоји се у томе да од спортских сусрета створе такве обрасце, у којима ће се у што вјернијем облику репродуковати драматика свакодневног живљења. Идеализовање спорта, као драматичног коментара живота, подразумјева идеализовање владајућих односа и вриједности – који су уобличени у спорту. То је оно што ритуал, драму и спорт све заједно „дегенерише“ у спектакл.

Стога нам само остаје да коначно закључимо, како је спорт један од најважнијих културних и ритуалних феномена наше епохе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аврамовић, З. *Фудбал, глобална религија*. Београд: Публикум. 2006.
2. Аврамовић, З. *Фудбал на првом месту*. Београд: Публикум. 2010.
3. Anholt, S. *Competitive Identity*. London: Palgrave Macmillan. 2006.
4. Armstrong; Richard; Giulianotti; Gary. *Football Cultures and Identities*. MacMillan. 1999.
5. Baker, W. *Sports in the Western World*. Totowa; Rowman & Littlefield. 1982.
6. Бешић, Д.; Ђукановић, Б. *Богови и људи – религиозност у Црној Гори*. Соцен: Подгорица. 2000.
7. Blackshaw; Tony; Crabbe; Tim. *New perspectives on Sport and Deviance*. Routledge. 2004.
8. Божовић, Р. *Спектакл и медијска култура*. Подгорица: Факултет политичких наука. 2001.
9. Wann; Melnick; Russel. *Sport Fans: The Psychology and Social Impact of Spectators*. Routledge. 2001.
10. Whannel, G. *Culture, Politics and Sport*. Taylor&Francis. 2008.
11. Галеано, Е. *Фудбал, сјај и тама*. Београд: Беополис. 2004.
12. Грујић, Р. *Духови времена*. Београд: БИГЗ. 1994.
13. Група аутора. *Научни часопис „Питања“ број 5/6*. Загреб: РЗ РК ССОХ. 1988.
14. Група аутора. *Социолошки лексикон*. Београд: Савремена администрација. 1982.

15. Guttman, A. *The development of modern sports. Handbook of Sports Studies*. London: Sage. 2002.
16. Дамјановић, И. *Лице спектакла*. Подгорица: Центар савремене уметности Црне Горе. 2004
17. Делез, Ж. *Анти-Едип капитализам и шизофренија*. Загреб. 1990.
18. Дуганџија, Н. *Свјетовна религија*. Београд: Младост. 1980.
19. Ђулијаноти, Р. *Спорт – критичка социологија*. Београд: Клио. 2008.
20. Зборник трећег програма радио Загреба. *Спорт, религија и насиље*. 1987.
21. Зборник трећег програма радио Загреба. *Спорт као начин културе*. 1987
22. Зборник трећег програма радио Загреба. *Спорт у свакодневном животу*. 1987.
23. Илић, В. *Култура спектакла и друштво потлачених*. Београд: Факултет драмских уметности.
24. Јукић, Ј. *Будућност религије*. Загреб: Матица Хрватска. 1991.
25. Коковић, Д. *Доба насиља и спорт*. Нови Сад: ОКО. 1990.
26. Коковић, Д. *Социологија религије и образовања*. Сомбор: Учитељски факултет. 1996.
27. Коковић, Д. *Феномен спорта и савремена култура*. Погледи: часопис за критичку теорију друштва и културе. 1986.
28. Коковић, Д; Куљић, Р. *Друштво и спорт*. Нови Сад: МБМ Плас. 2011.
29. Коковић, Д. <http://www.politika.rs/rubrike/Komentari/Olimpijade-ili-iluzijade.lt.html>. 2008.
30. Колина, П. *Моја правила игре*. Београд: Самиздат Б92. 2005.

31. Латиновић, Б. *Мундијал кроз историју*. Сарајево: Вуубоок. 2014.
32. Мазе, К. *Безгранична забава*. Београд: Службени гласник. 2008.
33. Marsh, P. *Football Hooliganism*. Routledge. 2015.
34. Мршевић, З. *Насиље и ми ка друштву без насиља*. Београд: Институт друштвених наука. 2014.
35. Мек Квејл, Д. *Увод у социологију масовних комуникација*. Глас: Београд. 1976.
36. Морен, Е. *Дух времена I–II*. Београд: XX век. 1979.
37. Morris, D. *The Soccer Tribe*. Jonathan Cape; First Edition edition. 1981.
38. НИИ. *Le Monde diplomatique*. 2006.
39. Орвел, Џ. *Животињска фарма*. Београд: Либрето. 2001.
40. Перовић, Б. *Спорт између патолошког и олимпизма*. Београд: ПФВ.
41. Сасман, В. *Култура као историја*. Београд: Рад. 1987.
42. Стојковић, С. *Убија ли спорт*. Београд: Филип Вишњић. 1989.
43. Стојковић, С. *Олимпијска ватра*. Београд: Весмарк. 2000.
44. Скемблер, Г. *Спорт и друштво: историја, моћ и култура*. Београд: Клио. 2007.
45. Славујевић, З. *Савремени политички мит*. Београд: Радничка штампа. 1986.
46. Симоновић, Д. *Спорт, капитализам и деструкција*. Београд: Лорка. 1995.
47. Симоновић, Д. *Побуна робота*. Београд: Запис. 1981.
48. Симоновић, Јб. *Филозофски аспекти модерног олимпизма*. Београд: Лорка. 2001.
49. Трифонас, П. *Умберто Еко и фудбал*. Београд: Есотхериа. 2003.

50. Томпсон, К. *Морална паника*. Београд: Клио. 2003.
51. Фајф, Н. *Призори улице*. Београд: Клио. 2002.
52. Финк, Е. *Основни елементи људског постојања*. Београд: Полит. 1984.
53. Фиск, Џ. *Популарна култура*. Београд: Клио. 2001.
54. Фоер, Ф. *Како фудбал објашњава свет*. Београд: Моћ књиге. 2006.
55. Франк, С. *Рушење идола*. Београд: Логос. 1996.
56. Хаксли, О. *Врли нови свет*. Београд: Либрето. 2009.
57. Хорнби, Н. *Стадионска грозница*. Београд: Алнари. 2011.
58. Cashmore, E. *Making sense of sports*. Taylor&Francis. 2005.
59. Шушњић, Ђ. *Отпори критичком мишљењу*. Вук Караџић: Београд. 1971.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

1. filozofija.me/knjige/kriticka/kokovic.pdf
2. <http://www.beznasilja.com/analiza-i-rezultati.php>
3. <http://www.politika.rs/rubrike/Pogledi-sa-strane/t52951.lt.html>
4. <http://www.scribd.com/doc/31411430/Erich-Fromm-Bekstvo-Od-Slobode#scribd>